МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова

СЕРІЯ 11

- ✓ **Соціальна робота**
- ✓ **Соціальна педагогіка**

ВИПУСК 19

Київ – 2014

УДК 0.51
ББК 95
Н 34

Фахове видання затверджене Президією ВАК України 2004 р., бюлетень № 8 (педагогічні науки)
(Додаток до постанови президії ВАК України від 30 червня 2004 р. № 3-05/7)

Державний комітет телебачення і радіомовлення України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 8817 від 01.06.2004 р.

Редакційна рада:

В.П. Андрущенко доктор філософських наук, професор, академік АПН України, ректор НПУ імені М.П. Драгоманова *(голова Редакційної ради)*
А.Т. Авдієвський почесний доктор, професор, академік АПН України
В.П. Бех доктор філософських наук, професор
О.В. Биковська кандидат педагогічних наук, доцент *(секретар Редакційної ради)*
В. І. Бондар доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Г.І. Волинка доктор філософських наук, професор, академік УАПН *(заступник голови Редакційної ради)*
А.П. Грищенко доктор філософських наук, професор, академік АПН України
П.В. Дмитренко кандидат педагогічних наук, професор
І.І. Дробот доктор історичних наук, професор
М.І. Жалдак доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
Л.І. Мацько доктор філософських наук, професор, академік АПН України
О.Г. Мороз доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.С. Падалка кандидат педагогічних наук, професор
В.М. Синьов доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
В.К. Сидоренко доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України
М.І. Шкіль доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України
М.І. Шут доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Редакційна колегія:

А.Й.Капська доктор педагогічних наук, професор *(відповідальний редактор)*
Р.Х.Вайнола доктор педагогічних наук, професор
А.І.Годлевська кандидат педагогічних наук, доцент *(відповідальний секретар)*
Л.В.Долинська кандидат психологічних наук, професор
М.Б.Євтух доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
О.Г.Карпенко доктор педагогічних наук, професор
Н.М.Лавриченко доктор педагогічних наук, професор
Л.І.Міщик доктор педагогічних наук, професор
Л.О.Савенкова доктор педагогічних наук, професор
В.М.Синьов доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
С.О.Сисоєва доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Схвалено рішенням Вченої ради
НПУ імені М.П. Драгоманова
(протокол №3 від 29.10.2014р.)

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка:* збірник наукових праць. – Випуск 19 – Київ.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014.- 182с.

У збірнику наукових праць пропонуються результати досліджень і експериментальної роботи з питань соціального ставлення особистості; розкривається педагогічний, психологічний та соціальний аспект, які обумовлюють актуалізацію проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства та психолого-педагогічні науки.

© Автори статей, 2014
© НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014
© Редакційна рада, 2014

І. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

А.Й. Капська,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378: 14 + 376.1

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ І ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація

У статті ставиться питання, що стосується оцінки рівня життєвих і моральних пріоритетів студентів – майбутніх соціальних педагогів. Виявлено, що адекватність орієнтації особистості студента соціально значущим цінностям загалом визначає міру їх соціальної зрілості, а також особливості висыховної роботи у ВНЗ в цілому.

Ключові слова: моральні і соціальні цінності, пріоритетність цінностей, активна позиція, активна діяльність.

Аннотация

В статье ставится вопрос, что касается оценки уровня жизненных и моральных приоритетов студентов - будущих социальных педагогов. Выявлено, что адекватность ориентации личности студента социально значимым ценностям целом определяет степень их социальной зрелости, а также особенности воспитательной работы в вузах в целом.

Ключевые слова: нравственные и социальные ценности, приоритетность ценностей, активная позиция, активная деятельность.

Annotation

The article raises the question, to assess the level of life and moral priorities of students - future social workers. Revealed that the adequacy of student orientation socially significant values generally determines the degree of social maturity, and especially educational work in universities in general.

Key words: moral and social values, priority values, active attitude activism.

Сьогодні, коли сучасне українське суспільство переживає складний і вкрай суперечливий етап свого розвитку, як ніколи необхідна увага філософів, соціологів, психологів і педагогів до реальних практичних завдань, особливо до актуальних соціальних проблем, питань виховання, формування особистості [1;2;3].

Немає потреби доводити, що саме соціально спрямоване виховання в кожній особистості усвідомлення суті своїх дій, без сумніву визначає

моральний аспект самої особистості і моральний клімат всього студентського співтовариства.

Нам, педагогам, завжди цікаво: Хто є наші студенти? Про що думають? Якими хочуть бути? Які їх захоплення, інтереси, позиції? Саме це останнім часом хвилює нас, оскільки майбутній соціальний педагог чи соціальний працівник з першого курсу орієнтовані на роботу в системі «людина-людина», і в майбутньому щодня доведеться спілкуватися, взаємодіяти з різними категоріями населення як за віком, так і за соціальним статусом.

Слід зазначити, що серед усіх груп населення найменшою стабільністю ціннісних орієнтацій, соціальних установок і соціальної поведінки відзначається саме студентська молодь. Адже в юнацькому віці орієнтації досить пластичні, піддаються природним змінам і трансформуються залежно від тих чи інших умов, хоча в міру дорослішання загалом досить стабільно фіксується ставлення студента до побуту, проявляється сформованість на суспільно значущі й особистісні пріоритети. Адекватність орієнтацій особистості суспільним цінностям буде визначати міру її соціальної зрілості, рівень організації виконавчої роботи у ВНЗ.

Означені положення загалом засвідчують актуальність даної проблеми в роботі вищої школи. Причому уникнення сьогодні у виховному процесі означеної проблеми може призвести до серйозних упущень у соціальному становленні студентської молоді.

Відомо, що колектив, в якому навчається студент і під впливом якого, в основному, формується його особистість – це академічна група, курс, факультет. Перебування студента в такому соціумі підвищує соціальний рівень цілей і збагачує зміст їх спільної життєдіяльності. Ставлення до конкретного соціуму і власне становище в його межах – є одним із важливих критеріїв оцінки ровесників і самооцінки.

Звичайно, ускладнення змісту соціально значущої діяльності студентів і структури соціуму статус особистості багато в чому залежить від конкретної особи, діяльності та її моральних якостей, включаючи, зокрема, ставлення до інших студентів, рівень соціальної відповідальності у суспільстві.

Під час дослідження ми уважно вивчили питання, яке стосувалося самооцінки особистості, її думки щодо недоліків однокурсників. Респондентам задавалося запитання: «Якою мірою, на Вашу думку,ви вважаєте поширеними у середовищі студентської молоді такі недоліки: відсутність інтересу до політичних проблем, небажання підвищувати свій культурний рівень, упереджене ставлення до людей іншої національності чи іншої віри?» Серед 150 респондентів майбутніх соціальних педагогів найбільш часто згадуються такі негативні позиції: споживацьке ставлення до життя; байдужість до навчання; пасивність у громадському житті; невпевненість у майбутньому.

Третина респондентів проявили такі негативні якості, як прагнення жити сьогоднішнім днем, причому не прогнозуючи майбутнього. Кожний четвертий вважає, що для студентської молоді притаманний інтерес до політичних проблем та упереджене ставлення до людей іншої національності.

Привертають увагу і такі дані, які досить рідко називаються респондентами, серед них слід назвати аморальність, статеву розбещеність, вживання наркотиків (в межах 10-19% від загального числа опитаних).

Підкреслимо, що наявна критичність щодо негативних якостей, звичайно, не усуває зазначених недоліків, але завдяки організації виховної роботи ми створюємо передумови для їх подолання, якщо при цьому ще будуть змінюватися соціальні умови, якщо буде знищене підґрунтя, що породжує ці негативні прояви.

В рамках нашого дослідження нас цікавлять деякі соціально-політичні і моральні позиції у сфері ціннісних орієнтацій студентської молоді, особливо позиції і міркування студентів з приводу різних проблем міжнаціональних відносин і мовної політики.

Процес демократизації українського суспільства, особливо в останні роки виявив необхідність у повному відновлені принципу рівноправності націй і національних меншин, які зазнали певної деформації. Наразі особливо гостро стоїть проблема національної самосвідомості як індивідуальної і суспільної цінності. Якою вона має бути?

Найважливішим є те, що в розвитку національної самосвідомості помітну роль відіграє студентство, оскільки саме йому належить місія творчого засвоєння і передачі історичної спадщини свого народу. Тому надзвичайно важливими є уявлення, які ідейні орієнтації є пріоритетними у студентській молоді, наскільки важливими для них є національні аспекти, наскільки вони відображають соціальні та ідеологічні цінності.

Результати проведення дослідження продемонстрували, що загалом студенти проявляють велику зацікавленість у пізнанні цінностей саме свого народу. Так 93% опитаних відповіли твердо на питання «Чи необхідно їм знати свою національну історію, традиції, звичаї?»; лише 7% вважають, що це є не так уже й важливо.

Проте, якщо серед студентів думка про необхідність знати свою національну історію, як свідчать дані, відображає єдність їх позиції, то, коли заходить мова про можливі наслідки для міжнаціонального спілкування, такі знання і також єдності у відповідях не простежується. Хоча загалом респонденти схвалюють широку участь громади у процесі відтворення національної історії і культури. Зокрема, це стосується такого явища, як відродження національної символіки, активізація неформальних культурно-освітніх товариств, повернення колишніх назв вулиць, площ, міст і сіл. При цьому більше половини(біля 60%) опитаних вважають, що створення громадських товариств, об'єднань не завжди є позитивні результати у плані формування громадянської та загальнонаціональної моралі.

Виявлений інтерес студентів (87%) до духовних і моральних цінностей, на перший погляд, досить високий. Проте, як з'ясувалося надалі, при перенесені питання про це із сфери теорії у сферу практики, то насправді цей інтерес є дещо меншим. Даний факт засвідчує, що на практиці ще недостатньо використовується потенціал ЗМІ для висвітлення національних проблем, в тому числі в галузі міжнаціонального спілкування і міжнаціональних цінностей. У дослідженні ми намагалися визначити роль міжнаціонального спілкування та наявність у студентському середовищі національних інтересів, при цьому виявлено ставлення до людей інших національностей у 52% респондентів, хоча половина студентів позитивно поставилась до процесу міграції. На їх думку, міграція сприяє, певною мірою, взаємодії, збагаченню культур різних народів і їхніх моральних цінностей.

До речі, 40% респондентів сьогодні не погоджується з таким твердженням і вважають, що міграція несе певну загрозу збереженню самобутності загальнонаціональної духовності українців. Слід зазначити, що половина респондентів (51%) критично ставить до того, як сьогодні в освітній сфері вирішуються питання міжнаціональної культури, моралі, спілкування.

Загалом можна сказати, що дана проблема може вирішуватися цілком цивілізовано і продумано, і це багато в чому залежить від сьогоднішнього рівня і завдань виховної роботи зі студентською молоддю. Адже проблема формування у студентів моральних цінностей досить активно вирішується саме у студентському середовищі шляхом їх включення у соціально значущу соціокультурну діяльність. Це допомагає спроектувати певну гармонізацію структури діяльності студентів в рамках вільного часу в умовах вищої школи.

Цей процес підтверджує правильність нашої позиції, свідому орієнтацію необхідність на використання позанавчального часу в інтересах розвитку студентської молоді і забезпечення відповідних умов завдяки вдосконаленню форм і технологій соціально-виховної роботи. На жаль, у студентському середовищі в основному ще й сьогодні залишаються масові форми, в яких спостерігається пасивна участь особистості студента, тому що вони відстають від досить розвинених форм і видів навчальної діяльності. Характерно, якщо в бюджеті часу студентів громадська робота займає лише 3%, оскільки, на думку самих студентів, вони прийшли навчатися, а не займатися громадською діяльністю, хоча, можна з приємністю відзначити, в останній рік ситуація помітно змінилася. Студенти у своїй більшості по-новому подивилися на ситуацію в країні, адже сукупність особистісних характеристик у сфері позанавчальної діяльності, таких, як навички й уявлення про важливі для них моральні цінності, традиції і звичаї на різному рівні засвоюється різними поколіннями і по-різному впливають на розвиток моральних цінностей, причому за умови педагогічного регулювання цих цінностей. До того ж за умови педагогічного регулювання означеного

процесу ні в якому разі не можна допустити неадекватних уявлень студентів про значення тих чи інших моральних цінностей і сприяти поступовому осмисленню нових моральних категорій чи орієнтацію на інші при зміні соціально-економічних, культурних умов.

Звичайно, зростанням у студентів бюджету вільного часу, постійної турботи батьків про їхній матеріальний добробут, часто в атмосфері бездумного накопичення, за відсутності зростання загальної моралі та послаблення виховної роботи у частини студентської молоді не формується активна життєва позиція, проявляється відсутність бажання повноцінно трудитись, навчатись, дбати про посилення й утвердження соціально значущих цінностей, етики і моралі. Це, у свою чергу, призводить до того, що для деяких студентів поняття життєвого успіху, щастя, повноцінного відпочинку ототожнюється не із суспільно значущою діяльністю, а з цінністю речей, можливістю обирати нічим не обмежені можливості престижного споживання. Останній факт по суті відкидає будь-яку мораль як особистісну, так і суспільну(загальнолюдську). Адже в даному разі ставлення таких людей до суспільства будуть вибудовуватися на основі гіпертрофованої раціональсті, особистої вигоди і при цьому в них не залишається місця безкорисним духовним зв'язкам, чесності, принциповості, а також іншим цінностям моралі.

На жаль, розвиток і засвоєння частиною студентів, недостатньо стійких в політичному і морально плані ідей, престижних потреб, гедоністичного стилю життя, сумнівних орієнтацій у сфері вільного часу – все це може призвести до відсутності будь-якої моралі та інтересу до дійсності. На практиці студентів (біля 30%) уже на третьому році навчання намагаються активно відшукати місце тимчасової роботи, включитися у громадсько-політичне життя, стати членом однієї із студентських чи молодіжних організацій. Про таких студентів педагоги говорять, що це «опора» для факультету, оскільки без них не проводяться жодні організаційно-виховні форми роботи. Саме така група студентів оцінює свою активну діяльність як соціальну і моральну цінність. Звичайно, ця оцінка сформована в них не на основі власної практики, а лише як результат виховного впливу з боку педагогічного колективу.

Під час практичної роботи з майбутніми соціальними педагогами ми зробили спробу з'ясувати дуже важливе питання «На що розраховує сучасна студентська молодь при вирішені власних проблем?». У відповіді дозволялося назвати кілька позицій: цікаво, що 57% опитаних вибрали позиції «на свої знання, уміння, здібності», майже близько половини (56%) зазначають – «на матеріальну допомогу батьків, родичів», «на відгук, розуміння, допомогу друзів» і 54% - «на вдалий збіг обставин».

Звичайно, певна інформація викликає тривогу, оскільки вона засвідчує наявність моралі в людини готової заздалегідь до споживацької позиції . Все це, безперечно, знижує активність студентської молоді в різних сферах життєдіяльності, підриває віру у власні сили, перешкоджає формуванню у

студентів активної життєвої позиції, яка, на нашу думку, найбільш повно відображає наявність тих чи інших особистісних цінностей молодої людини [6].

Завершуючи аналіз матеріалів дослідження, ми вважаємо за доцільне навести не процентні, а «живі» конкретні висловлювання студентів щодо низки важливих питань їхнього сучасного життя. В кінці анкети ми пропонували студентам, щоб вони могли в довільній формі висловити свої думки щодо тих проблем, які їх найбільше хвилюють. На дане прохання відгукнулося 36% із опитаних, що становить третину від 150 осіб. Як свідчать результати аналізу відповідей, найбільш важливою проблемою для них виявилися «постійні зміни у навчальному процесі, відсутність сталого графіку роботи, не можливість подолати бюрократизм, соціальну байдужість до проблем і труднощів, зацікавленість в радикальному поліпшені управлінської діяльності адміністрації факультету, вузу».

Так, наприклад, на перше місце можна поставити позицію щодо «впорядкування навчальних планів і дати більшу свободу вибору окремих дисциплін: Хочеться, щоб більше довіряли нам, нашим силам і нашим здібностям»;

Відзначимо, що кожен п'ятий із тих, хто заповнював останній пункт анкети зафіксував свій інтерес до способу навчання в зарубіжних навчальних закладах. Адже, на їх думку, сьогодні не потрібно заглядати в Європу, сьогодні в Інституті, на кафедрі мають бути створені такі умови, щоб кожен студент міг або паралельно навчатися у двох ВНЗ(в Україні і за рубежем), або після певного освітньо-кваліфікаційного рівня освіти виїхати на навчання за кордон. Причому контакти з вузами мають бути юридично оформлені і вільними.

Привертають увагу і такі думки студентів, в яких чітко простежується їхня соціально значуща позиція, особливо це стосується і моралі й етики в умовах вищої школи. Зокрема, різні студенти доводять: «Мені не подобається те, що зараз багато критиканства і відкидання всього що є, навколо багато цинізму»; «Потрібно вміти самому щось зробити, а не постійно критикувати»; “ Багато зараз задумуються над тим, а що буде з новою Україною, а що очікує нас в найближчому майбутньому»; «Я люблю свою Україну, але мені не зрозуміло, чому її не усі люблять. Невже такі люди не вірять у неї, в нас?»; «Закликами і лозунгами не зробити людей кращими, ми повинні виходити з конкретними пропозиціями, але без бійки і смерті!”.

Природно, що багатьох наших респондентів цікавили питання і про реформи в вищій школі, і про проблеми «молодь і культура», молодіжного дозвілля. Ось одне із міркувань: «Зараз багато говорять, що молодь не цікавиться мистецтвом. А насправді, ми часто до нього не можемо долучитися: студентської стипендії(якщо вона є) вистачає на один похід до театру чи на хороший концерт. Книжку купити за нинішні ціни неможливо, а в бібліотеці хороша художня література є в 2-3 примірниках. Що

залишається робити студенту? Він має іти на підробітки, а від цього страждає якість мого навчання».

Не менш болючим і гострим виявилося для студентів питання їхнього працевлаштування як під час навчання, так і після закінчення навчального закладу. До речі, це питання хвилює не менше 38 % респондентів.

Думки, висловлені майбутніми соціальними педагогами, яких в принципі потребує держава як вкрай необхідних фахівців, привертають увагу всіх педагогів вищої школи. Адже у навчальному закладі робиться усе можливе, щоб підготувати фахівців до роботи в соціальній сфері з різними категоріями населення, але, на жаль, державні установи і соціальні інституції не вважають за доцільне робити замовлення на таких фахівців. А це, як стверджують студенти, аморально, оскільки держава витрачає кошти на навчання кожного студента створює відповідне матеріально-технічне забезпечення, вселяє думки, що їй такі фахівці потрібні, а потім не проявляє ніякого інтересу: а де ж поділися ці фахівці, де застосувати набуті знання, чи реалізувати себе в соціальній сфері?

Безперечно, відповісти на ці та інші питання можна лише об'єднавши зусилля соціологів, відповідні департаменти МОН України, Міністерство соціальної політики і педагогів вищої школи.

На нашу думку, загострити увагу на проблемі вкрай необхідно. Адже нинішня ситуація в Україні є не просто соціально-політичним фоном для всього суспільства, а є невід'ємною частиною його життя, в тому числі і студентської молоді. Тому доцільно наразі не просто привернути увагу студентів до сьогоднішньої кризової ситуації як в економічному, так і в моральному плані, оскільки кожен із них усвідомлено має визначитися зі своєю моральною позицією: Ким я є? – просто студентом чи активним громадянином своєї держави.

Звичайно, в такій ситуації перед педагогами вищої школи стоїть надзвичайно складне завдання у контексті вирішення окремої проблеми: розвивати, формувати і закріплювати у студентів ціннісні установки, спрямовані на оволодіння моральними цінностями і їх проявами у практичній діяльності.

Закінчуючи аналіз запропонованої ідеї щодо актуалізації проблеми морального виховання студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери, ми вважаємо за доцільне привернути увагу науковців і практиків вищої школи до нової і досить загостреної проблеми – прагнення до мирного співіснування з різними народами і націями, готовність надавати правову, соціальну і психологічну підтримку тим, хто потрапив у вир військових дій, конфлікту в ситуації порушення прав людей і справедливості. Загострити на цьому увагу необхідно у зв'язку з тим, що нинішнє покоління у попередні роки проблема миру давно на друге місце. Це, у свою чергу, дозволяло і педагогом, і студентам зробити пріоритетом наше мирне життя, духовний розвиток особистості, розвиток і реалізацію індивідуальних потреб та інтересів. Це якраз і пояснює той факт, що ми орієнтувалися і повинні

орієнтувати студентів на вибір і використання на практиці таких організованих форм соціально-виховної роботи, які б, у першу чергу, активізували прояв гуманізму, моральності, етичної поведінки.

Представлений матеріал, який вміщує аналіз соціально-педагогічного дослідження ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних педагогів, навряд чи можна претендувати на широке і повне узагальнення. І все ж таки, було б, мабуть, недалекоглядно будувати сьогодні соціально-виховну роботу у вузі без врахування позицій і настроїв студентів і ситуації в країні. Адже ми маємо враховувати, що суспільна позиція студентів є завжди лише одним із аспектів їх індивідуального розвитку.

Удосконалення моральних відносин нерозривно пов'язане зі становлення нового образу сучасного студента. Його вільний і гармонійний розвиток - основа активної, морально зрілої особистості. Спираючись на науку, позитивний досвід, долаючи однобічність висновків, можна і потрібно з достатньою ефективністю вести пошук у вирішенні соціально-політичних і виховних завдань, правильне розв'язання яких сприяє формуванню майбутніх спеціалістів для соціальної сфери. Тому можна стверджувати, що дана проблема потребує свого вирішення і конкретизації в теоретичних положеннях.

Література

1. Руденко Ю., Мельничук Ю. та ін. Основи козацько-лицарського виховання. – Вид-во «Гетьман», 2012. – 292с.
2. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М.Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз: Методолого-світоглядний аналіз. – К.: Знання України, 2002 – 280с.
3. Трухин И.А. Личность как система идей. – К.: КМЦ «Поезия», 2009. – 508с.
4. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 240с.
5. Неїжпапа Л.С. Людина в сучасному соціумі. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 88с.
6. Психологія особистості. Хрестоматія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. - 532с.
7. Дерев'янко Н., Костів В. Формування громадянської культури особистості школяра : навч.-метод.посіб. / Н. Дерев'янко, В. Костів; за ред. В. Костіва.– К.:ТОВ«Праймдрук», 2011.– 352.с

Р.Х.Вайнола,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37.013.42.30

ТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАГІСТРІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація

У статті подана характеристика стратегій особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі його професійної підготовки в магістратурі. Особлива увага приділена використанню ресурсів практик, творчих конкурсів, майстра-класів, творчих проектів.

Ключові слова: стратегії особового розвитку, магістрат, професійна підготовка, майбутній соціальний педагог.

Аннотация

В статье подана характеристика стратегий личностного развития будущего социального педагога в процессе его профессиональной подготовки в магистратуре. Особое внимание уделено использованию ресурсов практик, творческих конкурсов, мастер-классов, творческих проектов.

Ключевые слова: стратегии личностного развития, магистратура, профессиональная подготовка, будущий социальный педагог.

Summary

The article is filed response strategies for personal development of the future of the social teacher in the process of training in the magistracy. Particular attention is paid to the use of resources practices, creative competitions and master classes.

Keywords: personal development strategies, master, training, future social worker.

На сучасному етапі соціально-економічного життя суспільства, коли відбувається зміна духовних, національних пріоритетів, бажаним результатом роботи освітян є формування та розвиток особистості громадянина, здатного до самостійної продуктивної соціально-позитивної діяльності. Особливої актуальності набуває це завдання, коли йдеться про майбутнього соціального педагога. Вирішення цієї проблеми, розв’язання пов’язаних з нею теоретичних і методичних завдань потребує дослідження цілого комплексу її аспектів: вивчення педагогічних умов формування та розвитку якостей майбутнього соціального педагога, дослідження особливостей реалізації цього завдання в умовах вищої школи, поглиблення й уточнення поняття "особистісний розвиток”, визначення педагогічних засад особистісного розвитку в процесі професійної підготовки, організаційно-педагогічних умов та педагогічних закономірностей особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах магістратури.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідження проблеми формування та розвитку особистості педагога базується на вивченні теорії та практики: розвитку особистості педагога в умовах неперервної професійної освіти (С.У. Гончаренко, Н.Г. Ничкало, С.О. Сисоєва, І.Л. Федотенко), особистісно-орієнтованої освіти (І.Д. Бех, О.В. Бондаревська, М.Г. Чобітько); психології розвитку особистості (Г.О. Балл, Л.С. Виготський, Б.Д. Ельконін, В.В. Рибалка, М.Л. Смульсон); соціальної педагогіки (О.В. Безпалько, І.Д. Звєрєва, А.Й. Капська, І.А. Липський, Л.І. Міщик, Ж.В.Петрочко, А.О. Рижанова).

На сучасному етапі інтенсивно досліджуються різні аспекти підготовки магістрів в умовах інноваційної вищої освіти: науково-методичне забезпечення навчально-виховного процесу у вищий школі (А.М.Алексюк, О.І.Гура, М.Б.Євтух, В.І.Лозова та ін.); інноваційні технологій навчання у вищій школі (М.В.Кларін, Б.Т.Лихачов, В.М.Монахов, С.В.Сисоєва, П.В.Стефаненко); закономірності педагогічного проектування (В.В.Гузєєв, В.І.Безруков, О.Е.Коваленко, Д.Г.Левітес, Т.І.Шамова).

Проте лишаються недостатньо обґрунтованими і не знайшли повного впровадження технології особистісного розвитку магістрів засобами навчально-виховного процесу.

Водночас, вивчення стану професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів показує, що в особистісному розвитку студента у процесі його професійної підготовки в магістратурі існує низка суперечностей, а саме - між:

- системою професійної підготовки спеціалістів соціальної сфери (орієнтованої переважно на формування спеціальних знань та на оволодіння відповідними до них технологіями) та необхідністю розробки нових дидактичних підходів і методів, що забезпечуватимуть розвиток особистості спеціаліста та його здатність до саморозвиткув умовах магістратури;
- зацікавленістю сучасного суспільства у фахівцях, здатних до пошуку та реалізації оптимальних шляхів, умов і засобів соціалізації дітей та молоді, їх соціального захисту, підтримки й обслуговування, та формами роботи сучасної вищої школи, що не повною мірою забезпечують формування та розвиток відповідних професійних знань та умінь соціального педагога в умовах магістратури;
- особистісними якостями майбутнього соціального педагога, на формування яких спрямована професійна підготовка у вищому навчальному закладі, та сучасними вимогами, нормами, стандартами професійної діяльності.

Метою даної роботи є характеристика базових технологій та виявлення стратегій особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах магістратури вищого навчального закладу.

Першим таким напрямком ми визначимо *використання змістових та технологічних ресурсів змісту предметів освітньо-кваліфікаційного рівня „магістр”*.

Специфіка магістерської підготовки, відповідальність, що обумовлена статусом магістра вищого навчального закладу викликають до життя особистісні резерви, актуалізують творчий потенціал студентів. Цьому сприяє і включення студента в навчально-дослідну роботу під час вивчення таких навчальних дисциплін, як-от: „Методологія соціально-педагогічних досліджень", „Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін", „Актуальні проблеми соціальної педагогіки" тощо.

Ми визначили перелік факторів, що забезпечуватимуть динаміку процесу особистісного розвитку майбутнього соціального педагога засобами даних курсів. Назвемо їх: деталізація змісту та специфіки нових видів професійної діяльності соціального педагога (соціальний супровід, патронаж, контроль, адміністрування тощо); формування особистісно-орієнтованих ставлень до нових груп клієнтів (прийомна сім'я, вихованці інтернатних закладів, представники молодіжних субкультур тощо); створення ситуації „закріплення успіху" за рахунок узагальнення, систематизації раніше отриманих знань; прийняття нової професійної ролі – „координатора" системи соціально-педагогічних впливів, що покладає на себе відповідальність за успішність процесу соціалізації молодої людини, дитини.

Другий напрямок особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в умовах магістратури визначимо як *керівництво творчою діяльністю студентів протягом періоду навчання з боку одного керівника профілюючої (випускаючої) кафедри*.

Таке керівництво забезпечувала б система „творчих лабораторій", груп, що працює за принципом „майстер-класу". За групою студентів (10-15 осіб) з І курсу закріплюється досвідчений педагог. На нього покладається відповідальність за аналіз стану особистісного розвитку студента, фіксацію результатів його творчого та професійного розвитку. Даний педагог має виступати в ролі методиста на всіх етапах практик. Ми припускаємо, що така робота може потребувати нових форм академічної звітності (огляди, творчі презентації). Проте даний вид педагогічного супроводу діяльності студентів може з успіхом замінити наукові гуртки та проблемні групи, робота яких часто має несистемний та формальний характер.

Наступним напрямком є *використання ресурсів асистентської магістерської практики.* Дієвість даного виду практики обумовлена низкою особливостей, а саме: включення в нову професійно-рольову позицію; занурення в зміст навчального матеріалу з метою трансформації його в свідомість студентів; відповідальність за рівень знань студентів, отримані ними вміння та навички; набуття нового рівня особистісної взаємодії зі студентами молодших курсів (з позиції викладача); прагнення до модернізації змісту та організаційних форм навчально-виховного процесу.

Для забезпечення зв'язків даного виду практики з процесом написання магістерської роботи слід врахувати низку моментів. По-перше, керівником магістерської роботи варто призначати викладача тієї навчальної дисципліни, що найбільше відповідає темі даної роботи. По-друге, це

закріплення відбувається на початку навчального року. Таким чином, задовго до початку практики студент отримує можливість дібрати методичний матеріал, зануритися в зміст проблеми. По-третє, для проходження асистентської практики студент закріплюється за даним навчальним курсом, а науковий керівник його магістерського дослідження виступає в якості методиста від бази практики. І останнє, розроблений студентом матеріал лекційних та практичних занять, зміст проведених організаційних форм соціально-виховної роботи проходить апробацію в ході навчальної дисципліни „Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін".

Наступним стратегічним напрямком особистісного розвитку магістрів соціальної педагогіки ми визначаємо використання технології навчального проектування

Технологія навчального проектування є одним із варіантів практичного втілення ідеї продуктивного навчання, яке характеризується тим, що освітній процес має на виході індивідуальний досвід продуктивної діяльності. На підставі теоретичних ідей Д.Дьюї його послідовниками були закладені засади проектної системи навчання, суть якої у вищій школі полягає в тому, що студенти разом із викладачем проектують розв'язання певної практичної задачі. Таке навчання реалізує цілі випереджального розвитку автономності й активності.

Технологія навчального проектування орієнтує студентів на створення освітнього продукту. Магістри за власною ініціативою індивідуально або у групах за певний час виконують пізнавальну, дослідницьку, конструкторську або іншу роботу на певну тему. Основними етапами проектувальної діяльності є такі:

1. Підготовка (визначення теми й цілей проекту).
2. Планування (визначення джерел, способів збирання й аналізу інформації, а також способів представлення результатів; встановлення критеріїв оцінювання результату та процесу).
3. Збирання інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, інтерв'ювання, експеримент тощо).
4. Аналіз інформації, формулювання висновків.
5. Представлення та оцінювання (усний чи письмовий звіт та оцінювання результатів і процесу дослідження за заздалегідь встановленими критеріями).

Технологія навчального проектування дає кожному студенту можливість реальної діяльності, в якій він може не тільки проявити свою індивідуальність, а й збагатити її.

Технологія навчання як навчального дослідження також реалізує так званий продуктивний підхід до навчання. Її основні дидактичні ідеї такі:

1. Студент має сам пізнати ті операції, за допомогою яких факти об'єднуються навколо ідей і понять, а не просто засвоїти результати чиїхось розумових операцій.

2. У змісті навчального предмета необхідно вирізняти провідні стрижневі поняття. Це робить весь предмет доступнішим.

3. Вивчення матеріалу треба пронизувати співвідношенням окремих фактів із пізнавальними структурами, схемами.

4. Процес засвоєння понять і принципів має ширше значення і уможливлює опанування способів пізнавальної діяльності, що є значущими і за межами конкретного змісту.

5. Доречно урізноманітнювати способи організації навчального змісту.

6. Необхідно пропонувати студенту позицію дослідника, першовідкривача.

Алгоритм навчання як навчального дослідження можна подати як низку наступних кроків: ознайомлення з літературою; виявлення проблеми; постановка завдань; прояснення нез'ясованих питань; формулювання гіпотези; планування та розроблення навчальних дій; збирання даних; аналіз і синтез зібраних даних; зіставлення даних та умовиводів; підготовка та написання повідомлення; виступ з підготовленим повідомленням; переосмислення результатів у процесі відповідей на запитання; перевірка гіпотез; побудова узагальнень, підсумків та висновків.

Отже, технологію колективної розумової діяльності магістрів на заняттях з предмету "Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін" ми можемо представити як безперервний процес управління розвитком потреб та здібностей майбутніх соціальних педагогів.

Ця технологія складається із системи проблемних ситуацій, розв'язання яких суттєво змінює ставлення до іншої людини (клієнта) як до особистості: відчуженість, байдужість поступаються місцем зацікавленості, взаєморозумінню, співпричетності. Колектив академічної групи стає механізмом особистісного розвитку кожного магістра. Успіх спільного пошуку визначається інтелектуальними, організаторськими, моральними зусиллями кожного.

Аналіз кожної проблемної ситуації передбачає чотири основні етапи:

- введення в проблемну ситуацію;
- робота у творчих мікрогрупах;
- обговорення проблеми, що вирішується, на студентському потоці;
- вихід на нову проблему.

Системотвірним моментом цієї технології є рефлексія. Результативність навчання багаторазово підвищується, якщо студент підноситься до усвідомлення власної й колективної діяльності, яка щойно відбулася, як до конкретного вираження загальних законів людської діяльності. Рефлексія дає змогу усвідомити метод, котрий забезпечив активну пізнавальну діяльність. Саме метод, усвідомлений студентами, стає тим соціокультурним результатом, який і дає можливість по-новому будувати свою навчальну діяльність.

На нашу думку, представлена в матеріалах даної статті технологія особистісного розвитку майбутніх соціальних педагогів в умовах

магістратури забезпечуватиме профілізацію професійної підготовки майбутнього соціального педагога на рівня магістратури, концентрацію науково-пошукової активності, єдність педагогічного керівництва, і як наслідок – суттєві позитивні зрушення особистісного розвитку майбутнього соціального педагога.

Література

1. Глузман А.В. Университетское педагогическое образование: опыт системного исследования. – К.: Просвіта, 1997. – 307 с.
2. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448 с.
3. Навчальний процесс у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. – 337 с.
4. Пєхота О.М. Особистісно орієнтована освіта і технології // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 274-298.
5. Романова Г.М. Навчальні технології як втілення індивідуалізації та фундаменталізації у навчальному процесі вищої школи / Г.М. Романова // Гуманітарний вісник ДВНЗ ”Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник, 2007. - С. 333-337.

Сюй Чже,
Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка

УДК 378.015.31.17.023.32

РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація

В статті подані результати дослідження, зокрема, розглядається питання реалізації педагогічних умов формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в навчально-виховному процесі університету.

Ключові слова: студенти музичних спеціальностей, навчально-виховний процес університету, педагогічні умови, національні цінності.

Аннотация

В статье поданы результаты исследования, рассматривается вопрос реализации педагогических условий формирования национальных ценностей у студентов

музыкальных специальностей в учебно-воспитательном процессе университета.

Ключевые слова: студенты музыкальных специальностей, учебно-воспитательный процесс университета, педагогические условия, национальные ценности.

Summary

In the article the question of pedagogical conditions' realization of national values' formation at students of musical specialties in teaching and educational process of university is considered. The results of research are also given in the article.

Keywords: students of musical specialties, teaching and educational process of university, pedagogical conditions, national values.

Роль цінностей для життєдіяльності соціуму неможливо переоцінити, оскільки саме вони виступають потужними регуляторами соціальних і культурних процесів.

Оволодіння національними цінностями, що веде до формування високо розвинутої особистості, здатної дбайливо зберігати їх, використовувати і примножувати заради подальшого соціального прогресу, є головною підставою у новій соціокультурній парадигмі.

Різні аспекти проблеми формування національних цінностей у студентів мистецьких спеціальностей досліджено в працях С. Бадюл, С. Борисової, С. Єрмакової, Р. Миронової, В. Оссовського, С. Хмари, Є. Шиянова; питанням ціннісних орієнтацій молоді в галузі культури присвячені праці Н. Бакланова, О. Дем'янчука, Ю. Малишева, Г. Падалки, О. Плохотнюка, О. Семашка, Н. Яранцевої та ін..

При всьому багатстві матеріалу з окремих аспектів формування різних цінностей у студентів, потрібно визнати, що практично відсутня як єдина теоретична база щодо осмислення формування саме національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі, так і систематичний аналіз цього аспекту.

Метою статті є розгляд питання реалізації педагогічних умов, які сприяють ефективному формуванню національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в навчально-виховному процесі університету в ракурсі дисертаційного дослідження «Формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в навчально-виховному процесі університету».

З урахуванням мети дослідження, сформульованої гіпотези й теоретичних положень, викладених у вступі й першому розділі дисертації, основними напрямками нашої дослідно-експериментальної роботи були:

- визначення рівнів сформованості українських національних цінностей у студентів музичних спеціальностей університету;
- реалізація педагогічних умов, що сприяють ефективному формуванню українських національних цінностей у студентів;

• визначення результатів ефективності формування українських національних цінностей у студентів музичних спеціальностей університету.

Педагогічний експеримент було проведено з метою перевірки ефективності таких педагогічних умов формування українських національних цінностей студентів у навчально-виховному процесі університету:

- збагачення навчально-виховного процесу формами та методами, що націлені на ототожнювання особистісно-значущих якостей майбутніх учителів музики з національними цінностями;

- залучення студентів музичних спеціальностей до самостійної творчої діяльності, яка спрямована на розвиток духовно-моральної особистості;

- розробка та впровадження в навчальний процес спецкурсу, який сприятиме формуванню національних цінностей студентів музичних спеціальностей.

Визначимо і охарактеризуємо шляхи реалізації в навчально-виховному процесі університету кожної з перерахованих педагогічних умов.

Переорієнтація мети вищої музично-педагогічної освіти на особистість студента дозволила визначити мету викладання блоку музично-педагогічних та психолого-педагогічних дисциплін, яка, на наш погляд, полягає в розвитку національної, педагогічної та музичної культури особистості, причому інтегруючим є національно-ціннісний компонент культури.

Відповідно до наміченої мети був проаналізований зміст вищої музично-педагогічної освіти та внесені деякі зміни для розширення його можливостей з формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей.

Основною зміною змістовного компонента музично-педагогічних та психолого-педагогічних дисциплін з метою підвищення його можливостей з формування національних цінностей студентів є збагачення навчально-виховного процесу формами та методами, що націлені на ототожнювання особистісно-значущих якостей майбутніх учителів музичного мистецтва з національними цінностями. Дане завдання припускало закріплення розуміння сутності методологічного аналізу педагогічних явищ і практичний показ його застосування. Проблема розвитку та удосконалювання національної культури особистості в області музичної освіти розглядалася на основі єдності філософського, загальнонаукового й окремо наукового рівнів методологічного аналізу. Тому метою даного етапу дослідження була активізація розвитку національної культури студентів і усвідомлення ними необхідності цього процесу для здійснення педагогічної діяльності. Відповідно меті були поставлені основні завдання в процесі формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей: дати студентам знання про сутність і зміст поняття „національна культура особистості” та процес її розвитку; узагальнити ціннісно-значеннєві уявлення студентів про національний розвиток особистості в музичній освіті; показати шляхи й засоби розвитку національних інтересів і потреб студентів, а також засоби, що стимулюють

збагнення ними цінностей музичного мистецтва; зміцнити в студентів потребу в національно-ціннісному самовдосконаленні.

У процесі вирішення цих завдань на основі узагальнення студентами раніше отриманих знань відбувалося осмислення й переживання цінностей музично-педагогічної діяльності, їх присвоєння, знаходження особистісного змісту цих цінностей майбутнім учителем. Тематичний зміст блоку фахових дисциплін побудований відповідно до послідовності розкриття методологічного розуміння національної культури особистості за принципом від загального до окремого (філософське осмислення понять „національні цінності", „національна культура"; психолого-педагогічний аспект розвитку національної культури особистості; можливості музичного мистецтва у формуванні національних цінностей людини; усвідомлення ролі методологічної підготовки педагога-музиканта в розвитку його національної й педагогічної культури; взаємозв'язок розвитку національних потреб учителя і його професійної діяльності; характеристику духовно-ціннісного компонента музичної культури особистості). Теми взаємозалежні між собою, їх послідовність припускала глибоке занурення в теорію з наступним виходом на усвідомлення практичних методів, що сприяють розвитку національних цінностей студентів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу

Особлива увага в змісті спеціальних дисциплін приділялася розкриттю можливостей музичного мистецтва в розвитку національної культури людини та створенню умов для сприйняття й освоєння особистістю національних цінностей засобами музичної культури.

Методологічний аналіз проблеми національного розвитку особистості в процесі музичної освіти призводить до практичного вирішення питання створення педагогічних умов для розвитку національної культури студентів. Зміст програм спеціальних дисциплін вибудований в логічний ланцюжок руху від теорії до практики: цінність як категорія філософії; національна культура особистості як психолого-педагогічне поняття; національно-ціннісний зміст музичного мистецтва; методологічний аспект національної та педагогічної культури вчителя музичного мистецтва; задоволення й розвиток національних потреб у музично-педагогічній діяльності; формування національних цінностей студентів засобами музичного мистецтва.

Освоєння студентами змісту фахових дисциплін відбувалося завдяки активізації творчого мислення, його самостійності при аналізі різних точок зору на вирішення обговорюваних питань. Підготовка до семінарських занять припускала конспектування окремих сторінок зазначених першоджерел, оскільки потрібна посилена робота над осмисленням і переживанням прочитаного. Студентам рекомендувалося вести щоденник цитат, які, на їхню думку, розкривають сутність і зміст основних питань. Найбільш складні питання семінарських занять пропонувалися окремим студентам для індивідуальних повідомлень. На заняттях після таких повідомлень відбувалося обговорення цих питань аудиторією, що сприяло осмисленню й

переживанню змісту почутої інформації. Тобто відбувалося інтегрування ціннісних змістів професійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва, спрямування їх у русло виховання національної культури особистості засобами музичного мистецтва. При цьому виділялися такі цінності як розвиток національної культури студента, як збагнення національно-інтонаційного змісту музики, розвиток потреби в музиці, передача національно-ціннісного ставлення до музики, духовно-творча самореалізація особистості в музично-педагогічній діяльності.

Другою педагогічною умовою формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в навчально-виховному процесі університету ми визначили залучення студентів музичних спеціальностей до самостійної творчої діяльності, яка спрямована на розвиток духовно-моральної особистості.

Для вдосконалювання процесуального компонента підготовки вчителя музичного мистецтва в університеті були підготовлені й введені в навчальний процес творчі завдання, спрямовані на активізацію самостійності студентів у пізнавальній діяльності. На заняттях за методикою музичного виховання при вивченні тематичної побудови шкільної програми студенти отримували завдання: скласти план поурочного розкриття теми чверті з урахуванням національно-ціннісного компоненту. Це завдання містило визначення послідовності викладу теоретичного матеріалу, відбір музичних творів для кожного уроку чверті, визначення мети кожного уроку відповідно до основної мети чверті. На перших етапах студенти формулювали тільки тему й мету уроку. Далі вони самостійно підбирали музичний матеріал для кожного уроку, що дозволяє розкрити його тему. У результаті такої роботи студенти бачать процес національно-музичної освіти школярів у цілому й творчо підходять до його здійснення.

Інший вид творчих завдань полягав в осмисленні музично-педагогічних понять і їх взаємозв’язків. Спочатку студентам давали основні поняття до досліджуваної теми. У процесі підготовки до семінарського заняття студенти пропрацьовували значення цих понять на основі визначень довідково-енциклопедичної літератури, потім формулювали своє розуміння цих термінів і доводили його істинність, опираючись на першоджерела. Після того як студенти отримували уявлення про сутність і зміст основних понять досліджуваної теми, їм пропонувалося скласти карту-схему їх взаємозв’язків. Для цього на основі їх змісту необхідно було виділити найбільш узагальнене поняття й стосовно нього розташувати інші в певній послідовності й залежності. Наприклад, даються наступні поняття: національно-естетичний смак, національна музична культура особистості, національні музичні знання, національно-музична освіченість, національні музично-творчі вміння. Попередньо педагог вибудовує схему їх взаємозв’язків, яка є зразком для перевірки правильності цього завдання. У цьому випадку центральним, поєднуючим усі інші є поняття „національна музична культура особистості”, яке містить у собі освітній, виховний і розвиваючий компоненти, які

представлені як національно-музична освіченість, виховання національно-естетичного смаку й розвиток музичних здібностей тощо.

У процесі викладання музично-педагогічних дисциплін з метою залучення студентів музичних спеціальностей до самостійної творчої діяльності, яка спрямована на розвиток духовно-моральної особистості були використані проблемні методи, які сприяли створенню ситуацій з формування національних цінностей, активізували творче мислення, спонукали студентів до національно-педагогічної діяльності. На лекційних заняттях навчальний матеріал подавався в проблемному викладі. Семінарські й практичні заняття містили в собі творчі завдання із застосуванням частково-пошукового методу. Дослідницький метод використовувався при підготовці студентів до занять проблемного характеру та при виконанні курсових і дипломних робіт.

Від того, що в діяльності педагога-музиканта важливе місце займає його власна емоційно-художня активність, на заняттях з предметів музично-педагогічного блоку приділялася увага оцінним методам (імпресивні та експресивні). Обидві групи методів сприяють організації участі студентів у передачі цінностей (зокрема й національних) засобами музичного мистецтва. При проведенні практичних занять студент, що виступає в ролі вчителя, при подачі інформації про твір і його творця емоційно налагоджує аудиторію на його сприйняття, підготовляючи отримання враження від музики (імпресивний метод). Потім, виконуючи музичний твір, студент виражає себе, переживаючи цінності цього твору (експресивний метод). У музично-педагогічному процесі відбувається відтворення цінностей музичного мистецтва, їх суб’єктивне сприйняття, переживання, осмислювання, у результаті чого вони або приймаються, або відкидаються особистістю.

У цілому орієнтація вищої музично-педагогічної освіти на особистість, збагачення навчально-виховного процесу формами та методами, що націлені на ототожнювання особистісно-значущих якостей майбутніх учителів музичного мистецтва з національними цінностями, залучення студентів музичних спеціальностей до самостійної творчої діяльності, яка спрямована на розвиток духовно-моральної особистості, розширює можливості навчально-виховного процесу в розвитку національної культури й формуванні національних цінностей у студентів музичних спеціальностей.

Перейдемо до аналізу реалізації третьої педагогічної умови, яка сприяє ефективному формуванню національних цінностей у студентів музичних спеціальностей в навчально-виховному процесі університету, і яку ми визначили, як «розробка та впровадження в навчальний процес спецкурсу, який сприятиме формуванню національних цінностей студентів музичних спеціальностей у вищому навчальному закладі».

Базовим у формуванні національно-ціннісних орієнтації студентів музичних спеціальностей, на наш погляд, є вивчення спецкурсу „Проблеми українських національних цінностей у дзеркалі музичного мистецтва”, що представляє специфічну область, яка охоплює цілий комплекс знань про

сутність українських національних цінностей. У процесі його викладання відбувалося виховання особистості відповідно до їх норм на матеріалі творів української національної музики.

Даний спецкурс припускав блоковий виклад матеріалу. Кожний розділ програми є досить самостійним, але разом з тим пов'язаним з усім циклом. На вступному занятті теоретично обґрунтовувалася сутність українських національних цінностей, їх джерела в історії народу. Елементом духовної культури певної національної спільності людей є усна народна творчість, яка виражає у своїх образах колективні погляди на явища життя, почуття й думки народу до свого минулого.

Програма спецкурсу відкривається обґрунтуванням передумов зародження українського національного музичного мистецтва, його тем і ідей. Сьогодні різноманітна українська музика звучить в Україні та далеко за її межами, розвивається в народній і професійній традиціях, є предметом наукових досліджень.

Вивчаючи початковий період становлення українського національного музичного мистецтва, студенти довідалися про те, що музичність – одна з характерних рис українського народу, музичні традиції на території сучасної України існують з доісторичних часів.

На заняттях з вивчення народно-пісенної творчості студенти знайомилися з практикою народної пісні, що існувала в найдавніші часи на території Україні. Окреме заняття спецкурсу було присвячено знайомству з інструментальним фольклором і народними інструментами, знайомству з сучасним українським академічним музичним мистецтвом. Особливий інтерес студентів викликали заняття з сучасної української популярної музики.

Основними темами та розділами програми робився акцент на вічність моральних якостей українського народу, його національну самобутність. Саме в творах українського національного музичного мистецтва закладені високоморальні ідеї, що не втратили свого значення сьогодні: це - патріотизм, свідомість громадянського обов'язку, духовність народу, кращі його якості тощо.

Центральне місце в даному спецкурсі займали практичні заняття, які не дублюють розділи лекційного курсу, а розвивають розумову діяльність, дослідницький початок. Практичні заняття побудовані так, щоб з'ясувати джерела музичних явищ і в такий спосіб укоренити їх у духовному житті народу. З цією метою студентам пропонувалося порівняти пам'ятники прадавньої Русі з літописними версіями, розглянути їх у колі інших пам'ятників, відповісти на запитання, написати творчий твір за мотивами українських національних музичних творів та ін.

Завершенням програми спецкурсу було проведення комплексного заліку, що складається з теоретичної та практичної частини. Студенти показали необхідну якість знань і продемонстрували ступінь оволодіння нормами українських національних цінностей.

Експериментальна перевірка розроблених педагогічних умов довела, що, по-перше, формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей у навчально-виховному процесі університету відбувається ефективно за умови збагачення навчально-виховного процесу формами та методами, що націлені на ототожнювання особистісно-значущих якостей майбутніх учителів музики з національними цінностями; по-друге, залучення студентів музичних спеціальностей до самостійної творчої діяльності виховує в них дбайливе ставлення до національної музичної творчості як національного й світового надбання, джерела морально-етичних і духовних цінностей, без яких неможливий здоровий і гармонійний розвиток особистості й суспільства в цілому; по-третє, розробка та впровадження в навчально-виховний процес університету спецкурсу „Проблеми українських національних цінностей у дзеркалі музичного мистецтва”, що формує цілий комплекс знань про сутність українських національних цінностей, сприяли вихованню особистості відповідно до їх норм на матеріалі творів української національної музики.

Дослідна робота підтвердила ефективність розроблених педагогічних умов формування національних цінностей у студентів музичних спеціальностей у навчально-виховному процесі університету.

Отже, збереження, розвиток і збагачення національних цінностей і традицій у всіх сферах духовної культури суспільства, особливо в сфері освіти й виховання, стають актуальними у світлі проблеми подальшого реформування системи вищої освіти України з орієнтацією на зміцнення її своєрідності й самобутності на основі єдності національних і загальнолюдських ідеалів педагогіки.

Л.С.Неїжпапа,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378.016:37.013.42

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА НА ПРОЦЕС ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

У статті проаналізовано поняття «професійне самовизначення» та «професійне становлення» майбутніх фахівців; визначено етапи професійного становлення особистості; окреслено умови професійного становлення студентів вищого навчального закладу та узагальнено педагогічні умови професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: професійне становлення студентів, професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Аннотация

В статье проанализировано понятия «профессиональное самоопределение» и «профессиональное становление» будущих специалистов, определены этапы профессионального становления личности, определены условия профессионального становления студентов вуза и обобщены педагогические условия профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Ключевые слова: профессиональное становление студентов, профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Annotation

In the article a concept of "professional self" and "professional development" future professionals, the stages of professional identity formation, outlines the conditions of professional formation of students of higher educational institutions and generalized pedagogical conditions of professional self-determination of future social workers.

Keywords: professional development of students, professional self-determination of future social workers.

Сучасна система вищої освіти зазнає радикальних змін і отримує соціальне замовлення на спеціалістів нового профілю, серед яких – професія соціального педагога, яка претендує на загальне визнання та здобуття професійного статусу. Поступово формується новий тип спеціаліста, націлений на високий професіоналізм та ділову активність. Професійна підготовка соціального педагога на сьогодні є однією з актуальних проблем, яка досліджується на тлі підвищеної уваги науковців до питань формування фахівця нової генерації в системі неперервної освіти – освіти протягом

усього життя. Важливе місце в цій системі посідає процес професійного самовизначення майбутніх фахівців, зокрема, майбутніх соціальних педагогів в процесі їх професійного становлення.

Проблема професійного самовизначення особистості є актуальною для багатьох наук. Це сприяло розвитку поняття в кількох напрямках: соціологічному (Р. Веєрман, П. Кенкманн, Т. Мальковська І. Мартинюк, М. Тітма, тощо), психологічному (С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн, К. Абульханова-Славська, З. Карпенко тощо), філософському (А. Архангельський, А. Здравомислов, А. Гусейнов тощо) педагогічному (О. Мудрик Г. Балл, І. Дубровіна, М. Боришевський, І. Бех тощо).

Питанням професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених Р. Вайноли, А.Капської, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченко та інші. Наукові підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі подано і в роботах російських учених: Ю. Галагузова, І. Зимня, Н. Шмельова та інші. Водночас цілий ряд аспектів даної проблеми залишається мало вивченим. Зокрема, особливої уваги потребує проблема професійного самовизначення студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» у процесі їх професійного становлення.

Таким чином, *метою* нашої статті є виявлення взаємодії процесів професійного самовизначення та професійного становлення майбутніх соціальних педагогів в системі вищої освіти.

У науковій літературі вживаються різні трактування поняття професійного самовизначення. Воно розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В. Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв’язку з життєвою історією особистості (І. Кон), як фактор формування особистості (Г. Костюк), як одна з форм соціалізації (О. Філіпов та Л. Кондратьєва).

У працях з проблеми нашого дослідження зазначається, що зміст професійного самовизначення на етапі професійного навчання детермінується орієнтуванням у вимогах майбутньої професії, формуванням відношення суб'єкта до себе як до представника певної професії (Ю. Поварьонков), уточненням особистісних сенсів майбутньої професійної діяльності, формуванням суб'єктивної моделі професіонала (А. Маркова).

В контексті нашого дослідження важливою є робота російської вченої Ю. Єгорової, яка вивчала процес підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації професійної діяльності соціального педагога. Вона зазначає, що «самовизначення майбутніх соціальних педагогів в спеціалізації їх діяльності - це процес і результат вибору студентами напряму діяльності на основі сукупності загальних і спеціальних знань, умінь і досвіду особистості» [1, с. 23]. Центральним стрижнем самовизначення є внутрішня готовність самостійно і усвідомлено реалізувати перспективи свого професійного і особистісного розвитку. Як суб'єкт самовизначення, студент здійснює самоосвіту, самопізнання і самореалізацію в діяльності, значущій для професійного майбутнього. Ефективність підготовки студентів до

самовизначення в спеціалізації соціального педагога залежить від загальноосвітньої, психолого-педагогічної і наочно-профільної підготовки їх до самовизначення. Як бачимо в ході даного дослідження студенти визначаються із сферою соціально-педагогічної діяльності, в якій в майбутньому планують працювати.

Проаналізувавши ряд трактувань поняття професійного самовизначення майбутніх фахівців, ми розуміємо професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність на основі самоаналізу, самопізнання та співставлення своїх можливостей з вимогами професії, результатом якого є усвідомлення себе як майбутнього професіонала.

Відповідно до підходів Т. Кудрявцева, професійне самовизначення є досить важким, довготривалим, рухливим, багатоплановим, а інколи й заперечним процесом, в якому виділяється “ чотири стадії: 1) виникнення і формування професійних намірів під впливом загального розвитку особистості і початкової орієнтації в різних, сферах трудової діяльності; 2) це період професійного навчання і виховання, тобто цілеспрямованої підготовки до вибраної професійної діяльності і оволодіння всіма основам професійної майстерності; 3) активне входження в професійне середовище, професійна адаптація; 4) період повної чи часткової реалізації професійних цілей і можливостей особистості в трудовій діяльності “[7, с. 55].

В науковій літературі досить добре вивчений початковий етап професійного самовизначення - етап формування професійних намірів і вибору професії випускниками загальноосвітньої школи. Наступні етапи професійного самовизначення, що за Т. Кудрявцевим співпадають у часі з відповідними етапами професійного становлення, полягають у формуванні особистістю ставлення до себе як до суб'єкта власної професійної діяльності. Саме ці етапи є найбільш важливими як з точки зору основних механізмів і динаміки професійного самовизначення, так і з погляду педагогічного впливу на подальшу долю особистості. Зокрема, у процесі фахового навчання співвідношення у системі «людина-професія», яке раніше визначалось лише уявленнями особистості щодо обраної професії, починає опосередковуватися його участю в спеціально організованій діяльності з досить високим рівнем наближення до реальної професійної праці. Дослідження, проведені Т. Кудрявцевим та В. Шегуровою, засвідчили, що “професійне самовизначення - це невід'ємний та важливий компонент професійного становлення особистості в період фахової підготовки “ [7, с. 53].

Обговорюючи проблему професійного навчання, дослідниками підкреслюється важливість пробудження у студентів бажання та прагнення до самовизначення, до пошуку себе. Тут доречно згадати теорію Д. С'юпера, згідно якої уявлення людини про саму себе – це важливий детермінант професійного становлення. Людина, відповідно до теорії Д. С’юпера,

несвідомо шукає професію, де вона буде зберігати відповідність своїм уявленням про себе, а, «входячи у професію», буде шукати здійснення цієї відповідності. Прагнення до самовизначення - це передумова професійного і особистісного становлення особистості [3, с. 264-265].

Низка вітчизняних дослідників (Б. Ананьєв, П. Іванова, Є. Климов, С. Кондратьєва, Т. Кудрявцев, Б. Федоришин, І. Зубкова та ін.) вважають процес професійного становлення довготривалим, багатоплановим, динамічним і виокремлюють такі етапи професійного становлення особистості:

– формування професійних намірів;
– професійне навчання;
– професійна адаптація;
– реалізація особистості у професії.

Можна припустити, що процес особистісного та професійного становлення майбутнього професіонала та його готовність до майбутньої професійної діяльності суттєво пов'язані між собою. Адже в професійній діяльності реалізуються творчі, особистісні цінності, але за умови, що вони були попередньо сформовані у процесі особистісного становлення та формування готовності до певної діяльності.

Як вважає С. Д. Максименко, сутність професійного становлення полягає в тому, що індивід, прийнявши на себе професійну роль, лише розпочинає освоєння функціонального змісту професійної діяльності.

На думку М. Варбана, професійне становлення особистості - це процес поетапного вирішення комплексу протиріч, узгодження різних тенденцій і вимог, що задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, пропонованими індивідові, і його бажаннями, можливостями їх реалізувати.

Аналізуючи методологічні засади підготовки майбутніх практичних психологів в процесі навчання у вищому навчальному закладі, Н. Коломінський висловлює думку, що "професійне становлення особистості відбувається за умови:

– формування професійних (цільових, смислових, операційних) установок;
– формування системи професійно важливих знань, умінь, навичок, науково-культурного кругозору;
– виявлення, розвиток професійно важливих здібностей (інтелектуальних, перцептивних, комунікативних, експресивних, організаторських та ін.);
– розвиток духовних потреб майбутнього практичного психолога, морально-етичне вдосконалення його особистості;
– сприяння самоактуалізації кожної особистості, культивування розвитку індивідуальності як передумови індивідуального стилю праці "[4, с.13].

Оскільки професійне самовизначення є значущою складовою

особистісного зростання, то важливими передумовами професійного становлення особистості майбутнього соціального педагога є наявність професійної спрямованості на професію.

Здійснивши дослідження системи підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі, ми можемо визначити комплекс навчальних і соціально-виховних завдань, які дозволяють забезпечити досягнення мети професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів: створення сприятливих умов задля забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, визначення шляхів самореалізації особистості в умовах ринкових відносин; допомога особистості студента у вирішенні актуальних питань професійного самовизначення і соціалізації; прогнозування професійної успішності майбутньої трудової діяльності; сприяння безперервному росту професійно-важливих характеристик особистості як найважливішої умови її задоволеністю працею і власним соціальним статусом, реалізації індивідуального потенціалу, самоствердження і самовдосконалення в умовах професійного навчання.

Враховуючи специфіку професійного самовизначення студентів, ми сформулювали перелік педагогічних умов, що сприяють забезпеченню професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у системі навчально-виховної роботи університету. Ми вважаємо за доцільне забезпечити такі умови:

1) оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі;

2) удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення їх завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця;

3) спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів;

4) залучення першокурсників до громадської та волонтерської роботи.

Реалізація кожної з цих умов вимагає тривалої, узгодженої роботи викладача та студента як основних учасників навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі. Організація навчання, тобто зовнішні умови, опосередковано впливають на професійне самовизначення студентів, яке є глибоко індивідуальним і не може бути негайним наслідком ізольованого використання навіть дуже ефективних засобів, наприклад дидактичних ігор чи інших активних методів навчання.

Отже, професійне становлення майбутнього фахівця впродовж навчання у вищому навчальному закладі передбачає формування у студентів:

• здатності займати активну позицію з розвитку саморегуляції особистості щодо забезпечення максимального особистісного розвитку з мінімальними затратами;

• позитивного ставлення до навчальної діяльності та ініціювання пізнавальної активності;

• здатності планувати і прогнозувати своє професійне становлення;

• усвідомлення своїх потенційних можливостей та готовності розвивати професійно важливі якості, які мають недостатній рівень сформованості;

• здатності мобілізувати весь свій особистісний потенціал заради досягнення цілей розвитку себе як професіонала.

Отже, професійне становлення майбутніх соціальних педагогів є складним процесом, який повинен забезпечувати задоволення від вибраної професійної діяльності, сприяти всебічному розвитку та самореалізації у професії. Соціальний педагог повинен володіти високим рівнем професійно значущих якостей та системою знань і вмінь, які дозволять розв'язувати типові професійні задачі, а також проблеми, які виникають в його діяльності.

Література

1. Зеер, Э. Ф. Кризисы профессионального становления личности / Э. Ф. Зеер, Э. Э. Сыманюк // Психологический журнал. – 1997. – № 6. - С. 35-44.
2. Егорова Ю.Н. Профессиональное самоопределение социального педагога: теория и практика: монографія . – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2006. – 136 с.
3. Климов Е.А. Педагогический труд: психологические составляющие: [учеб пособие для студентов, магистрантов и аспирантов класичних и педагогічних вузов России] Моск.гос.ун-т им.М.В.Ломоносова. – М.: Изд.центр «Академия», 2004. – 239 с.
4. Коломинський Н.Л. Методологічні засади професійної підготовки практичного психолога / Коломинський Н.Л. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №4. – С.8-13.
5. Кудрявцев Т.В. Психологический анализ динамики профессионального самоопределения личности / Т.В. Кудрявцев, В.Ю. Шегурова // Вопросы психологии. – 1983. – №2. – С.51-59.
6. Маркова А.К. Психология профессионализма . – М.: Знание, 1996. – 230 с.
7. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : монографія. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.

Г. М.Олійник,
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 378:37.013.42+379.8

ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація

У статті проаналізовано практичну підготовку студентів-майбутніх соціальних педагогів, яка сприяє формуванню діяльнісного компонента їх готовності до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності. Обґрунтовано та вдосконалено зміст та програми соціально-виховної та соціально-педагогічної практик, а також розкрито види та форми позааудиторної роботи студентів.

Ключові слова: соціальний педагог, освітньо-дозвіллєва діяльність, позааудотирна робота, практична підготовка

Аннотация

В статье проанализирована практическая подготовка студентов-будущих социальных педагогов, которая способствует формированию деятельного компонента их готовности к организации образовательно-досуговой деятельности. Обоснованно и усовершенствовано содержание и программы социально-воспитательной и социально-педагогической практик, а также раскрыты виды и формы позааудиторной работы студентов.

Ключевые слова: социальный педагог, образовательно-досуговая деятельность, позааудиторна работа, практическая подготовка

Annotation

practical preparation of students of social teachers is analysed In the article, that assists forming of component of their readiness to organization of educational and recreational activities. Reasonably and maintenance and programs of socialeducator and socialpedagogical practices are improved, and also kinds and forms of work of students are exposed.

Keywords: social teacher, educational and leisure activities, work, practical preparation

У ході дослідження нами розроблено змістово-технологічне забезпечення процесу професійної підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», яке було впроваджене на формувальному етапі експерименту у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та Хмельницькому національному університеті 2011-2014роках та частково у

Національному педагогічному університету імені М. П. Драгоманова.

Варто зазначити, що провідна роль у реалізації моделі професійної підготовки студентів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнів 5-7 класів належить навчально-виховному процесу. Його зміст полягає у підготовці фахівців згідно з вимогами освітньо-професійної програми, яка включає теоретичну та практичну компоненти.

Метою статті є розкриття сутності змістово-технологічного забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності

Як свідчить аналіз освітньо-професійної програми підготовки студентів спеціальності «Соціальна педагогіка», теоретична компонента передбачає оволодіння майбутніми соціальними педагогами навчальними дисциплінами гуманітарного та соціально-економічного, математичного, природничо-наукового, професійного та практичного циклів; практична – проходження професійно-орієнтованої, соціально-педагогічної, соціально-виховної та корекційно-реабілітаційної видів практик.

У процесі здійснення формувального етапу експерименту ми опиралися на наукову позицію Р. Вайноли стосовно того, що ефективна професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах пропорційно залежить від належного змістового та технологічного забезпечення [1; с. 206].

Під час підготовки соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнів 5-7 класів значна увага приділялася виконанню різноманітних видів позааудиторної роботи. Основними формами якої є індивідуальна, самостійна та волонтерська робота студентів. Так, наприклад, під час вивчення курсу «Соціалізація особистості» студенти працювали над реферативними індивідуальними навчально-дослідними завданнями на одну із запропонованих тем: «Проблема соціалізації особистості у сучасній школі в умовах освітньо-дозвіллєвої діяльності», «Освітньо-дозвіллєва діяльність учнів як простір їх соціалізації», «Вплив освітньо-дозвіллєвої діяльності на процес соціалізації школярів», «Освітньо-дозвіллєва діяльність як засіб гармонізації взаємовідносин у шкільному колективі».

Під час вивчення курсу “Теорія та історія виховання” студенти були залучені до підготовки есе на тему: «Вплив освітньо-дозвіллєвої діяльності на формування ціннісних орієнтацій школярів»; у процесі опанування навчальної дисципліни «Технології соціально-педагогічної роботи» студентам було запропоновано підготувати повідомлення на тему «Інноваційні форми і методи організації освітньо-дозвіллєвої діяльності соціального педагога в шкільному середовищі»; із навчальної дисципліни «Технології роботи соціального педагога в зарубіжних країнах» – здійснити дослідження і за його результатами підготувати повідомлення на тему «Організація освітньо-дозвіллєвої діяльності школярів в одній з обраних країн (Велика Британія, Канада, Китай, Німеччина, Польща, США, Франція, Японія та ін.)».

У контексті здійснюваного дослідження варто наголосити на

важливості виконання студентами-майбутніми соціальними педагогами індивідуальних пошуково-дослідних та курсових робіт, виступів на студентських науково-практичних конференціях. Зокрема, до орієнтовної тематики курсових робіт із соціально-педагогічних дисциплін нами було запропоновано внести перелік тем, пов'язаних із проблемою організації освітньо-дозвіллєвої діяльності, а саме: «Теоретичні основи організації освітньо-дозвіллєвої діяльності у молодіжному середовищі», «Соціально-педагогічні технології організації освітньо-дозвіллєвої діяльності підлітків», «Діяльність соціального педагога освітньо-дозвіллєвої сфери», «Особливості організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнів 5-7 класів», «Формування ціннісних орієнтацій учнів 5-7 класів в процесі освітньо-дозвіллєвої діяльності» та інші.

Важливу роль у процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності відіграє їх залучення до роботи творчої майстерні студентського клубу «Студентське дозвілля»,«Дозвілля майбутнього соціального педагога» створеної за ініціативи автора дослідження та за підтримки викладачів і студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Творча майстерня студентського клубу функціонує у тісній співпраці з Тернопільським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді, спільно з яким бере активну участь у підготовці і проведенні освітньо-виховних заходів для дітей і молоді. Основними напрямами діяльності майстерні студентського клубу «Студентське дозвілля»,«Дозвілля майбутнього соціального педагога» є:

діагностично-пошуковий, що передбачає пошук талановитих студентів, залучення їх до освітньо-дозвіллєвих заходів; діагностику доцільності і результативності проведення освітньо-дозвіллєвих заходів; вдосконалення змісту освітньо-дозвіллєвих заходів; пошук інноваційних форм організації дозвілля студентів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів, вивчення художньо-творчих інтересів і запитів студентів;

проектувальний – підготовка і проведення культурно-дозвіллєвих та освітньо-дозвіллєвих заходів, написання сценаріїв, режисура; організація клубів, гуртків, секцій, театральних студій; модернізація освітньо-дозвіллєвої діяльності через застосування комп'ютерної техніки та різноманітних високоякісних аудіо-візуальних засобів; популяризація високих зразків вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері освітньо-дозвіллєвої діяльності;

виконавський – створення належного морально-психологічного мікроклімату та відповідних умов для повноцінного розвитку творчих та театральних здібностей молодої людини (художньо-естетичних, акторських); формування особистої відповідальності за свої дії при виконанні доручень, підготовці та постановці заходів; організація освітньо-дозвіллєвих заходів (концертів, екскурсій, виставок тощо);

аналітико-оцінний – аналіз сценаріїв та ілюстративних матеріалів, перегляд показових освітньо-дозвіллєвих заходів музично-естетичного, розважально-ігрового, пізнавального, пошуково-творчого, спортивно-оздоровчого спрямування.

За ініціативою студентів-майбутніх соціальних педагогів, які є членами творчої майстерні, були проведені такі студентські свята як День першокурсника, День інституту педагогіки та психології, Український та Міжнародний день студента, День знань, День сучасної поезії, День закоханих, День захисника Вітчизни. Традиційними заходами студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» стали свята українського народу: Андріївські вечорниці, День святого Миколая, Різдвяні колядки, Великдень. Студенти, члени творчої майстерні, спільно із Тернопільським міським центром соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді здійснювали підготовку і проведення низки щорічних освітньо-дозвіллєвих заходів соціального спрямування для учнів загальноосвітніх навчальних закладів: семінарів, тренінгів, бесід з метою запобігання насилля у шкільному середовищі та сім'ї, формування здорового способу життя, конкурсів та виставок малюнків, творчих робіт, мандрівок, екскурсій, походів, вечорів-зустрічей, літературно-музичних вечорів, денних спортивно-оздоровчих таборів, перегляд кінофільмів, вистав тощо.

Цікавим є той факт, що за сприяння Міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, на базі методичного центру по роботі з сім'єю та молоддю за місцем проживання, студентами-членами творчої майстерні створено клуб за інтересами для учнів 5-7 класів. Метою діяльності клубу є забезпечення змістового проведення вільного часу через колективні та індивідуальні форми роботи, а також підвищення розвитку інтелектуального рівня учнів. Робота школярів у клубах організована за секціями: *дискусійна секція*, мета якої полягає в ознайомленні школярів з основами демократичної культури суспільства, умінні навчитися дискусії, відстоюванні власної позиції; *ігрова секція* – проводити цікаві та різноманітні ігри, конкурсні програми; *театральна секція* – здійснювати підбір і пошук талановитих школярів, сценізувати п'єси, вистави; *науково-просвітницька секція* – активно залучати підлітків до відвідування музеїв, парків культури та відпочинку, відомих місць, пам'яток культури та архітектури, виставок, інтернет-мандрівок, формування естетичних смаків, поглядів, ідеалів, розвиток емоційної сфери, уяви, фантазії та творчості; *технічна секція* – моделювати одяг, займатися рукоділлям (вишивкою, в'язанням, плетенням тощо); *спортивна секція* – популяризувати здоровий спосіб життя, залучати до різних видів спорту.

Варто зазначити, що підготовка студентів за спеціальністю «Соціальна педагогіка» до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності зі школярами здійснювалася у процесі їх залучення до волонтерської роботи. Вони не тільки планували і проводити різноманітні заходи освітньо-дозвіллєвого характеру з метою організації вільного часу школярів, але й популяризували діяльність різноманітних секцій, клубів, дитячих і студентських громадських об'єднань. В результаті такої роботи, студентський клуб за інтересами став центром проведення вільного часу підлітків у позаурочний час, місцем, де враховуються їх інтереси і бажання, що дозволяє їм проявити творчу активність, прагнення до пошуку нового.

Цікавим є факт започаткування автором дослідження спільно з викладачами кафедри соціальної педагогіки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка та кафедри соціальної педагогіки Хмельницького національного університету волонтерського

загону дозвіллєвого спрямування «Хто як не ми». Особливість його діяльності полягала в організації змістовної освітньо-дозвіллєвої діяльності дітей та підлітків на базі навчально-виховних та соціально-педагогічних закладів міст Тернополя і Хмельницького. Основними напрямами роботи цих волонтерських загонів є: пропаганда здорового способу життя (профілактика наркоманії, тютюнопаління, алкоголізму), змістовна організація дозвілля дітей та підлітків (екскурсій, велопробігів, організація спортивних занять і змагань, флеш-мобів, акцій просвітницько-дозвіллєвого характеру, туристичних походів, організація дозвіллєвої роботи з дітьми і сім'ями тимчасових переселенців, тощо).

Ми поділяємо наукову позицію викладачів кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету в тому, що необхідною передумовою формування готовності майбутнього соціального педагога до професійної діяльності, в тому числі й до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності, є його професійної діяльності є знання, вміння їх застосувати на практиці. й особистісно-професійні якості [2]. Тому, вважаємо за доцільне проаналізувати практичну підготовку студентів-майбутніх соціальних педагогів, яка сприяє формуванню діяльнісного компонента їх готовності до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності.

Соціально-педагогічну практику студенти спеціальності «Соціальна педагогіка» проходять в освітніх та позашкільних навчальних закладах протягом 4 тижнів. Метою практики є систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студентів з дисциплін соціально-педагогічного циклу, формування та розвиток умінь і навичок професійної діяльності. Контроль за діяльністю студента-практиканта здійснює керівник практики від університету та соціальний педагог наставник від бази практики.

Під час цієї практики студенти-практиканти виконують функції помічника соціального педагога. Під керівництвом наставника вони працюють з клієнтами і виконують його професійні функції. За своїм змістом соціально-педагогічна практика є активною, оскільки студенти-практиканти не тільки спостерігають, аналізують навчально-виховний процес, але й активно включаються в нього. З метою формування практичного досвіду організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнів підліткового віку нами вдосконалено програму практики.

Соціально-педагогічна практика допомогла студентам сформувати знання про сутність соціально-педагогічних методів і форм виховання, орагнізації освітньо-дозвіллєвої діяльності; особливості соціально-педагогічних технологій і механізми їх реалізації, використання їх в роботі конкретної установи з метою організації освітньо-дозвіллєвої діяльності; особливості професійно-етичних взаємин соціального педагога з школярами та *вміння* збирати, систематизувати, інтерпретувати інформацію і встановлювати соціальний діагноз; створювати і розвивати відносини, що

сприяють успішній соціально-педагогічній діяльності; спостерігати й інтерпретувати поведінку клієнта; аналізувати стан коррекційної, реабілітаційної, освітньо-дозвіллєвої діяльності бази практики; проектувати соціально-педагогічну діяльність освітньо-дозвіллєвої сфери; аналізувати конкретну соціальну ситуацію і бачити свою роль у її вирішенні; організовувати освітньо-дозвіллєву діяльність у соціумі, педагогічно управляти і коректувати соціальну ситуацію розвитку дітей; будувати взаємини з клієнтами відповідно до професійно-етичних норм і правил; взаємодіяти з колегами за для досягнення поставленої мети і вирішення проблеми; аналізувати результати своєї професійної діяльності.

Під час проходження соціально-педагогічної практики студенти використовували різноманітні *форми* (тренінгову програму, виступи на нарадах, методичних об'єднаннях, самостійна робота, консультації, свята, концерти, тематичні дні, виставки, вистави тощо) та *методи* роботи (бесіда, година спілкування, інформаційні повідомлення, проблемні запитання, етюди, вправи, ігри (рухливі, спортивно-розважальні настільні, інтелектуальні, проблемно-моделюючі, творчі, театралізовані, режисерські, дидактичні, імітаційні, музичні, ігри-забави, ігри-драматизації, ігри-імпровізації, рольові діалоги), зміна рольових функцій, евристичних питань, творчі наради, аналіз ситуацій, метод сценарію тощо).

Отже, змістово-технологічне забезпечення підготовки майбутніх соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності передбачає комплексне поєднання теоретичного (удосконалені програми навчальних дисциплін, розроблені та реалізовані змістові модулі «Теоретичні основи організації освітньо-дозвіллєвої діяльності» та «Організація масових форм освітньо-дозвіллєвої діяльності соціального педагога в шкільному середовищі» з навчальних дисциплін «Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля» і «Основи сценарної роботи соціального педагога», дистанційний курс «Організація освітньо-дозвіллєвої діяльності з учнями 5-7 класів : соціально-педагогічний аспект») і практичного компонентів підготовки, позааудиторної роботи з використанням різноманітних форм (навчально-піднавальні (проблемні, інтерактивні, діалогові, інформаційні, лекції-візуалізації, лекції-прес-конференції, лекції-бесіди, лекції із попередньо запланованими помилками, круглі столи, тренінги, консультування, клуби за місцем проживання, акції), віртуальні (Інтернет клуби за інтересами, Інтернет-кафе, конкурси, сайти, чати, форуми, блоги), комунікативно-дискусійні (дибати, зустрічі, вечори, конференції, тематичні дні), туристичні (екскурсій, експедиції, подорожі, походи, екологічні рейди), культурно-творчі (виставки, вистави, фестивалі, концерти, імпрези), розважальні (театралізовані дійства, свята, вечірки, шоу, дискотеки, ярмарки), спортивні (змагання, конкурси, турніри); методів (аналізу ситуації (case-study), рольова гра, «снігова куля», потрфоліо, проектів, сценаріїв, бесіди, навчальні дискусії, есе, доповідь, презентацій, театралізації, гри, рефлексивного аналізу, реклами, розв’язання соціально-педагогічних ситуацій, робота з випадком, консультативні зустрічі,

моделювання, експрес-анкет) та засобів (електронні версії курсів з використанням платформи Moodle, методичні й навчальні посібники, мультимедійні презентації, комп'ютерні та аудіо-візуальні).

Література

1. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: дис. … доктора пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Вайнола РенатеХ ейкіївна. – К., 2009. – 542 с.
2. Хмуринська Т. О. Формування соціально-професійної зрілості майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : дис… кандидата пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Хмуринська Тетяна Олександрівна. – Тернопіль, 2014. – 297 с

Р.І.Короткова,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37018.4:37.01342

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація

У представленому матеріалі розглянуто особливості формування якостей творчої особистості майбутнього соціального педагога засобами театрального мистецтва для забезпечення професійного становлення.

Ключові слова: творча особистість, творчі здібності, якості творчої особистості, елементи театральної педагогіки, художній смак, етичне виховання, професійне становлення.

Аннотация

В представленном материале рассматриваются особенности формирования качеств творческой личности будущего социального педагога средствами театрального искусства для обеспечения профессионального становления.

Ключевые слова: творческая личность, творческие способности, качества творческой личности, элементы театральной педагогики, художественный вкус, этическое воспитание, профессиональное становление.

Annotation

Fe following issue considers some specific features of the future social pedagogue create personality formation by means of dramatics art.

Key words: creative personality, creative abilities, qualities of creative personality, dramatical art elements, artistic taste, ethical education.

Соціальному педагогу, як спеціалісту, який реалізує свої знання у сфері соціально-педагогічної роботи або в освітньо-виховній діяльності необхідно володіти комунікативними, аналітичними, організаторськими, прогностичними, проектувальними вміннями та проявляти морально-етичні, психоаналітичні, психолого-педагогічні якості творчої особистості для оптимізації професійного становлення.

Творча особистість — це індивід, який володіє високим рівнем знань, потягом до нового, оригінального, який уміє відкинути звичайне, шаблонне, завжди в пошуку оптимальних, дієвих, позитивних рішень у роботі з вихованцями. Для творчої особистості потреба у творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності – соціальна мобільність, найбільш характерний. Головним показником творчої особистості, її найголовнішою ознакою це наявність творчих здібностей, які розглядаються як індивідуально-психологічні здібності людини, що відповідають вимогам творчої діяльності і є умовою її успішного виконання.

Метою даної статті є виявлення особливостей формування творчих здібностей особистості студента через пізнання та володіння елементами театрального мистецтва для оптимізації й забезпечення професійного становлення.

Безперечно, мистецтво відіграє важливу роль у формуванні здібностей та вмінь майбутнього соціального педагога. Воно суттєво впливає на розумовий, естетичний, моральний розвиток особистості, збуджує фантазію, розвиває смаки людини, робить її життя яскравим, багатогранним.

Цю думку поділяють такі учені, як А.Й.Капська, А.В.Пономаренко, О.В.Стояновська, Е.І.Холосілова які займаються дослідженням проблеми визначення та розвитку творчих здібностей та умінь майбутнього соціального педагога.

Мистецтво активно формує суспільно-естетичний ідеал, виражаючи його в художніх образах, за допомогою яких соціальні ідеї, моральні норми, естетичні цінності суспільства перетворюються в особистий досвід людини, яка сприймає цей образ, в органічні набутки характеру. Зокрема, В.О. Сухомлинський писав, що “мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу”[3, с.446].

Однією з форм естетичного виховання засобами мистецтва є театральне мистецтво. Вивчення основ театрального мистецтва сприяє формуванню творчої особистості студента й розкриттю цієї особистості,

загальному естетичному та етичному вихованню, допомагає глибше зрозуміти світ прекрасного, розвинути художній смак, творчі здібності.

Разом із тим, сценічне мистецтво є засобом пізнання інших людей, їхніх почуттів, прагнень, тому створює умови для людського єднання, зближення. Дає змогу заглянути в чужу душу, пережити її горе, радощі, викликає інтерес, зацікавлення до інших людей і їх, духовного життя, що так необхідно майбутньому соціальному педагогу. Розвиваючи такі якості як гуманність, доброту, терпимість, тактовність, справедливість, відповідальність тощо.

Основною ознакою взаємодії мистецтва з людиною є глибока емоційна основа. Емоційне мислення впливає на вчинки, їх змістовне й емоційне наповнення, організує поведінку людини на майбутнє, спонукає до самовдосконалення, самокритичності, самоаналізу.

Театр, володіючи багатющою образною системою, здатен відтворити усі цінності людського життя й духу, актуалізуючи їх як у глядача так і у виконавців. Сценічна дія відбувається у безперервному потоці живого людського мовлення, й живих сценічних рухів, жестів, міміки, володіючи, властивому тільки для театрального мистецтва, безпосередністю емоційно-почуттєвого впливу акторської гри, що у комплексі створює виключну могутність ідейно-художнього вдосконалення.

Дуже важливий саме той емоційний вплив, що відтворює театр: не залишити людину байдужою, примусити замислитися, пробудити до дії, зіставити своє життя з життям героя, надати йому найсуворішу, найкритичнішу оцінку, допомогти формуванню тих найкращих людських якостей, котрі глядач, побачить на сцені.

Сила позитивного прикладу в театрі – це, мабуть, саме головне у ідейно-моральному, естетичному вихованні. Створюючи художній образ, майбутній спеціаліст розкриває все багатство своєї творчої натури, художнього смаку. Художній смак людини виховується завдяки обумовленій системі естетичних поглядів та певним ідейно-художнім принципам. Але естетичні погляди, ще не є художній смак, його необхідно тренувати, виховувати. Безперечним є те, що вміння майбутнього соціального педагога розбиратися в художніх творах, а значить й у театральних виставах демонструє наявність високого естетичного смаку.

Процес сприйняття вистави можна поділити на три основні етапи. Перший – це своєрідна підготовка до зустрічі з витвором мистецтва, щоб навчитися сприймати виставу не тільки поверхово на рівні емоцій, але й пізнати внутрішній задум автора, режисера, акторів, оцінити своєрідність їх художнього бачення. Для цього бажано ознайомитись з літературною основою вистави. Зрозуміти те, що театр напряму, емоційно об’єднує драматичний твір й глядача і в цьому його найвагоміша привілея, таємниця та чарівність. Саме тому він давно став кафедрою, з якої, зі слів М.В.Гоголя, ніби, читається разом цілому натовпу живий урок.

Другий етап глядацького сприйняття – осягнення емоційним шляхом змісту, закладеного художником у витвір сценічного мистецтва. Саме на рівні емоцій починається процес розуміння того, що відбувається на сцені, пробуджуються думки, почуття, відбувається поступове розуміння, розкриття задуму режисера, художника, композитора, акторів. Відбувається перехід від конкретного до загального, від сприйняття гри акторів до осягнення суті усієї вистави. Критерієм істини є не просто зовнішня схожість відображення дійсності, а правдивість образного вираження найсуттєвіших подій життя та глибини розкриття внутрішнього світу людини. Є таке поняття - театральність – це рівень сценічної виразності. Вона народжується тоді, коли художник знаходить театральні засоби для розкриття сутності теми твору драматургії, внутрішнього світу героя. І справжнє життя на сцені народжується лише в процесі взаємодії між виконавцями.

Поступово переживання глядача від несвідомих стають більш свідомими. Приходить розуміння втілення жанрової особливості п’єси, відчуття сценічного ритму, тобто внутрішньої будови почуттів, які визначають внутрішній малюнок ролей.

Третій етап сприйняття надходить тоді, коли виникає необхідність проаналізувати, осмислити побачене, пережите в театрі, залучити враження від спектаклю до естетичного досвіду, культурного набутку. Як писав про глядача після перегляду вистави К.С. Станіславський, непомітно для себе виходять із нього з розбудженими почуттями й думками, збагачені пізнанням красивого життя духу.

Переживання й розуміння вистави та набуття глядацького досвіду допомагають майбутнім соціальним педагогам робити перші кроки у реалізації своїх творчих здібностей, в формуванні умінь режисера й виконавця на практиці під час навчального процесу, вдосконалюючи свій естетичний та художній смак для професійного становлення.

Творча ігрова діяльність завжди виконувала адаптаційну та інноваційну функції. Адже людині, щоб знайти себе, необхідно “програти” багато ролей. Через гру можна зрозуміти своє “я” й навчитися спілкуватися. Сценічна гра є важливим інструментом виховання, який сприяє розвитку ініціативи й самодіяльності, створює атмосферу свободи, впевненості у собі, творчого розкріпачення та умови для саморозвитку, етичного виховання.

Специфічна особливість театрального мистецтва – це його синтетична природа, його ансамблевість, перетворення та організація творчого процесу в достатньо важке завдання. Яке потребує проявлення таких етичних норм поведінки як відповідальність перед глядачами перед колективом, перед автором драматичного твору, перед партнерами, перед собою. Технологія навчання основам театрального мистецтва переслідує саме таку мету, що надає можливість зростанню творчо-професійних здібностей й компетентності майбутнього соціального педагога.

Професійна компетентність соціального педагога характеризується сформованістю єдиного комплексу знань, вмінь, навичок, професійних

позицій, та дозволяє судити про рівень підготовленості соціального педагога і його здатності виконувати посадові функції. Вона є мірилом професіоналізму, від якої залежить успішність реалізації як соціальних, так і, життєдіяльних функцій – професійного становлення.

Для реалізації комунікативної функції, - налагодженню ділових та особистісних контактів, майбутньому соціальному педагогу необхідно знати загальні положення теорії спілкування, добирати оптимальні засоби та прийоми спілкування. Для театрального мистецтва процес спілкування та взаємодії є найважливішою рушійною силою творчості. Опановуючи основи театрального мистецтва майбутні соціальні педагоги розвивають у собі комунікативні якості через пізнання та володіння психофізичною природою творчості.

Слід зазначити, що система К.С. Станіславського як загально-педагогічне учення досліджує природу творчого комунікативного впливу однієї людини на іншу або на групу людей, пояснює генезис творчого самопочуття в комунікативному процесі й що найголовніше, розкриває природу людської виразності, значущості та шляхи її розвитку.

Розвиваючи художню уяву, соціальний педагог набуває навичок образно мислити та втілювати ці образи. Основа уяви - це перш за все логічне осмислення: аналіз, оцінка ситуації, визначення причин, а з іншого боку - це образність, емоційність, художньо-образне мислення. Уява сприяє пошуку оптимального вирішення поставленої проблеми, а також допомагає передбачити можливі результати впливу, в певній мірі, передбачити почуття та вчинки партнерів по спілкуванню.

Ці вміння допомагають соціальному педагогу у реалізації організаторської, прогностичної, діагностичної, корекційно-реабілітаційної та соціально-терапевтичної функцій.

Уміння – це успішне вирішення завдань на основі набутих знань та розвитку психічних, фізичних якостей й властивостей особистості. Уміла дія – це завжди дія зі знанням справи. Мається на увазі не тільки знання про те, як виконати ту чи іншу дію, але і знання основних особливостей своєї справи в цілому.

Домінуючою якістю у професійній діяльності соціального педагога є високий рівень емпатії, тобто, співпереживання, можливість емоційно, а не тільки раціонально, відчувати внутрішній стан іншої людини, відчувати її переживання. Саме тоді відбувається ефект взаємопроникнення у процесі спілкування та забезпечується реальний психологічний контакт. Відповідно, уявлення про співрозмовника пропонує засоби впливу на нього.

Але в діяльності соціального педагога, як і в акторській сценічній діяльності, крім співпереживання емпатії - важлива і рефлексія – здібність ніби з боку бачити, як сприймається партнером чи партнерами сам соціальний педагог. Для цього необхідно добре володіти навичками професійного самопізнання, щоб постійно відчувати своє особисте “я” у

процесі взаємодії. Реалізація цього аспекту у професійній діяльності, майбутнього соціального педагога потребує навичок керувати увагою.

К.С. Станіславський розвитку уваги приділяє особливу роль – чуттєва, активна увага допомагає викликати стійкий стан зосередженості.

Реалізація функцій та професійних ролей соціального педагога передбачає велику кількість об'єктів уваги, тому, виконуючи творчі вправи та завдання зі сценічної грамоти, майбутні спеціалісти опановують стійкою, оперативною увагою, навчаються керувати нею. Інтенсивна увага є компонентом творчого натхнення. Увагу відмічають три аспекти інтелектуальний, емоційний, вольовий та три рівні: уміння направляти увагу на кілька об'єктів й виділяти головні та контролювати другорядні; уміння відчувати появу нових об'єктів уваги й включати їх до кола уваги, а також передбачати появу нових об'єктів. Важливо також уміння переключати увагу з одного об'єкта на інший з різних обставин та здійснювати контроль.

Усі уміння соціального педагога підпорядковуються творчому самопочуттю на різних етапах діяльності. Творче самопочуття - це психологічне налаштування, це почуття, яким необхідно керувати. Акумулює самопочуття усвідомлення цілі роботи та її важливості, мобілізація. Для мобілізації творчого самопочуття К.С. Станіславський пропонує "метод фізичних дій" – виконання фізичних дій, які відповідають обумовленому емоційному стану і здатні викликати у людини емоції. На допомогу приходить магічне "якби" і послідовна дія, а не штучне витискання настрою. Саме це "магічне слово" створює атмосферу творчого натхнення. Щоб вигадку перетворювати у художню правду.

Метод фізичних дій є ефективним засобом мобілізації творчого самопочуття майбутнього соціального педагога й подолання нетворчого стану безпосередньо перед початком діяльності. Розкриття ж творчої індивідуальності досягається шляхом кропіткого виховання.

Володіючи елементами театральної педагогіки майбутні соціальні педагоги готуються до виконання різних професійних ролей. Технологія організації та проведення сценічної дії, різних форм освітньо-дозвіллєвої діяльності для дітей та молоді, яке сприяє самореалізації особистості в різних видах творчості, надає можливість майбутнім спеціалістам успішно виконувати роль аніматора.

Опановуючи методику організації театрального колективу, соціальні педагоги отримують також досвід в організації соціального театру, що дає можливість реалізувати попереджувально-профілактичну функцію, яка дозволяє передбачити і привести у дію педагогічні, психологічні та інші механізми попередження і подолання негативних явищ.

Соціальний педагог за своїм професійним призначенням прагне, по можливості, попередити проблему, своєчасно виявити та встановити причини, які породжують її, забезпечити превентивну профілактику різного роду негативних явищ, відхилень у поведінці людей, у спілкуванні і, таким чином, оздоровити оточуюче середовище, впроваджуючи сформовані знання

, уміння, навички, реалізуючи свої творчі здібності, соціальну мобільність. А отже, підготовка майбутніх спеціалістів для керівництва театральним колективом створює умови для самовдосконалення, творчого розвитку, збагачення свого професійного досвіду.

Таким чином, можна зробити висновок, що театр як художнє явище, як творчий організм, де неоднозначно переплетені різні прояви людської діяльності - художньої, виробничої, комунікативної, організаторської, ігрової, надає необмежену можливість для освітнього, професійного, морального, культурного та фізичного розвитку творчих здібностей, що забезпечує професійне становлення майбутнього соціального педагога.

Проблема формування творчої особистості майбутнього соціального педагога не є вичерпною й потребує подальшого дослідження.

Література

1. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. – К.: УДЦССМ, 2001. – 228 с.
2. Станиславский К. Работа актера над собой. – Собр. Соч. – Т.2,3. – М., 1954. – 344с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – К.: Рад. школа, 1976. – 446с.
4. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. А.Й. Капської. – К., 2000.

Л.І.Дябел,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37.035:31662

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація

В статті розглядається система цінностей студентської молоді і особливості формування їх в процесі соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, студентська молодь, ціннісні орієнтації, система цінностей.

Аннотация

В статье рассматривается система ценностей студенческой молодежи и особенности формирования их в процессе социализации.

Ключевые слова: социализация, студенческая молодежь, ценностные ориентации, система ценностей.

Annotation

In article the system of values of student's youth and feature of their formation in the course of socialization is considered.

Keywords: socialization, student's youth, valuable orientations, system of values.

Система ціннісного світу молоді за умов розбудови нового українського суспільства формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття.

Тому проблеми формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб, ствердження духовних і моральних засад у молодіжному середовищі надзвичайно актуальні для українського суспільства. Оскільки засвоєння людиною певних світоглядних орієнтацій та життєвих настанов відбувається здебільшого у молодому віці, звичайно з набуттям життєвого досвіду коригуються ціннісні настанови, однак підвалини політичних, моральних, культурних пріоритетів, система світоглядних цінностей та орієнтирів засвоюється людиною саме у юнацтві як наслідок процесу соціалізації.

Отже, рівень духовності та моралі, культурні запити та потреби сучасної молоді є одним з найбільш вагомих соціокультурних характеристик українського суспільства, а перспективи їх розвитку вирішальною мірою визначатимуть майбутнє України [5]. І, як зазначає А.О. Ярошенко, саме

система освіти, освітні заклади є тими "спеціальними інститутами соціалізації, через які суспільство може і повинно проводити свої цінності" [8, с.10].

Тому метою нашої статті є виявлення особливостей щодо формування ціннісних орієнтацій студентської молоді як невід'ємної умови їх соціалізації під час навчання та життєдіяльності у педагогічному університеті.

Даним питанням, а саме, дослідженням ціннісної системи виховання молоді, займались А.Й. Капська, Н.Ф. Головатий, В.Г. Городяненко, В.Т. Циба, А.О. Ярошенко та інші науковці.

Ієрархія цінностей, якої дотримується особистість, повинна збігатися із цінностями груп, у межах яких вона живе та діє [6]. Іншими словами, існує залежність між цінностями особистості студента окремо та академічної групи в цілому, тобто їх співпадіння чи протистояння. Так, на нашу думку, чим більше буде співпадати ціннісна система особистості із цінностями академічної групи, університету, тим швидше буде відбуватися засвоєння тих норм та правил поведінки, прийнятих у тому чи іншому вищому навчальному закладі.

Змістову основу виховання особистості становлять такі цінності:

- трансцендентні (віра, надія, любов, провина тощо);
- соціоцентричні (свобода, рівність, творчість, гуманність, солідарність, злагода тощо);
- антропоцентричні (самореалізація, автономність, користь, щирість, індивідуальність).

Вибір цінностей залежить від потреб та інтересів студента, але вони повинні мати доступ до них. При цьому буде актуальним альтернативне самовизначення у виборі мети та сутності життя, що обумовлено онтогенетичним розвитком особистості.

Слід також відмітити, що соціалізація студентської молоді має узгоджуватись із окремими принципами педагогіки особистості:

- визнання самоцінності особистості у визначенні цілей її виховання;
- індивідуальний підхід як підтримка морального становлення особистості;
- єдність поваги й довіри до особистості та вимогливості до неї;
- єдність свободи вибору та відповідальності особистості;
- єдність прав і обов'язків особистості;
- виховання як стимулювання внутрішнього життя особистості (за М. Красовицьким) [3].

Студент виступає суб'єктом виховання, тобто носієм певної системи цінностей, певних якостей особистості, що в кінцевому результаті визначають життєву позицію індивіда, сенс його буття.

Система цінностей, яку засвоює індивід відображається у його особистісних якостях під впливом виховання і згодом визначає його життєву позицію, що в кінцевому результаті становить сенс його життя.

Ціннісні системи базуються на соціальних нормах, які в свою чергу є вимогами до діяльності і відносин індивідів у певних умовах організації будь-якого суспільства. Іншими словами, вони очікують схвалену поведінку особистості. У нашому випадку, від студента-першокурсника, який дотримується норми, ми очікуємо відповідної соціальної поведінки, а саме: сприйняття, розуміння поставлених завдань, виконання своїх обов'язків, дотримання правил як стандартів поведінки, співпраці самих студентів та їх взаємодія із педагогічним колективом у рамках педагогічного університету. Відповідно до цих вимог обов'язком педагога є відповідальність за якість знань, які має отримати студент, необхідність бути взірцем для студентів. Спрямованість особистості на ті чи інші цінності утворюють ціннісні орієнтації. Вони є найбільш гнучкими, передбачають вільний вибір, і відповідно, різнобічне урахування індивідуальних інтересів та потреб студентства, форма включення суспільних цінностей в механізми діяльності та поведінки особистості [1]. В основі їх формування лежать знання норм та принципів, цінностей, ідеалів, перетворення останніх в особистісні якості.

Досліджуючи значення ціннісних орієнтацій, соціологічна теорія застосовує два підходи щодо особистості: соціологічний (ставлення індивіда до соціальної дійсності внаслідок взаємодії з нею – життєва позиція); діяльнісний (особистість розглядається в єдності її позицій та дій) тут позиція особистості є цілісним виявом як внутрішніх рушійних сил, так і моделей поведінки. Вона реалізується за допомогою певних психологічних установок, емоційних відношень, переконань, звичок тощо. Ці структури визначають діяльність людини, соціальну поведінку, однак вони залежать від зовнішніх умов, які впливають на внутрішні орієнтації. Тому існує постійна суперечність між активністю особистості і мотиваціями.

З точки зору рольової теорії особистості соціальна поведінка характеризується двома основними поняттями: соціальний статус та соціальна роль. Соціальний статус – це позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти, сукупність її соціальних ролей та якість і ступінь її виконання [6]. Він передбачає права та обов'язки, визначає конкретне місце, яке займає індивід у соціальній системі. Соціальний статус відображається як у загальній поведінці, образі (одязі, соціальній та професійній приналежності тощо), так і у внутрішній позиції (установках, ціннісних орієнтаціях, мотиваціях).

Соціальна роль – це сукупність дій, що виконує людина, яка займає певний соціальний статус у соціальній системі. Ролі визначаються насамперед тим, чого очікують від особистості інші.

Поступивши до вищого навчального закладу молода людина починає виконувати одну з головних своїх соціальних ролей – навчатися. Навчаючись, студент починає орієнтуватися у новому навколишньому середовищі, виявити для себе позитивні та негативні життєві напрямки.

Орієнтації, за допомогою яких людина зіставляє себе зі світом, складає її соціальний характер. Становлення характеру забезпечує соціально схвалену

поведінку, що є основою пристосування особистості студента до нових умов, нової діяльності.

Необхідним компонентом формування орієнтацій є ціннісні ставлення, які виражаються в ціннісній установці. Усвідомленні студентом соціальні установки складають мотив його діяльності, який перетворює установки в активну діяльність у педагогічному університеті, дає змогу студенту зіставити конкретні ситуації з системою цінностей, якими він керується в поведінці.

Оскільки соціалізація студентської молоді в умовах вищого навчального закладу є цілеспрямованим процесом і має певну мету, то засобом її досягнення є ідеал, цінність якого для особистості і є бачення свого майбутнього (перш за все професійного), наближення до досконалості. Водночас, кожна окремо і всі разом потреби, інтереси і цінності взаємодіють із соціальною ситуацією. Остання у вигляді соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних факторів впливає на зміст різних сфер діяльності, на норми і вдосконалення данного соціального середовища тощо.

Методологічні підходи до вивчення процесу соціалізації, її структури цінностей, потреб та соціальних проблем на сучасному етапі полягають у тому, що:

- молодіжне покоління необхідно розглядати в контексті конкретних соціальних умов та особливостей соціального середовища, усвідомлюючи їх динамічність;
- поруч з загальними молодіжними проблемами виокремлювати ті, що притаманні саме цій специфічній соціально-демографічній групі відповідно до ролі і статусу в суспільстві;
- диференційований підхід до різних груп молоді має відбиватися на всіх етапах соціальних досліджень – від розробки програм і формування гіпотез до формування гіпотез узагальнюючих висновків і рекомендацій;
- потрібно забезпечити суб'єкт-суб'єктний підхід у вивченні взаємозв'язків між молоддю та суспільством, молоддю та різноманітними інститутами соціалізації, молоддю та іншими соціальними групами [4].

Для задоволення власних потреб як стратегічних життєвих цілей особистість намагається формувати багатоцільову полімотиваційну соціальну програму діяльності, пропускаючи мотив через фільтр закріплених у свідомості ціннісних соціальних настанов. Можна сказати, що комплекс життєвих цінностей щодо задоволення потреб визначає стратегію діяльності, тоді як система мотивів – її тактику [7]. Прояв незадоволення соціальних потреб студентів при перебуванні в новому соціальному мікросередовищі, як виявилося, полягає у недостатньому врахуванні педагогами вищої школи індивідуальних особливостей першокурсників, у їх слабких міжособистісних зв’язках, у недостатньому формуванні навчально-мотиваційної сфери, у відсутності інформаційного забезпечення для достатнього рівня адаптивності студентів.

За результатами соціологічних досліджень, здійснених Українським інститутом соціальних досліджень разом з Центром „Соціальний моніторинг”, у системі ціннісних переваг і орієнтацій сучасної української молоді безперечну першість посідають цінності мікрорівня (сім’я, родичі, кохана людина, друзі). Тобто, у молодих людей формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму насамперед особистих інтересів [5]. Цей факт не може бути не врахований нами у подальшій роботі щодо формування тих ціннісних орієнтацій студентської молоді притаманних саме вищому навчальному закладу.

Результати проведеного нами у трьох вибірках опитування студентів щодо життєвих цінностей, а саме отримання вищої освіти, дозволили диференціювати студентську молодь на три основні групи залежно від їхніх суб’єктивних орієнтацій, інтересів, цінностей у плані освіти і соціалізації.

До першої групи можна віднести студентів, котрі орієнтуються на освіту як на найважливішу складову їхньої професійної самореалізації, а також як на можливість самоствердитись і посилити свою соціально значущу роль у соціумі.

До другої групи ми відносимо студентів, які орієнтуються на отримання базової вищої освіти, тому ставлення у них до життєдіяльності у вищому навчальному закладі дещо інше: вона є для них як можлива стартова сходинка для того, щоб у майбутньому зробити спробу організувати свою справу, використовуючи здобуті знання, навички соціальної поведінки, комунікабельності тощо. Вони розуміють, що освіта потрібна, але до своєї обраної професії ставляться менш зацікавлено, ніж перша група студентів.

До третьої групи ми відносимо студентів, яких можна назвати як таких, що не визначилися. У їхніх оцінках, позиціях відсутня ясність і спрямованість, притаманна для перших двох груп. Можливо, ця група студентів ще не визначилась і їх самовизначення відбудеться пізніше. Звичайно, кількісний показник розподілу студентів за цими трьома групами може істотно відрізнятися в різних регіонах, залежно від обраної спеціальності, престижу навчального закладу та інших чинників. Але загалом можна помітити тенденцію зменшення кількості студентів, для котрих притаманне позитивне ставлення до навчально-виховного процесу, і збільшення частки професійно не орієнтованих та «невизначених» серед студентської молоді. Очевидно, соціальне середовище, середовище вищого навчального закладу, студентського колективу, в яке вони потрапили з певних причин, і життєдіяльність у ньому залишилося для них тимчасовим і відмежованим особистими проблемами від навчальних проблем, тому процес соціалізації для даної категорії студентів буде проходити більше повільно та менше успішно [2].

Необхідно зазначити також, що однією з вагомих життєвих цінностей молодої людини завжди був вільний час, що підтверджує наше наукове дослідження. Вміння розпоряджатися своїм дозвіллям є важливим чинником соціалізації. Дуже турбує відсутність вільного часу 33% опитуваних дівчат й

лише 28% юнаків. Це говорить про те, що студенти на початок свого навчання (1-й місяць) мало витрачають свого вільного часу на організацію власного дозвілля. Це пояснюється ще й тим, що, за нашими спостереженнями, більша частина студентів є мешканцями іншої місцевості, тому їм бракує навіть інформації щодо культурного проведення вільного часу у нових поки ще умовах проживання. Це дало нам змогу надати допомогу студентам-першокурсникам із організації проведення вільного часу (надання інформації щодо відвідування спортивних секцій, гуртків різного спрямування на базі нашого навчального закладу). Також були проведені бесіди із студентами-першокурсниками та внесені їх пропозиції щодо планування та участі в організаційно-виховних заходах у позанавчальній діяльності в університеті з метою подальшого врахування їх у організаційно-виховних планах академічних груп на навчальний рік відповідно до інтересів та потреб студентів-першокурсників[2].

Отже, досліджена нами проблема щодо формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб особистості студентської молоді у процесі її соціалізації в умовах вищого навчального закладу має ряд особливостей, а саме:

- врахування індивідуальних відмінностей ціннісної системи кожного окремого студента із системою норм, цінностей та інтересів колективу академічної групи, відповідно і вищого навчального закладу;
- збереження автономності особистості студента, але разом з цим врахування інтересів колективу;
- дотримання гуманності, щирості відносин членів колективу академічної групи та їх солідарності;
- формування відповідальності та дотримання норм і правил соціально схваленої поведінки, прийнятих у даному соціальному середовищі (група, університет);
- формування цінностей самореалізації та індивідуальної неповторності кожної особистості.

Література

1. Головатий Н.Ф. Соціологія молодежи: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999. – 224с.
2. Дябел Л.І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету. Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05/Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, К., 2008. – 21 с.
3. Красовицький Михайло. Про модель принципів виховання // Шлях освіти. – 2002. - № 3. – С.7-11.
4. Молодь України у дзеркалі соціології / За заг. ред. О. Балакірєвої і О. Яременка. - К.: УІСД, 2001. – 210 с.
5. Про становище молоді в Україні (за підсумками 2008 року). Щорічна доповідь Президентові України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. – К.: ТМ Прінтікс Прес, 2009 – 167с.

6. Соціологія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр. „Академія”, 1999. – 384 с.
7. Циба В.Т. Соціологія особистості: системний підхід(соціально-психологічний аналіз): навчальний посібник – К.: МАУП, 2000. – 152 с.
8. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: Монографія. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

М.С. Сидорчук,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 316:37.07:37.376.364-5

НАПРЯМИ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ПІДЛІТКАМИ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація

У статті розкрито особливості роботи зі старшими підлітками – вихованцями центрів соціально-психологічної реабілітації. Вибудовано загальну логіку соціально-психологічної реабілітації безпритульних та бездоглядних дітей у закладах соціального захисту.

Ключові слова: безпритульні діти, бездоглядні діти, центр соціально-психологічної реабілітації, вихованці центрів соціально-психологічної реабілітації.

Аннотация

В статье раскрыты особенности работы со старшими подростками - воспитанниками центров социально-психологической реабилитации. Выстроено общую логику социально-психологической реабилитации беспризорных детей в учреждениях социальной защиты.

Ключевые слова: беспризорные дети, безнадзорные дети, центр социально-психологической реабилитации, воспитанники центров социально-психологической реабилитации.

Annotation

The article deals with the features of the older teenagers - pupils socio-psychological rehabilitation. General logic is built for social and psychological rehabilitation of homeless and neglected children in social care institutions.

Key words: homeless children, street children, Center for Social and Psychological Rehabilitation, students of centers for social and psychological rehabilitation.

Робота кожного закладу соціального захисту дітей спрямована на запобігання безпритульності та бездоглядності дітей і підлітків, проте особливе значення має той факт, що більшість із них, окрім задоволення

базових фізіологічних потреб та соціально-психологічної корекції дитини, можуть допомогти відновити її зв'язки із сім'єю або знайти нову родину, прагнуть створити сприятливий соціальний фон її подальшого життя.

Аналіз наукових джерел свідчить, що у монографіях, дисертаціях та інших працях із соціальної педагогіки значною мірою висвітлено: теоретичні концепції соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю (І. Бех, О. Безпалько, І. Звєрєва, А. Рижанова); основи соціально-правового захисту дітей та молоді (Н. Агаркова, О. Караман, І. Ковчина, Ж. Петрочко); особливості професійної діяльності соціального педагога з дезадаптованими категоріями дітей та технології соціально-педагогічної роботи з ними (Л. Анісімов, Л. Артюшкіна, О. Балакірєва, Г. Бевз, Р. Вайнола, Т. Василькова, Ю. Василькова, Н. Заверико, І. Звєрєва, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, А. Мудрик, А. Поляничко, С. Харченко).

Однак комплексне вироблення та застосування напрямів роботи саме зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації ще не дістало належного розгляду.

Метою даної статті є спроба визначити основні напрями роботи зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації, завдання, які стоять перед фахівцями ЦСПР.

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей – заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги [5].

Для ефективної соціально-психологічної реабілітації вихованців у центрі необхідно створити умови для набуття і реалізації:

1) досвіду «розумного» проведення відпочинку (вільного часу, дозвілля);

2) досвіду життя і поведінки в колективі: пізнання способу спільного існування в групі однолітків, уміння узгоджувати свої дії та поведінку з діями інших, що є цінним досвідом побудови стосунків із навколишнім світом;

3) можливостей розкрити свій потенціал, проявити ініціативу і заслужити повагу своєю діяльністю;

4) досвіду взаємодопомоги і турботи про інших;

5) можливостей пожити в реальному демократичному співтоваристві, засвоюючи досвід демократії та навички поваги до прав інших [3].

Усі діти прагнуть до самопізнання та самоствердження, потребують персоніфікованої уваги і поваги до себе як до особистості, активної діяльності й спілкування. Проте найчастіше ці потреби до вступу в заклад соціального захисту не є достатньою мірою задоволені. Звідси і деформації в ціннісних орієнтаціях, і звуження соціальних зв'язків, і неуспішність у навчанні. Тому вихователям за підтримки інших фахівців важливо зосередити свою увагу на розв'язання таких завдань, як:

• "стимуляція дітей до самопізнання і самовиховання;

• забезпечення умов для орієнтації активності дітей на діяльність реформуючого плану;

• створення умов для накопичення вихованцями позитивного досвіду спілкування з оточенням" [4, с.58].

Нормально протікаючий процес соціалізації дитини передбачає необхідність самопізнання, становлення в неї образу свого "Я". Цей образ складається під впливом багатьох психологічних, педагогічних, соціальних впливів. Якщо врахувати, що практично весь спектр цих впливів для дітей, що постраждали від насильства, забарвлений в негативні відтінки, то неважко зрозуміти, наскільки деформовані у них уявлення про себе, самооцінка, ставлення до себе.

Першочерговим завданням фахівців центрів соціально-психологічної реабілітації є :

- глибоке вивчення феномену дезорганізації, дезадаптації дитини (почуття тривоги, страху, соціальної пасивності тощо);
- вивчення питань соціальної, психологічної, світоглядної адаптації дитини у суспільному середовищі, психологічних та педагогічних чинників, що стимулюють чи гальмують цей процес;
- корекція деформації самосвідомості; допомога у зайнятті значущої соціальної позиції й усвідомлення свого „Я", подолання інфантилізму, егоїзму, духовної спустошеності;
- організація навколо дитини реабілітаційного простору, створення особливої оптимістичної, позитивної емоційно насиченої атмосфери між особистісного спілкування;
- допомога дитині оволодіти мистецтвом самореабілітації – механізмом і здатністю до самодопомоги в якомога продуктивнішому подоланні кризових ситуацій, виході зі скрутного становища, поверненню на тимчасово втрачену траєкторію життєвого шляху;
- сприяння становленню дитини як суб'єкта життя, який володіє мистецтвом пізнання самого себе, компетентністю, життєздатністю;
- відновлення здоров'я хворої дитини засобом зміни її особистості, зрушеннями в емоційній сфері (подоланням наслідків переживань, небажаних настанов, невпевненості у своїх силах);
- комплексна реабілітація дітей з психосоматичними захворюваннями;
- захист дітей від усіх форм фізичного та психологічного насильства;
- допомога кожній дитині визначити індивідуальну траєкторію розвитку з урахуванням її психофізичних особливостей, стану фізичного, психічного морального здоров'я;
- визначення в навчально-реабілітаційному процесі системи заходів, що забезпечують фізичну, психологічну й соціальну безпеку і формування власного способу захисту [6].

Оптимального результату у такій роботі можна досягти тільки за умови

узгодження дій усіх дорослих, які задіяні у цій справі. Загальні цілі дозволяють спланувати певне супроводження процесу реабілітації дітей, які потрапили до центру соціально-психологічної реабілітації.

Основними напрямами роботи зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації можуть бути [3]:

1. Корекція емоційно-вольової сфери вихованця, сприяння особистісному розвитку.

Основною метою психотерапевтичної роботи в центрі є переконання дитини в тому, що її люблять і приймають такою, якою вона є, з усіма її недоліками і проблемами.

При проведенні профілактичної і коригувальної роботи з дітьми використовуються:

а) методика ігрової психотерапії (проводиться індивідуально та в мікрогрупі);

б) різні форми розвитку пізнавальної сфери дітей (індивідуально).

в) навчання прийомів релаксації з використанням у приміщенні елементів сенсорної терапії;

г) методика стимулювання вихованців (групова форма).

Поліпшенню самопочуття дітей сприяє зосередження уваги фахівців на підкріпленні їх позитивних рис, заохоченні щонайменших успіхів. Особливо це стосується дітей із низькою самооцінкою. Акцент робиться на досягненнях конкретної дитини. Її заслуги не повинні порівнюватись з успіхами інших дітей. Щоб зменшити наслідки негативного досвіду, слід ставити дитину в ситуацію, коли вона зможе сама приймати рішення, надавати їй можливість вибору: наприклад, у що грати. Для зниження напруження в процесі підготовки підліткові радять брати участь у колективному читанні, виконувати релаксуючі процедури. Важливу роль відіграє і процес пробудження - доброзичливий тон вихователя дає позитивний емоційний заряд на весь день. Дитина в такій атмосфері починає відчувати свою значущість, діти, що не бачили подібного відношення в сім’ї, засвоюють нові зразки поведінки.

2. Корекція неправильної поведінки вихованців.

Підлітковий період - складний етап життя людини, який вимагає особливої підтримки і розуміння дитини, який вже хоче здаватися дорослим. Підлітку цікава не просто навчальна діяльність, йому потрібна повноцінна «арена» для розгортання своєї соціальної активності. Батьки не завжди розуміють, наскільки це важливо. Клуби, компанії, спільнота однолітків, де можна поговорити на складні теми, посперечатися, та просто проявити себе - для підлітка потреба на рівні забезпечення психологічного здоров'я.

У центрі можна проводити індивідуальні та групові заняття з підлітками за програмами:

• «Господар свого «Я». Мета занять: розвиток самосвідомості; формування у дітей навичок самостійної діяльності, соціальної відповідальності; здатність відчувати, розуміти себе та іншої людини;

розвиток емоційної регуляції поведінки дітей; попередження і зниження тривожності і страхів; підвищення впевненості; розвиток встановлювати і підтримувати міжособистісні відносини.

Корекцію психологічних та поведінкових відхилень у підлітків варто здійснювати із використанням занять, спрямованих на подолання труднощів у спілкуванні дітей, моральний розвиток підлітків тощо.

3. Оволодіння навичками самообслуговування та дотримання гігієни, здорового способу життя.

З метою покращення психічного стану, формування здорового способу життя та профілактики ризикованої поведінки, з вихованцями проводяться розвивальні та ігрові заняття із застосуванням арт-терапевтичних методів:

- малюнкотерапія,
- рухотерапія,
- казкотерапія,
- музикотерапія,
- розвивальні і корекційні заняття, спрямовані на формування позитивних моральних рис та усвідомлення загальнолюдських цінностей.

4. Корекція страхів отриманих внаслідок насилля, компенсація родинних зв’язків.

Найважливіше місце в терапії дітей, що постраждали від насильства, займає терапія мистецтвом. Вона дуже різноманітна – від сприйняття творів до їх безпосереднього створення.

Терапія мистецтвом в дитячому віці має безліч цілей і певні переваги перед іншими формами роботи, оскільки діти частіше від дорослих спілкуються образами. Цей вид терапії дає можливість виразити агресивні почуття в соціально прийнятній формі. Мистецтво є безпечним способом знаття напруження. Наприклад, для дітей малювання може стати єдиним способом виразити злість на батьків, учителів, кривдників. Роками приховуючи в собі образу і злість, пригнічуючи і не визнаючи ці почуття, вони нарешті можуть дозволити собі вилити їх на папері [2].

5. Навички самостійного життя.

У центрі може бути розроблений перелік учинків і «добрих справ» (допомога на кухні, прибирання території тощо), які оплачуються спеціальною валютою, наприклад «юнгами» (з нім. Junge – хлопчик). Наприкінці місяця на «юнги» в магазині центру можна буде придбати продукти харчування, солодощі, предмети першої необхідності.

Проте найефективнішим, на нашу думку, може стати використання економічної гри у діяльності центру. Зміст економічної гри передбачає створення у центрі міні-держави, у якій за будь-яку роботу виплачуються вигадані гроші.

6. Сексуальна освіта, профілактика ВІЛ/СНІДу.

У роботі центру можна використовувати інтерактивні настільні ігри «Крок за кроком», «Фотофішка», «Володар кілець», які сприяють набуттю певного комплексу знань та формуванню навичок відповідальної поведінки

щодо власного здоров'я.

7. Всебічний розвиток дітей (гуртки, спілкування з іншими дітьми і т.п.).

Корекційно-виховна робота: групова і індивідуальні: базується на наступних напрямках: морально-етичне виховання; правове виховання; національно-патріотичне виховання; фізичний напрямок та формування здорового способу життя; художньо-естетичне виховання; профорієнтаційне та трудове виховання; екологічне та краєзнавче виховання.

Форми групової роботи з вихованцями: тренінги; заняття з елементами тренінгу; брейн-ринги; відео лекції; розвивальні заняття; ігри; сюжетно-рольові ігри; ігри - драматизації; інсценування; ігри-бесіди; ігри-мандрівки; колективні творчі проекти; рольові ігри; вікторини; веселі старти та естафети; колажі; інтелектуальні ігри; диспути; театральні вистави; тематичні діалоги; конкурс творчих робіт; години спілкування; музична терапія; казкотерапія.

Години спілкування, просвітницькі години, заняття - тренінги, виховні години, святкові програми, спортивно-розважальні програми, зустрічі з фахівцями, відеолекторії, конкурсні програми, музичні заняття, заняття з трудового навчання за різними напрямками діяльності, заняття в гуртках за інтересами, круглий стіл

Форми пізнавальної діяльності: дні відкритих занять, підготовка та проведення конкурсів рекламних профілактичних плакатів, конкурс малюнка на асфальті, свята, турніри знавців, олімпіади, ток-шоу, випуски стенд-газет тощо. Конкурси та тематичні інтелектуальні ігри.

Форми відпочинку: спільні свята, підготовка концертів, дискотек, театралізованих дійств та вистав, перегляд та спільне обговорення відеофільмів, проведення змагань, конкурсів, КВК, екскурсійних поїздок.

8. Корекція девіантної поведінки.

Девіантна поведінка – відхилення від загальноприйнятих норм -- моральних, а іноді і правових; включає аморальну, антисоціальну, делінквентну (протиправову), аномальну та аутоагресивну поведінку. Для подолання агресії, суїцидальних намірів проводиться наступна робота: "переорієнтація поведінки (орієнтація на турботу про тварин, молодших дітей та ін.), індивідуальна робота (осмислення та відреагування агресії на неживих об'єктах), практичні заняття (робота з папером, фарбами, природними матеріалами, фізичні вправи, релаксація), групові вправи на зняття напруги, підвищення довіри дитини до групи, розвиток навичок співпраці" [7, с.78].

Отже, напрями роботи зі старшими підлітками у центрах соціально-психологічної реабілітації передбачають набуття життєво необхідних навичок, корекції емоційної та вольової сфер, сприяння особистісному розвитку, самоактуалізації та самореалізації підлітка.

Література

1. Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей». Електронний ресурс, режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80.
2. Інформація, надана центром соціально-психологічної реабілітації дітей №1 м. Києва.
3. Інформація обласних служб у справах дітей про апробовані методики та досвід роботи психологів у центрах соціально-психологічної реабілітації (Хмельницька, Івано-Франківська, Черкаська, Чернігівська, Миколаївська, Житомирська, Вінницька, Закарпатська області).
4. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик / Авт.: Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. — К.: ТОВ "К.І.С.", 2011 — 132 с.
5. Постанова від 28 січня 2004 р. N 87 Київ Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей. Електронний ресурс, режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2004-%D0%BF.
6. Результати дослідження «діти у складних життєвих обставинах» для працівників центрів соціально-психологічної реабілітації дітей. – К.: Інститут сімейної та молодіжної політики, 2013. – 219с.
7. Черняева С.А. Психотерапевтические сказки и игры. – СПб.: Речь, 2003 – 189 с.

М.А.Снітко,
Київський університет імені Бориса Грінченка

УДК 373.013.42:004.738.5

МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ

Анотація

У статті автор аналізує моделі поведінки підлітків та визначає їх роль у формуванні поведінки підлітків в Інтернет-мережі. На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних досліджень, концепцій, теорій та моделей автором визначено та обґрунтовано моделі ризикованої, амбівалентної та безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

Ключові слова: підлітки, Інтернет-мережа, моделі ризикованої, амбівалентної та безпечної поведінки підлітків.

Аннотация

В статье автор анализирует модели поведения подростков и определяет их роль в формировании поведения подростков в Интернет-сети. На основе анализа отечественных

и зарубежных исследований, концепций, теорий и моделей автором определены и обоснованы модели рискованного, амбивалентного и безопасного поведения подростков в Интернет-сети.

Ключевые слова: подростки, Интернет-сеть, модели рискованного, амбивалентного и безопасного поведения подростков.

Annotation

In this article the author reveals the models of teenagers' behavior in the Internet and determines their role in the formation teenagers' behavior in the Internet. On the basis of domestic and foreign studies, concepts, theories and models the author defined and substantiated the model of risky, ambivalent and safe teenagers' behavior in the Internet.

Keywords: adolescents, network, model risk, ambivalent and safe behavior among adolescents.

Початок XXI століття характеризується розвитком нових інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлює трансформацію соціальної реальності та призводить до змін у суспільстві. Особливого значення в інтенсивному накопиченні інформації та її активному поширенні набуває Інтернет-мережа, яка стає одним із провідних засобів соціалізації підлітків у сучасних соціокультурних умовах. Нові інформаційні технології збільшують можливості підлітків у пошуку навчальної інформації, культурному самовдосконаленні, ознайомленні з традиціями різних країн, спілкуванні, обговоренні своїх проблем тощо. Разом з багатьма перевагами Інтернет-мережа містить значну кількість ризиків, з якими стикаються користувачі під час своєї діяльності у віртуальному просторі. Підлітки є однією з малозахищених цільових груп користувачів Інтернет-мережі, оскільки у них не повною мірою сформоване вміння добирати, всебічно аналізувати та порівнювати інформацію.

Аналіз наукових праць дозволяє констатувати, що у підлітків відбувається формування власної унікальної моделі поведінки в Інтернет-мережі на основі засвоєних поведінкових дій в Інтернет-мережі, різноманітних видів діяльності в Інтернет-мережі, ризиків в Інтернет-мережі тощо. У науковій літературі модель розглядається як зразок, схема для пояснення певного явища або процесу [6]; умовний образ певного об'єкта, що зберігає зовнішню схожість і пропорції частин, при певній схематизації й умовності засобів зображення [10]; схема об'єкта, процесу або явища, яка допомагає у дослідженні явищ, процесів шляхом побудови та вивчення їх складових та використовується для визначення й уточнення характеристик побудови об'єктів [3].

Метою статті є моделі поведінки підлітків в Інтернет-мережі як дії підлітків в Інтернет-мережі, які містять певну кількість взаємопов'язаних факторів та умов і відтворюють систему об'єктів, дій та заходів, необхідних для їх засвоєння та реалізації.

Вивчення наукових праць дозволяє виділити такі моделі поведінки підлітків: інформаційно-мотиваційно-поведінкових навичок, дій на благо

здоров'я, здорових переконань, освітня, медична профілактична, уявлень про здоров'я, стадій зміни поведінки, які були покладені в основу розробки моделей поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

В теорії соціального научіння, основоположником якої є А. Бандура, наголошується, що особистість людини змінюється під впливом вимог соціального середовища, в результаті чого відбувається навчання певним формам поведінки [2]. "Більшість у поведінці, яку демонструє підліток, набувається за допомогою прикладу: підліток спостерігає, що роблять інші, та повторює ці дії. Поведінка підлітків закріплюється або модифікується наслідками їх дій та відгуками й оцінками інших щодо поведінки підлітків" [12, с. 379]. За твердженням А. Бандури, закріплення/посилення – важливий момент в процесі навчання і формування поведінки підлітка. " Позитивне закріплення застосовується у разі правильної демонстрації поведінки та навичок; негативне закріплення застосовується щодо поведінки та навичок, які необхідно виправити для забезпечення більш позитивних дій. Вчителі та інші дорослі є важливими рольовими моделями – людьми, що встановлюють стандарти, а також джерелами впливу на поведінку підлітків " [9, с. 35]. Ці положення теорії соціального научіння А. Бандури широко використовуються в сучасних науково-обґрунтованих моделях формування поведінки та слугують основою для створення нових моделей.

Формування навичок безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, відповідно до теорії соціального научіння, має сприяти моделюванню поведінки, спостереженню за своєю поведінкою та поведінкою оточуючих, ефективній соціальній взаємодії в Інтернет-мережі. Позитивне закріплення поведінки застосовується у випадку демонстрації безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, негативне (або коректуюче) – у випадку демонстрації ризикованої поведінки в Інтернет-мережі з метою зміни такої поведінки. Для формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі важливо, щоб підлітки самостійно розробляли правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі та дотримувалися їх.

Теорія поведінкової проблеми (Р. Джессор, С. Джессор) наголошує, що поведінка підлітка (включаючи поведінкові ризики) є продуктом складних взаємодій між трьома категоріями психосоціальних змінних: перша категорія (система особистості) включає цінності, очікування, переконання та ставлення до самого себе та суспільства; друга категорія (навколишня система) включає сприйняття ставлення друзів та батьків до поведінки, як до заборонених речей; третя категорія (поведінкова система) включає соціально прийнятну та неприйнятну поведінку. Ці категорії можуть поєднуватися та сприяти виникненню поведінкових проблем у підлітків [8]. Для успішного формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі необхідно впроваджувати заходи, які націлені на зміну особистості підлітка та його поведінки, навколишнього середовища, а також формування критичного мислення у підлітків щодо їхньої діяльності в Інтернет-мережі.

Теорія соціального впливу та теорія інокуляції тісно пов'язані між собою. Теорія соціального впливу, заснована на працях А. Бандури та на теорії соціальної інокуляції МакГіра, акцентує увагу на тому, що підлітки відчувають тиск та вплив однолітків щодо поведінкових ризиків. Програми, присвячені соціальному впливу або інокуляції, враховують негативний вплив та тиск однолітків на поведінку, через що інформують підлітків та одночасно вчать їх як протистояти цьому впливу. Такі програми націлені на конкретний тип ризику та сприяють формуванню навичок супротиву тиску зі сторони однолітків зокрема та суспільства загалом [8]. З метою зменшення тиску та негативного впливу однолітків на поведінку підлітків в Інтернет-мережі необхідно впроваджувати заходи до того, як підлітки опиняться під таким тиском. Це сприятиме розумінню того, в якій ризикованій ситуації вони зможуть опинитися, а формування у підлітків навичок супротиву тиску зі сторони однолітків та віртуальних друзів є більш ефективним засобом формування безпечної поведінки, ніж їх інформування про ризики Інтернет-мережі.

Теорія когнітивного вирішення проблем засновується на тому, що формування у підлітків навичок соціально-когнітивного вирішення проблем може покращити міжособистісну взаємодію та керування імпульсивними намірами, сприяти досягненню однолітками взаємовигідних рішень та рішень, які забезпечують самозахист, сприяти зменшенню чи попередженню негативної, компрометуючої поведінки. Несформовані навички вирішення проблем обумовлені небезпечною поведінкою, вказуючи на необхідність включення цих навичок в програму навчання та формування поведінки [8]. Підлітки, які мають несформовані навички раціонального вирішення проблем, з легкістю піддаються впливу віртуальних друзів, неадекватно реагують на події, які відбуваються в Інтернет-мережі, практикують компрометуючу поведінку в Інтернет-мережі. З метою формування у підлітків безпечної поведінки в Інтернет-мережі необхідно впроваджувати програму, націлену на інформування підлітків про ризики Інтернет-мережі та формування у них навичок вирішення проблемних ситуацій як у віртуальному середовищі, так і в реальному житті.

Відповідно до теорії стійкості (гнучкості) [8], підлітки схильні більше дотримуватися правил безпечної поведінки, ніж практикувати ризиковану поведінку. Дана теорія розглядає взаємодію факторів у житті підлітка, включаючи умови в сім'ї, школі, громаді, які забезпечують можливість позитивної адаптації підлітків у суспільстві. Відповідно до теорії стійкості, існують внутрішні (самоповага і самовпевненість, внутрішній фокус контролю та наявність життєвої мети) і зовнішні (соціальна підтримка з боку родини і громади) чинники, які взаємодіють між собою і дають підліткам можливість уникати ризикованої поведінки. Формування у підлітків самоповаги та самовпевненості, внутрішнього фокусу контролю та життєвої мети сприяє дотриманню підлітками безпечної поведінки в Інтернет-мережі, визначенню мети діяльності в Інтернет-мережі та її чіткої реалізації.

Теорія обдуманої дії (теорія планованої поведінки) [14] розглядає відношення підлітків до своєї поведінки. Як одну з головних причин поведінки дослідники розглядають намір підлітка поводитись певним чином. Цей намір, у свою чергу, розглядається “ як функція двох причин: по-перше, ставлення підлітка до певного виду поведінки (яке пояснюється її очікуваннями від наслідків такого виду поведінки, тобто її уявленнями про цінність і користь цього виду поведінки) і, по-друге, сприйняття людиною соціального (або нормативного) тиску, спрямованого на те, щоб особа поводилась певним чином ” [1, с. 77]. Згідно з теорією обдуманої дії, те, що безпосередньо передує поведінці підлітка, “ є тенденцією для здійснення даної поведінки, яка визначається одним або двома можливими чинниками: стосунками і суб'єктивними нормами (соціальними чинниками)” [11, с. 112]. Якщо підліток вважає, що результат його поведінки в Інтернет-мережі є позитивним, то в майбутньому він буде практикувати таку модель поведінки. Оточення підлітка (батьки, вчителі, однолітки), які мають вплив на нього та оцінюють його поведінку як позитивну, сприяють тому, щоб підліток здійснював власну діяльність в Інтернет-мережі у безпечний спосіб.

Теорія стадій змін поведінки (транстеоретична модель) розроблена американськими науковцями Дж. Прочаска і К. ДіКлементе [17], базується на досягненнях різних теорій і галузей знань. Основна гіпотеза теорії полягає у тому, що “ зміна поведінки – це певний процес зміни поведінки підлітків, які перебувають на різних рівнях мотивації або готовності до змін. Для підлітків на різних етапах процесу змін можуть бути корисними різні типи втручань, що відповідають тому, на якій стадії індивід перебуває” [1, с. 83]. Для формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі важливо визначити на якому етапі процесу змін вони знаходяться, який їх стан обізнаності щодо безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Відповідно до цього необхідно розробляти та реалізовувати програму змін поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

На основі аналізу теорій та моделей, визначенням їх ролі у формуванні поведінки підлітків нами було розроблено моделі поведінки підлітків в Інтернет-мережі: модель ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі, модель амбівалентної поведінки підлітків в Інтернет-мережі, модель безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі.

З метою розробки моделі ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі нами було встановлено, що “ ризикована поведінка розглядається у вітчизняній та зарубіжній літературі як: невід’ємна характеристика процесу соціалізації підлітка” [15, с. 12]; “ спонтанна діяльність підлітка з експериментування зі своїми власними можливостями, досвід, через який він проходить, щоб знайти самого себе” [16, с. 95]; “ використання підлітком таких поведінкових практик, які загрожують його стану здоров’я та нормальній життєдіяльності” [5, с. 7].

Науковці зазначають, що в “ сучасних умовах часто реалізується поведінка, яка викликана не стільки необхідністю в ризику для прийняття

рішень, скільки схильністю до ризиків ” [13, с. 158]. О. Вдовиченко наголошує, що “ ризикована поведінка не спрямована на саморуйнування, проте передбачає небезпеку і в більшості випадків не усвідомлюється особистістю як небезпечна”[4, с. 38].

На підставі аналізу понять «модель поведінки» та «ризикована поведінка» ми розуміємо модель ризикованої поведінки підлітків в Інтернет-мережі як здійснення певних видів діяльності в Інтернет-мережі, що передбачають небезпеку, негативний та небажаний її результат. Підлітки, які обрали модель ризикованої поведінки в Інтернет-мережі, не знають ризики діяльності в Інтернет-мережі, правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі та необхідності їх дотримання; не визначають мету та не контролюють час діяльності в Інтернет-мережі; не можуть протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників; не мають бажання та не беруть участь у формах роботи з формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі; безвідповідально ставляться до власної діяльності в Інтернет-мережі; спілкуються переважно у віртуальному просторі; не контролюють емоції під час діяльності в Інтернет-мережі, виявляють агресію під час завершення діяльності в Інтернет-мережі.

Ми погоджуємося з думкою Т. Зелінської [7] та розглядаємо модель амбівалентної поведінки підлітків в Інтернет-мережі як таку модель поведінки підлітків, якій притаманно суперечливе ставлення до діяльності в Інтернет-мережі та одночасні, не сумісні між собою, позитивні або негативні прагнення та переживання під час такої діяльності. Підлітки, які обрали модель амбівалентної поведінки в Інтернет-мережі знають деякі ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, визначають мету та час діяльності в Інтернет-мережі, проте не дотримуються їх, можуть протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників, беруть участь у заходах щодо формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, проте недостатньо вмотивовані щодо її зміни, нейтрально ставляться до власної діяльності в Інтернет-мережі, надають перевагу спілкуванню у віртуальному просторі, намагаються контролювати власні емоції під час діяльності в Інтернет-мережі та адекватно проявляти незадоволення під час такої діяльності, проте мають несформоване ставлення до різних видів ризикованої поведінки в Інтернет-мережі.

Модель безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі ми розуміємо як дії підлітків в Інтернет-мережі у безпечний спосіб, які містять певну кількість причинно-пов’язаних факторів та умов і відтворюють систему об’єктів, речей, дій та заходів, необхідних для досягнення, реалізації та засвоєння безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Ця модель характеризується реалізацією навичок безпечної поведінки та відповідальним ставленням до власної діяльності в Інтернет-мережі. Підлітки, які обрали модель безпечної поведінки в Інтернет-мережі знають ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі; визначають та дотримуються мети та часу діяльності в Інтернет-мережі; оптимально реагують у ризикованих ситуаціях в Інтернет-мережі та приймають адекватні рішення відповідно до ситуації;

мають бажання брати участь у заходах щодо формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі; розвивають комунікативні якості у реальному житті; контролюють власні емоції під час діяльності в Інтернет-мережі та адекватно виявляють незадоволення під час такої діяльності.

Проведений аналіз теоретичних положень, концепцій та моделей поведінки дозволяють нам стверджувати, що на поведінку підлітків в Інтернет-мережі впливають: позитивне та негативне підкріплення поведінки підлітків з боку оточуючих; розробка підлітками правил безпечної поведінки та їх дотримання; адекватне сприйняття поведінки підлітків батьками, соціальними педагогами та друзями; сприяння батьками тому, щоб підлітки дотримувалися безпечної поведінки в Інтернет-мережі; наявність у підлітків бажання засвоювати та практикувати модель безпечної поведінки; розробка та впровадження програм, спрямованих на формування у підлітків навичок безпечної поведінки в Інтернет-мережі, навичок супротиву тиску та негативного впливу з боку віртуальних друзів та співрозмовників, навичок раціонального вирішення проблем, вміння визначати мету діяльності в Інтернет-мережі, формування самоповаги та самовпевненості під час діяльності в Інтернет-мережі. Визначені та обґрунтовані нами моделі ризикованої, амбівалентної та безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі можуть слугувати розробці комплексної програми формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, до якої будуть залучені підлітки, їхні батьки та соціальні педагоги.

Література

1. Андрєєва Т. І. Сприяння здоров'ю : навч. посіб. / Т. І. Андрєєва, К. С. Красовський. – К. : НаУКМА, 2012. – 247с.
2. Бандура А. Теория социального научения / Альберт Бандура. – София : [б. и.], 2000. – 320 с.
3. Башавець Н. А. Модель формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації майбутніх економістів [Електронний ресурс] / Башавець Н. А. – Режим доступу: //http://archive.nbuv.gov.ua/
4. Вдовиченко О. В. Прояв особливостей ризику у підлітковому віці [Електронний ресурс] – Режим доступу :http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2011_13_5/34-39.pdf
5. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки: метод. посіб. для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна ; за ред. Т. В. Журавель. – К., 2010. – 168 с.
6. Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі (психолого-педагогічні аспекти) : навч.-метод. посіб. / [М. Л. Смульсон, Н. М. Бугайова, В. В. Депутат та ін.] ; за ред. М. Л. Смульсон. – К. : «Педагогічна думка», 2008. – 256 с.
7. Зелінська Т. М. Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція : навч. посіб. – К. : Каравелла, 2010. – 256 с.
8. Навыки, необходимые для здоровья: серии по школьному здравоохранению (документ 9) / Всемирная Организация Здравоохранения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unicef.org/lifeskills/files/SFH-RUS.doc

9. Терницкая С. В. Социально-педагогические условия взаимодействия государственных и общественных организаций в профилактике ВИЧ/СПИДа среди учащейся молодежи: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Терницкая Светлана Викторовна. – К., 2009. – 240 с.
10. Український педагогічний словник / [уклад. Гончаренко С. У.]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
11. Ходаківський Є. І. Психологія управління : підручник / Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В., Грабар Т. П. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 664 с.
12. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2007. – 607 с.
13. Шамионов Р. М. Психология социального поведения личности : учеб. пособ. / Шамионов Р. М. – Саратов : Издательский центр «Наука», 2009. – 186 с.
14. Ajzen I. The theory of planned behavior / I. Ajzen // Organizational Behavior and Human Decision Processes. – 1991. – 50. – № 2. – С. 179–211.
15. Irwin, C.E. Adolescence and risk taking: how are they related? / C.E. Irwin // Alolescent Risk Taking / Ed. by N. Bell, R. Bell. – Newbury Park: SAGE Publications, 1993. – P. 7–28.
16. Lyng S. Edgework / S. Lyng. – New York: Taylor&Francis, 2004. – 304 p.
17. Prochaska J. O. Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change / J. O. Prochaska, C. C. DiClemente // Psychotherapy: Theory, Research & Practice. – 1982. – 19. – №3. – P. 276–288.

І.П.Пидюра,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 364-57-053.2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Анотація

У статті представлено визначення основних характерних ознак, що створюють соціально-педагогічний портрет дитини-вихованця Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

Ключові слова: Центр соціально-психологічної реабілітації дітей, вихованець, Я-концепція, соціально-педагогічний портрет.

Аннотация

В статье представлены определения основных характерных признаков, описывающих социально-педагогический портрет ребенка-воспитанника Центров социально-психологической реабилитации детей.

Ключевые слова: Центр социально-психологической реабилитации детей, воспитанник, Я-концепция, социально-педагогический портрет.

Abstract

This paper presents the definition of the main characteristic features that describe the social and Pedagogical pet portrait child socio-psychological rehabilitation of children.

Keywords: socio-psychological rehabilitation of children, pet, self-concept, social and pedagogical portrait.

Структура Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей в Україні створювалася за умов старої соціальної системи. В її основу були покладені засади колективного виховання дітей. Саме тому система Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей успадкувала риси класичної систему притулків для дітей, в яких вихованці не повною мірою можуть реалізувати свій потенціал. Такі заклади не в спромозі забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини й часто відгороджують дітей від місцевої громади. Якщо дитина потрапляє до закладу даного типу, то вона, як правило, залишається в ньому на повний термін реабілітації (9 місяців) [2, с. 45].

Центр соціально-психологічної реабілітації дітей - заклад соціального захисту, що створюється для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинились у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги [5].

Тому дуже важливим є процес реабілітації дитини у закладі, адже від нього залежатиме формування її особистості, та її подальше життя в цілому. Закінчуючи термін реабілітації, випускники в ідеалі повинні бути пристосованими до дорослого життя, мати певний соціальний досвід, комунікативні вміння та навички самообслуговування.

Обмеження дитини батьківського піклування негативно впливає на розвиток її особистості і призводить до виникнення різноманітних порушень розвитку та життєдіяльності вихованця. В майбутньому це утруднює адаптацію дитини до соціуму та позначається на формуванні особистості. Дослідження соціально-педагогічного портрету вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, де вихованці зі зруйнованими сімейними зв’язками та попереднім негативним соціальним досвідом є однією з першочергових проблем як у аспекті аналізу умов становлення особистості та ефективної соціалізації, так і в плані вивчення оптимізації реабілітаційного процесу [1, с. 69].

Вивченню особливостей психолого-педагогічного розвитку і становлення особистості дитини в закладах реабілітації присвячено ряд робіт. Проблеми розвитку особистості дитини, що виховується поза родиною відображені у численних дослідженнях таких науковців, як: Л. Божович, І. Дубровина, М. Лісіна, А. Прихожан, М. Толстих, Л. Шіпіцина, Т. Шульга та інших. Ряд зарубіжних авторів, зокрема Й. Лангмейер і З. Матейчик, В. Денис та П. Наджарьян, відображують у своїх роботах сутність материнської

депривації, специфіку розвитку дітей, які виховуються поза родиною.

Низкою науковців (Н. Н. Авдєєва, Г. М. Бевз, Л. С. Волинець, Л. Н. Галігузова, Я. О. Гошовський, Т. В. Гуськова, С. Ю. Мєщєрякова, В. С. Мухіна, І. В. Пєша,. Г. Рузська, Є. О. Смірнова, Є. А. Стрєбєлєва, Н. М. Толстих та ін.) доведено, що умови життя і виховання в закладі закритого типу та відсутність контакту дітей з біологічними батьками негативно впливають на їх особистісний розвиток.

Метою нашої статті є визначення основних характерних ознак, що створюють соціально-педагогічний портрет дитини-вихованця Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей.

Як відомо, ці діти є особливими, оскільки вони мають негативний досвід спілкування з дорослими, у більшості з них не сформовані позитивні моделі поведінки. Практично для всіх характерні проблеми у спілкуванні, конфліктність, агресивність, не визначеність власного «Я», «Я-концепції». Найчастіше вони живуть за сценарієм «агресивний невдаха». До цього можна додати якості, що формуються вже самою обстановкою вулиці, звідки здебільшого такі діти і потрапляють до Центрів реабілітації.

Вихованець Центру соціально-психологічної реабілітації дітей – дитина віком від 3 до 18 років, яка опинились у складних життєвих обставинах, та потребує комплексу допомоги (соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги) [5].

До центру приймаються [5]:

- діти з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх за допомогою власних можливостей, якщо батьки з певних причин (через тривалу хворобу, інвалідність тощо) не можуть забезпечити належного утримання та догляду за дитиною, ухиляються від виконання батьківських обов'язків, вживають алкоголь, наркотичні засоби;
- діти, які залишилися без піклування батьків або осіб, які їх замінюють;
- діти, які зазнали насильства і потребують соціально-психологічної допомоги, постраждали від торгівлі дітьми;
- безпритульні діти.

У вітчизняній спеціалізованій літературі найпоширенішим є погляд на «Я-концепцію» як на сукупність установок індивіда на самого себе. Таке розуміння Я-концепції відображає її структурно-динамічний характер (уявлення про себе становлять певну структуру, що піддається емоційній оцінці). Я-концепція визначає не просто те, що собою являє індивід, а й те, що він про себе думає, як він розглядає свій потенціал і можливості свого розвитку в майбутньому [3, с. 76].

Здійснюючи аналіз джерел з даного питання, ми стикнулися з тим, що дітей вихованців інтернатних закладів досить часто ототожнюють з дітьми вихованцями Центрів соціально-психологічної реабілітації. Так, деяка схожість вихованців даних типів спостерігається, з боку не визначеності свого «Я».

Взагалому в дітей різних вікових періодів постійно змінюється система «Я». «Я» - виступає продуктом самосвідомості і одночасно є її суттєвою умовою, моментом цього процесу. У дитини-вихованця Центрів реабілітації фіксується не один образ-Я, а множина Я-образів, які змінюють один одного відповідно до оточення та соціального досвіду. Окремі, на певних етапах розвитку дитини, особливо значимі образи-Я, узагальнюють і систематизують знання, отриманні індивідом про себе в результаті самопізнання.

Уявлення дитини-вихованця Центру про себе, як правило, здаються йому переконливими, незалежно від того ґрунтуються вони на об'єктивному знанні чи суб'єктивній думці, правдивими вони є, чи помилковими. Описуючи себе, дитина оперує певними переконаннями щодо самого себе. Ці переконання можуть мати різну значимість для нього. Він може вважати, наприклад, що він в першу чергу сміливий, а сильний тільки в десяту чергу або навпаки. Ця ієрархія не постійна і може варіювати в залежності від контексту або з плином часу [7, с. 77].

Досить часто діти, що потрапляють на соціально-психологічну реабілітацію до Центрів описуючи себе, звертають в першу чергу особливу увагу на свою зовнішність, і використовують безліч різноманітних параметрів, щоб підкреслити свої особливості, і лише в закінченні опису згадують особистісні якості. Франсуаз Долто (франц.психолог), писав, що образ тіла відіграє важливу роль в ідентифікації себе як суб'єкта. Воно є основою для виникнення відчуття ідентичності по відношенню до інших [8, с. 134].

Адекватність та сформованість образу-Я є ґрунтовним фактором визначення поведінки і розвитку дитини, та її уміння знайти своє місце в соціумі.

Особливо важливою є проблема формування особистості дитини, що виховуються в умовах закритого простору та обмеження від соціальних контактів (в Центрі соціально-психологічної реабілітації дітей). «Ще в тридцяті роки Н.М. Щелованов показав, – пише А.В. Запорожець, – що в будинку дитини діти можуть успішно розвиватися за умови добре організованої педагогічної роботи, що не розлука з матір'ю, а дефіцит виховання затримує нормальний розвиток дитини. Цей розвиток залежить від кількості і якості вражень, які вона отримує в основному у процесі спілкування з дорослими, від оволодіння різними видами діяльності» [2, с. 25].

Проте, на сьогодні ситуація в недосконалій, новоствореній системі Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей є маловтішною. Як стверджують науковці, провідною причиною цьому є саме «соціальне» сирітство: кількість підопічних дітей колосально збільшується за умови порушення духовних, моральних та матеріальних цінностей суспільства. У великих установах діти не можуть отримати емоційного та фізичного контактів, стимулювання щодо забезпечення належного фізичного,

соціального і розумового розвитку.

Дослідження, проведені науковцями багатьох країн світу, свідчать про те, що поза родиною розвиток дитини йде по особливому шляху, і у неї формуються специфічні риси характеру, поведінки, особистості, про які часто не можна сказати, добрі вони чи погані, вони просто інші [2, с. 36].

В Центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, у вихованців формується новий тип особистості, для ресоціалізації якої необхідне вчасне визначення та розв'язання проблемної ситуації вихованця на основі самоусвідомлення ним ставлення як до самого себе, до своїх прав та обов'язків, так і до оточуючих та навколишньої дійсності. На нашу думку у центрі уваги персоналу Центру повинна бути ресоціалізація вихованця Центру, інтеграція його у суспільство і як альтернатива відхід від негативних соціальних зв'язків і взаємовідносин. Тому для дітей, що перебувають в Центрах соціально-психологічної реабілітації та які виховуються поза родиною, у відриві від суспільства, в умовах закладу закритого типу, формування якісно нової системи соціальних контактів набуває виняткового значення.

Брак позитивного досвіду спілкування з дорослими негативно впливає на встановлення соціальних контактів дітей-вихованців Центрів з однолітками, що виховуються в біологічній родині, вони часто не звертають уваги один на одного і не вступають в контакт. На початковому етапі перебування дитини в Центрі, інші діти для неї є «сірим» фоном їх життя, а якщо і виділяються з даного фону, то, скоріше за все, як конкуренти або суперники, але ні в якому разі, як партнери або друзі. Такі діти живуть сьогоденням, не аналізуючи минулого та не бачачи перспектив майбутнього, вони не бажають (в більшості випадків не вміють) мріяти, фантазувати, до чогось прагнути. Коло їх бажань обмежене їх потребами, які слід відразу задовольнити. Тобто, особистісний розвиток вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей можна охарактеризувати відсутністю тимчасової перспективи [6, с. 29].

У дітей, що живуть в умовах процесу реабілітації в Центрі соціально-психологічної реабілітації на повному державному забезпеченні, виявляється позиція утримання («нам повинні», «дайте»), відсутні відповідальність, економність, бережне ставлення до свого майна та майна Центру. На думку О. Поляновської, «така позиція може призвести до негативних утворень в структурі особистості вихованця, а саме домінування нижчих мотивів при постановці мети, невміння продумувати засоби для виконання дій, вузькості інтересів та їх нестійкості» [7, с. 86].

Щодо наслідків виховання не в сімейному середовищі, І.Дубровіна відзначає також що «…підвищена цінність сім'ї та відсутність досвіду життя у ній призводять, з одного боку, до ідеалізації сім'ї, образу сім'янина, а з іншого – до гіпертрофії негативної моделі сім'ї. При цьому позитивний ідеальний образ сім'ї розмитий, не наповнений конкретними побутовими деталями, а негативний, навпаки, гранично конкретизований та емоційно

насичений» [2, с. 31]. В результаті чого вихованець не може сформувати правильний образ себе як батька чи матері, чоловіка чи дружини. Що може негативно відбиватися на формуванні уявлення про своє майбутнє сімейне життя.

Аналізуючи літературні джерела, щодо системи Я-образів то, всі дослідники, які займаються даним питанням одностайно наголошують на тому, що у вихованців Центрів, розвиток всіх форм Я (уявлення про себе, ставлення до себе, образу Я, самооцінка) істотно відрізняється від розвитку цих форм у дітей, що виховуються в сім'ї.

Умови Центру соціально-психологічної реабілітації дітей, його система виховання, процес ресоціалізації та замкнутий простір за неправильної організації роботи персоналу Центру, можуть негативно впливати на соціально-психологічний та педагогічний розвиток вихованців, що з часом проявляється в порушеннях розумової та поведінкової сферах, а це, в свою чергу, утворює бар'єр у розвитку самосвідомості та формування адекватного образу Я. На його формування впливають такі головні чинники як досвід індивідуальної діяльності дитини та досвід спілкування з оточуючими.

В більшості випадків до Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей потрапляють вихованці підліткового віку (13-15 років). Ось чому питання особистісної та соціальної зрілості 13-15 річного мають першорядне значення. У даному віці в самовизначення вже вступають особистісні риси і стосунки ("Мені не подобаються зарозумілі люди"). Розвиток абстрактного мислення дає можливість підліткам експериментувати з різними соціальними ситуаціями, і застосовувати цю інформацію в своєму уявленні про себе самого. Згідно з аналізом численних наукових досліджень, вихованці Центрів реабілітації складаючи автопортрет описують себе через такі категорії як «поведінка», «зовнішність» та «стосунки з однолітками», в той час як їх однолітки, які виховуються в біологічній родинні застосовують слова: «вміння», «інтереси» та «хобі».

Слабке уявлення про власні уміння, інтереси вихованців Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей може заважати ефективному перебігу процесу ресоціалізації, негативно позначається на їх самовизначенні, важливого для формування особистості.

Можна сказати, що формування особистості дитини-вихованця Центрів реабілітації порівнюючи зі звичайними дітьми розвивається більш повільно, хоча їх розвиток і йде по іншому шляху. Компоненти самовизначенності вихованця Центру в більшості випадків спрямовані на зовнішнє середовище, ніж на власний внутрішній світ.

Таким чином, дослідивши наукові джерела, проаналізувавши результати нашого дослідження та розглянувши чинники, що впливають на становлення особистості дитини-вихованця Центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, ми прийшли до узагальненого соціально-педагогічного портрету особистості, що формується в умовах даного закладу. Провідними рисами такої особистості є:

1. інтелектуальне відставання;
2. невміння вступати в значимі стосунки з іншими людьми;
3. млявість емоційних реакцій;
4. агресивність та невпевненість у собі;
5. невміння протистояти асоціальним явищам;
6. низький рівень сформованості навичок продуктивного спілкування;
7. негативне ставлення до себе;
8. низький рівень довіри до оточення;
9. брак почуття власної значимості й поваги до себе;
10. слабка мотивація до активної діяльності.

Підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що знання психолого-педагогічним персоналом індивідуальних особливостей дітей, що потрапили до Центру соціально-психологічної реабілітації, допомагає коригувати визначенні негативні риси особистості вихованця в ході реабілітаційного процесу.

Література

1. Артюшкіна Л М. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування // Практична психологія та соціальна робота. – № 2. – 2004 – С. 42 – 47.
2. Артюшкіна Л.М. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л.М. Артюшкіна, А.О. Поляничко. – Суми: Сум ДПУ, 2009. – 268 с.
3. Васильєв Н. Н. Я-концепція: у злагоді з собою. – Центр дистанційної 4. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства: статистичний збірник. – Державний комітет статистики України. – К.: 2009. – 76 с.
4. Поляновська О.Р. Позакласна виховна робота як один із шляхів профілактики правопорушень дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. – Хмельницький, 2008.Социализация личности и образования: от теории к практике. – Н.Тагил: НТФ ИРРО, 2002. – 47 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей від 28 січня 2004 р. N 87
6. Самооцінка дитини / С. Максименко та ін. – К. : Главник, 2004 – 112 с.
7. Социальное воспитание в учреждениях дополнительного образования детей: [учеб. пособие для студентов пед. вузов] / Б. В. Куприянов, Е. А. Салина, Н. Т. Крылова, О. В. Миновская; ред А. В. Мудрик. – М. : Издат. центр "Академия", 2004. – 240 с.
8. Соціальна педагогіка. 5-те вид. перероб. та доп. Підручник./ За ред. Капської А. Й.– К.: Центр учбової літератури, 2011 – 488 с.

Н.Ф.Романова,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 613

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ СТАНДАРТУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анотація

Описано державну модель роботи щодо формування здорового способу життя дітей та молоді. Виявлено відсутність стандарту роботи. Розглянуто типову процедуру розробки стандарту здорового способу життя від американської Асоціації охорони здоров'я. Описано стандарти роботи Канадського центру громадського здоров'я. Запропоновано зміст стандарту відповідно до українських реалій.

Ключові слова: модель роботи, формування здорового способу життя, діти та молодь, стандарт роботи у сфері формування здорового способу життя, процедура розробки стандарту, зміст стандарту.

Аннотация

Описано государственную модель работы формирования здорового образа жизни для детей и молодежи. Определено отсутствие стандарта работы. Рассмотрено типичную процедуру разработки стандарта здорового образа жизни от американской Ассоциации охраны здоровья. Описано стандарты работы Канадского центра общественного здоровья. Предложено примерное содержание украинского стандарта здорового образа жизни.

Ключевые слова: модель работы, формирование здорового образа жизни, дети и молодежь, стандарт работы в сфере формирования здорового образа жизни, процедура разработки стандарта, содержание стандарта.

Abstract

We describe the state model of a healthy lifestyle for children and youth, defined by the absence of a standard work. Consider a typical procedure for the development of the standard of a healthy lifestyle from the American Association of Health, described performance standards of the Canadian Public Health Center, proposed approximate content Ukrainian standard healthy lifestyle.

Keywords: model of work, promotion of healthy lifestyles, children and youth, the standard work in the field of healthy lifestyle, develop a standard procedure, the contents of the standard.

Сучасна політика здорового способу життя в Україні опирається на ряд загальнодержавних, державних та міжвідомчих програм, які спрямовані на профілактичну й інформаційно-просвітницьку роботу з дітьми та молоддю. Відповідальність за практичну реалізацію вищезазначених документів покладено зразу на кілька профільних міністерств: Міністерство молоді та спорту, Міністерство освіти та науки, Міністерство соціальної політики та Міністерство охорони здоров'я. Напрацьований досвід щодо реалізації

політики здорового способу життя детально описаний у тематичній державній доповіді «Молодь за здоров'я» Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України [1].

Представлені результати засвідчили, що центральними органами виконавчої влади впроваджується понад 19 загальнодержавних, державних, міжвідомчих програм, які містять окремі розділи з пропагування здорового способу життя. Втім, не залежно від специфіки відомства, ці нормативні документи дублюються між собою за змістом та формами роботи, вони не завжди ефективні на практиці. У доповіді йдеться про постійний дефіцит бюджетного фінансування, не ефективну координацію роботи серед профільних суб'єктів на усіх рівнях: національному, регіональному та місцевому. Вказується на необхідність створення більш сприятливого середовища до сповідування здорового способу життя, в першу чергу, відповідної інфраструктури. Зазначається, що проведену роботу не можна визнавати задовільною, оскільки вона не стосується усіх категорій населення, а носить вузько спрямований характер (тільки діти та молодь). Не розроблено стандартів діяльності, що негативно впливає на якість та ефективність дій, які пропонуються у рамках профілактичних, навчальних та просвітницьких заходів.

Проведений аналіз теоретичної літератури свідчить, що більшість наукових досліджень також стосуються вивчення молодіжних проблем у цій сфері, а саме: впливу фізичної культури на здоров'я дітей у школі (А. Дубогай, С. Свириденко, Г. Власюк, А. Турчак); психологічних та духовних особливостей виховання особистості (І. Бех, Н. Максимова, С. Масгутова, І. Нікітіна, Р. Пасічняк, І. Романишин); формування ціннісних орієнтацій підлітків (С. Лапаєнко, О.Турянська); соціальної активності підлітків (К. Власова, О. Вакуленко, О. Карпухін, О. Кузьменко), активізації молодіжної участі та залучення волонтерів до роботи з формування здорового способу життя (Н. Романова).

Вітчизняним науковцем С. Лапаєнко розроблено критерії та показники рівня сформованості ціннісних орієнтацій старших підлітків на здоровий спосіб життя, а саме: когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінково-діяльнісний [2].

Практичну модель формування здорового способу життя серед дітей та молоді, яка була розроблена та реалізована у межах українсько-канадського проекту «Молодь за здоров'я», описано у роботах О. Балакірєвої, О. Вакуленко, Р. Левина, Н. Комарової, Н. Романової та ін.

Проте, питання щодо розробки та запровадження відповідних стандартів роботи науковцями та експертами практично не вивчалося, що підтверджує актуальність обраної тематики дослідження.

Відповідно, *метою* нашої статті є дослідження теоретичних аспектів впровадження стандартів формування здорового способу життя в Україні, опираючись на існуючий успішний досвід інших країн.

Слід зазначити, що стандарти формування здорового способу життя

виконують роль пріоритетної цілі, досягнення якої сигналізує про покращення стану діяльності у цій галузі. Стандарти можуть бути технічно -, процедурно -, системно-орієнтованими чи орієнтованими на результат. Міжнародний досвід свідчить, що світова спільнота визначає такі ключові функції стандарту формування здорового способу життя: стратегічне планування, програмний менеджмент, моніторинг і оцінка, навчання й тренування, консультації та інформування[1].

Через відсутність типової процедури розробки стандартів формування здорового способу життя в Україні нами було розглянуто типову процедуру формування такого стандарту Американської Асоціації Охорони здоров'я [2], яка визначає модельну процедуру встановлення стандарту та передбачає аналіз кореляції трьох елементів структури:

1) емпіричного (формування стандарту ґрунтується на висловлених потребах отримувачів та на очікуваннях експертів);

2) наукового (формування стандарту ґрунтується на об'єктивних даних, дослідженнях);

3) процедури доцільності (формування стандарту ґрунтується на наявних ресурсах, політиці, адміністративних факторах) [3].

На нашу думку, така процедура є універсальною та може бути застосована відповідно до українських реалій.

З метою підготовки змістовного наповнення стандарту формування здорового способу життя було проаналізовано роботу Канадського Центру громадського здоров'я [2], який визнаний світовою спільнотою як один із успішних та прогресивних у своїй діяльності. Нами було визначено, що у цій країні діями з формування здорового способу життя охоплено усе доросле населення, діти та підлітки. Усього стандартизовано два напрямками роботи, один із цих напрямків стосується здоров'я дорослого населення (зокрема, дітей та підлітків), а інший – людей похилого віку (див. табл. 1):

Таблиця 1

Зміст стандарту формування здорового способу життя Канадського Центру громадського здоров'я [4]
(Public Health Agency of Canada)

Перший напрямок	**Другий напрямок**
Назва: «Здоров'я дорослого населення та дітей»	**Назва:** «Здоров'я людей похилого віку»
Цільові групи: усі категорії населення, незалежно від віку; діти 0-5 років, діти 5-11 років, підлітки та школярі.	**Цільові групи:** люди похилого віку
Напрямки впливу: • підготовка до школи, • здорове харчування, • активізація участі місцевої	**Напрямки впливу:** • створення сприятливого середовища для формування здорового способу життя;

громади у програмах формування здорового способу життя, • підтримка батьків, • вакцинація; • фізична активність.	• підготовка до складних життєвих обставин чи ситуацій; • фізична активність; • саморозвиток.

Отже, процес підготовки стандарту за першим напрямком роботи «Здоров'я дорослого населення та дітей» включає:

1) дослідження проблематики цільових груп з метою визначення факторів впливу на мотивацію та формування свідомого ставлення до здорового способу життя,

2) опис шляхів для отримання бажаного результату;

3) визначення необхідних рекомендацій;

4) опис умов для практичної реалізації.

Для прикладу, якщо обирається цільова група дітей 5-11 років за напрямком фізичної активності, то стандарт складається з таких частин :

Фактори впливу: прибуток сім'ї та соціальний статус; соціальна система підтримки дітей; сприятливе середовище для фізичної активності дітей (наявність обладнання, площадок); особисте ставлення до занять фізкультурою та спортом; спадковість та стать.

Вимоги до проведення роботи:

- одна година фізичної діяльності помірної інтенсивності щодня;
- фізичні заняття високої інтенсивності три рази на тиждень.

Тобто стандарт враховує стан здоров'я, рівень готовності та спроможність кожного із учасників до сповідування здорового способу життя. З метою виключення помилок при виборі занять до кожного стандарту надається детальне роз'яснення та необхідні рекомендації спеціаліста з громадського здоров'я:

а) фізична активність помірної інтенсивності характеризується тим, що в ході виконання вправ людина глибше дихає, її серце б'ється частіше, але така активність дозволяє під час виконання вправ спілкуватися та проводити їх у групі; рекомендовані види занять: швидка хода, катання на ковзанах, велоспорт тощо;

б) фізична активність високої інтенсивності характеризується тим, що людина під час виконання вправ не може сказати більш ніж кілька слів, щоб не перехопити подих, тому їй складніше спілкуватися; рекомендовані види занять: біг, баскетбол та інші рухливі ігри.

Рекомендації для батьків та спеціалістів: заохочувати дитину ходити до школи пішки, брати дитину кататися на велосипеді, скейті до школи (замість того, щоб підвезти на машині), заохочувати дитину ходити за будь-якого приводу (наприклад, вигуляти собаку), танцювати, замінити час перегляду телевізійних програм чи комп'ютерні ігри на фізичні вправи.

Процес підготовки стандарту за другим напрямком «Здоров'я людей

похилого віку» включає схожі елементи, про які вже зазначалося:

1) дослідження проблематики даної цільової групи з метою визначення факторів впливу на мотивацію до здорового способу життя;

2) опис шляхів для отримання бажаного результату;

3) визначення необхідних рекомендацій та практичної реалізації.

Фактори впливу: прибуток та соціальний статус; соціальна система підтримки людей похилого віку; сприятливе середовище; стан здоров'я та стать.

Вимоги до проведення роботи:

- одна година фізичної діяльності помірної інтенсивності щодня;
- проведення заходів різної інтенсивності (психологічного чи фізичного напрямку тощо).

Рекомендації для спеціалістів: заохочувати людей похилого віку проявляти ініціативу, долучатися до різних заходів, до волонтерської діяльності, заохочувати до саморозвитку та самовдосконалення.

Отже, проведений аналіз дозволяє розкрити деякі теоретичні аспекти стандартів з формування здорового способу життя, які успішно використовуються у Канаді та можуть, на нашу думку, бути запозиченими для застосування в Україні.

Але таку роботу слід проводити за умови їх адаптації до вже існуючої української моделі роботи, яка охоплює сім основних напрямків: розвиток фізичної активності серед дітей та молоді; формування сексуальної культури молоді; організація дитячого оздоровлення та відпочинку; профілактика негативних явищ в молодіжному середовищі; охорона дитинства та сприяння збереження здоров'я; надання соціальної підтримки групам ризику та проведення інформаційно-просвітницьких заходів з дітьми та молоддю щодо формування здорового способу життя [5].

Для остаточного визначення напрямків розробки стандартів нами проводилося якісне опитування провідних експертів та практиків у сфері здорового способу життя [4]. Дослідження показало, що більшість організацій використовують інформаційно-просвітницькі та інноваційні методи роботи із пропаганди здорового способу життя. Окрім тренінгів, використовуються такі форми роботи, як: форум-театри, проведення конкурсів та тематичних дискотек. Важливим підходом у роботі є принцип «рівний-рівному» та волонтерська діяльність. Усі респонденти зазначили, що відсутність стандартів формування здорового способу життя не дозволяє їм бути достатньо ефективними. Наразі вони керуються певними вимогами до спеціалістів з питань громадського здоров'я, але не завжди впевнені у їх професійності.

Загалом, усі респонденти вважають, що запровадження державних стандартів здорового способу життя є актуальним. На їх думку, державні стандарти повинні визначати: зміст поняття «здоровий спосіб життя» та його складові; перелік суб'єктів, які можуть залучатися до цієї роботи; необхідні вимоги з врахуванням специфіки усіх категорій населення та пріоритетні

шляхи реформування діючої моделі формування здорового способу життя. Крім цього, необхідно створити національний координаційний центр для контролю за дотриманням стандартів формування здорового способу життя, моніторингу та оцінку політики держави у цьому напрямку.

Опираючись на викладені тези, нами було виокремлено зміст стандарту формування здорового способу життя наступним чином:

Розділ 1. Загальна характеристика понять формування здорового способу життя, визначень складових здоров'я та основних концептуальних підходів у цій сфері.

Розділ 2. Державні вимоги до умов діяльності з формування здорового способу життя для різних категорій населення.

Розділ 3. Загальні критерії роботи спеціалістів та волонтерів у цій сфері (компетентності).

Розділ 4. Опис процедури моніторингу та оцінки для визначення ефективності цієї діяльності відповідно до стандарту.

В даному документі моніторинг і оцінка ефективності заходів – це процес, який включає регулярний збір і фіксацію даних з метою контролю за ключовими елементами реалізації відповідних державних програм протягом звітного періоду (року) з боку відповідального органу виконавчої влади. Мета моніторингу і оцінка ефективності заходів – корегування, забезпечення ефективного використання ресурсів, досягнення запланованих завдань, мінімізація негативних наслідків, визначення можливостей розвитку тощо.

Таким чином, сформульовані теоретичні аспекти стандарту формування здорового способу життя можуть розглядатися як підґрунтя для розробки та впровадження типового стандарту здорового способу життя у рамках державної моделі щодо реалізації політики збереження здоров'я населення.

Перспективи досліджень із порушеної проблематики полягають у необхідності розробки проекту типового стандарту формування здорового способу життя для населення та вироблення механізму для проведення апробації на прикладі кількох областей України.

Література

1. Молодь за здоровий спосіб життя: щоріч. доп. Президенту України, Верхов. Раді України, Каб. Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім'ї, молоді та спорту, Держ. ін-т розв. сім'ї та молоді; [редкол.: Н.Ф.Романова (голова) та ін.]. – К.: СПД Крячун Ю.В., 2010. – 196 с.
2. Лапаєнко С.В. Формування ціннісних орієнтацій підлітків на здоровий спосіб життя: Дис. ..канд.пед.наук. – К., 2000. – 203с.
3. Jenni Judd, C. James Frankish and Glen Moulton «Setting standards in the evaluation of community-based health promotion programmes – a unifying approach». – Health Promotion International. – 16.4 (2001): 367-379 s.
4. Public Health Agency of Canada [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.phac-aspc.gc.ca/index-eng.php.

5. Семигіна Т. , Романова Н., Бєлишев О.: Самооцінка молоді щодо здоров'я та способу життя // Науково-практичний журнал «Вісник» Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту - № 3/2010. – С. 139–149.

Н.О.Мирошніченко,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 37.013.42:376.2-053.81(043)

ІНТЕГРУВАННЯ МОЛОДІ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ У СУЧАСНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Анотація

У статті розкорито модель, складовими якої є: процес соціально-педагогічного інтегрування(адаптація, реабілітація, індивідуалізація), відображена взаємодія основних напрямів інтегрування(соціальний , психологічний, фізичний, педагогічний).

Ключові слова: соціально-педагогічні умови інтегрування, модель інтегрування, методи інтегрування, критерії, показники та рівні соціально-педагогічного інтегрування.

Аннотация

У статьи розкорито модель, составляющими которой являются: процесс социально-педагогического интегрирования (адаптация, реабилитация, индивидуализация, отображено взаимодействие основных направлений интегрирования (социальный, психологический, физический, педагогический.

Ключевые слова: социально-педагогические условия интегрирования, модель интегрирования, методы интегрирования, критерии, показатели и уровни социально-педагогического интегрирования.

Abstract

U article rozkoryto model, parts are: the process of social and educational integration (adaptation, rehabilitation, individualization), reflects the interaction of main directions of integration (social, psychological, physical, educational).

Klyuchovi words: social and pedagogical conditions of integration, model integration, integration methods, criteria, indicators and levels of social and educational integration.

Сьогодні серед актуальних проблем становлення особистості особливо відчутними і гострими є питання, пов'язані із інтеграцією молодих інвалідів в соціальне середовище. Науковці намагаються дослідити це явище в теоретичному плані, визначити його суттєві ознаки та закономірності розвитку, виявити чинники та розкрити соціально-педагогічні умови, що впливають на процес розвитку та інтегрування молодих інвалідів у соціальне

середовище. Поряд із помітними напрацюваннями і здобутками вітчизняних і зарубіжних вчених проблема інтегрування молодих інвалідів ще залишається недостатньо вивченою. Це спонукає науковців і практиків до подальшого теоретичного осмислення даної проблеми та прийняття дієвих рішень, які б сприяли оптимізації соціально-педагогічного інтегрування інвалідів. Реалізація процесу інтегрування інвалідів у соціальне середовище закладами системи соціального обслуговування населення різних форм власності має важливе незаперечне значення як для розробки теоретичних основ соціальної політики, так і практичного здійснення соціальної роботи у плані надання допомоги та підтримки різних соціальних груп інвалідів.

В Україні проблема інтегрування людей з функціональними обмеженнями є досить актуальною, передусім, це стосується молоді з сенсорними чи руховими порушеннями. Сьогодні наше суспільство ще не готове сприймати їх як рівних. Внаслідок цього з'являється суперечність між необхідністю подолання соціальної ізоляції молоді з функціональними обмеженнями та відсутністю відповідних психологічних і соціально-педагогічних умов, необхідних для їх функціонування та життєдіяльності. Йдеться, перш за все, про створення системи забезпечення, що сприяє ефективного соціального інтегрування саме цієї категорії осіб.

Таким чином, соціальна значущість вирішення даної проблеми в науковому плані, недостатня концептуальна розробленість означеної проблеми та її теоретична і практична значущість для обґрунтування шляхів педагогічного процесу соціального інтегрування молоді з функціональними обмеженнями, обумовили вибір теми статті: „Соціально-педагогічна модель інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище" .

Мета статті – теоретично розкрити модель та напрям і зміст соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженими у сучасне середовище.

Відповідно до мети статті були поставлені такі завдання:

- розробити модель соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями, обґрунтувати і розкрити її складові як передумову оптимальної організації соціально-педагогічної роботи з молодими інвалідами;
- виявити оптимальні умови соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище;

В основу запропонованої моделі соціально-педагогічного інтегрування покладено вітчизняний і зарубіжний досвід роботи молоддю з функціональними обмеженнями та результати проведеного комплексного обстеження цієї категорії осіб і пошуку шляхів удосконалення технологій соціально-педагогічного інтегрування. Психолого-педагогічна складова була основою моделі соціально-педагогічної інтегрування молоді з функціональними обмеженнями і визначала оптимальне використання наявних в державі, громаді, соціумі можливостей інтеграційного

потенціалу.

Послідовно висвітлено зміст і шляхи реалізації кожного із чотирьох напрямів моделі інтегрування: *соціального, психологічного, фізичного та педагогічного*. Інтеграційні заходи розроблялись і періодично коригувалися в клубі спілкування за участю соціального педагога, психолога, волонтерів і відображалися в індивідуальних програмах соціально-педагогічної реабілітації.

Відповідно до моделі та індивідуальних програмам проводили відповідні інтегрувальні заходи.

Соціальне інтегрування здійснювалася через залучення молоді з функціональними обмеженнями до активної участі в роботі *клубу взаємодопомоги та клубу за інтересами* й передбачало сприяння покращанню їхніх умінь та навичок щодо соціально-побутового обслуговування, формуванню здорового способу життя, підвищенню соціальної активності, розширенню кола знайомств і сфери особистісних контактів, організації відпочинку та дозвілля, вирішенню гострих соціальних питань відповідно до законодавчої бази України.

На основі результатів соціологічного дослідження робота здійснювалася у кількох напрямах і включала:

− тренінги на комунікативну сферу, підвищення самооцінки, емоційно-вольову сферу, на підвищення рівня мотивації, концентрацію уваги, точність виконання завдання, аутотренінг як провідний спосіб зняття психічної напруги, методики з арсеналу психосинтетичного напряму (орієнтовані на використання фантазії, уяви) ;

− індивідуальні співбесіди з молоддю з метою вивчення особистісних проблем;

− створення клубу взаємодопомоги та залучення молоді до активної участі в його діяльності (організація та проведення дозвілля, емоційна, юридична підтримка);

− створення та організацію роботи клубу за інтересами з активною участю в його роботі молоді з функціональними обмеженнями (рукоділля, шахи, танці).

Психологічне інтегрування ґрунтувався на результатах діагностики психологічних якостей, здібностей та інтересів, вирішення ряду виявлених психологічних проблем: формування високого рівня самооцінки, емоційної стійкості, удосконалення комунікативних навичок. Із цією метою було розроблено зміст індивідуальних та групових занять, систематично проводилися психологічні тренінги (на зниження тривожності, агресивності, розвиток самоконтролю, підвищення рівня мотивації).

Зусилля психолога та волонтерського колективу були спрямовані передусім на психологічну адаптацію молоді з функціональними обмеженнями шляхом активізації їх ініціативи і творчості в намаганні «бути сприйнятим» оточуючим соціумом. Психологічне інтегрування полягало в тактовному втручанні в процеси психічного й особистісного розвитку

людини з метою усунення відхилень у цих процесах, що мало вплив не лише на особистість, але й на організацію життєдіяльності його оточення. Воно включало психодіагностичні обстеження, психокорекційні заходи, консультативну підтримку задля формування у молоді установки на подолання всіх можливих проблем щодо негативних наслідків хвороби. Індивідуальна психокорекція була спрямована на глибинне осягнення особистості та здійснення прогресивних зрушень в її взаємодії зі світом через зміну само- і світосприйняття. Вона здійснювалося у формі діалогу між психологом і клієнтом, сам факт якого сприяв становленню повноцінної особистості, що здатна займати активну творчу позицію щодо себе та своєї життєдіяльності, справлятися із травмуючими ситуаціями, приймати рішення і продуктивно, нешаблонно діяти у відповідних соціально-культурних умовах, з розумінням перспективи та почуттям людської гідності.

У процесі індивідуального консультування інвалідам надавалася психологічна допомога, спрямована на блокування негативних установок, зміну поведінкової реакції, роз'яснення психологічного стану та усвідомлення причин, що його викликали, а також на пошук шляхів і способів їх якнайшвидшого розв'язання.

Групова корекційно-відновлювальна робота проводилася у формі тренінгових занять і включала:

– зняття високого рівня тривожності;
– зняття високого рівня агресивності;
– комунікативні тренінги;
– тренінги з розвитку впевненості у собі;
– тренінг на розвиток особистої цілеспрямованості;
– тренінг з формування позиції активної поведінки в суспільстві;
– тренінги з формування позитивної самооцінки;
– тренінг з подолання стереотипів по відношенню до інвалідів;
– тренінг на ознайомлення з філософією незалежного життя;
– тренінг з формування навичок відстоювання прав та інтересів інвалідів;
– інформаційний тренінг «Молодь з обмеженими функціональними можливостями: за рівні права та можливості ».
– інформаційний тренінг «Права інвалідів на освіту»;
– інформаційний тренінг «Права інвалідів на працевлаштування »;
– складання резюме та підготовка до співбесіди з роботодавцем.

Поряд з цим використовувалась ароматерапія та музикотерапія.

Заняття проводилися мульти дисциплінарною командою (соціальний педагог, психолог, волонтер-юрист та волонтер- медсестра, та студенти-волонтери) з опорою на позитивний потенціал особистості, що допомогло молодим інвалідам саморозкритися й пізнати самих себе.

Отже, психологічне інтегрування молоді з особливими потребами було спрямоване на покращання чи збереження їх психологічного здоров'я,

профілактику та корекцію тих чи інших відхилень особистісного розвитку.

Фізичне інтегрування здійснювалося з урахуванням результатів оцінки життя та здоров'я молодих інвалідів і передбачало використання заходів, спрямованих на формування здорового способу життя. Нами використовувалися такі форми та методи роботи, як профілактичні тренінги, аналіз відеоматеріалів, дискусії та ін., спрямовані на зміцнення здоров'я за допомогою сприяння зміні звичок харчування, а також масаж, участь у спортивних секціях, туристичні походи, аромотерапія.

Здоровий спосіб життя людини – це, з одного боку, стан фізичних, психічних, духовних та соціальних показників, а з іншого – сукупність ціннісних орієнтирів оточуючого середовища. Те й інше в єдності прийнято розглядати як сформованість у особистості здорового способу життя [3]. Однак здоровий спосіб життя у жодному разі не можна ототожнювати з поняттям комфортності, виходячи з того, що спосіб життя – явище завжди об'єктивне, тоді як комфортність нерідко трактується суб'єктивно і, зводячись до шкідливих звичок (неправильна, але звична поза за столом, що призводить до викривлення хребта, легкий ступінь сп'яніння при вживанні алкоголю, поодинокі випадки вживання наркотиків, початкова стадія звикання до нікотину, які в подальшому призводять до абстиненції, хворобливого стану), може шкодити здоров'ю .

Профілактика включала комплекс соціальних, просвітницьких та медико-психологічних заходів, спрямованих на формування навичок здорового способу життя та попередження негативного впливу на організм молодої людини алкоголю, наркотичних речовин, паління, безконтрольної статевої поведінки.

Нами використовувалися різноманітні підходи до організації профілактики, які здебільшого поєднувалися між собою. Це насамперед надання інформації про можливі шкідливі впливи на здоров'я тютюну, горілчаних виробів тощо; емоційне навчання (подолання «емоційної глухоти та німоти»), апеляція до цінностей і знань, виховання здатності до протидії, означення альтернативи та впливу соціального середовища, зміцнення здоров'я за допомогою спеціальних технологій.

Педагогічне інтегрування передбачало підвищення мотивації молодих інвалідів до навчання та продуктивної роботи. Це досягалося завдяки включенню у спільну діяльність із молоддю з функціональними обмеженнями як педагогічного колективу, так і волонтерів. При цьому особлива увага зверталася на засвоєння інформаційного матеріалу та опанування різного виду навичок, а також створення відповідного технічного та інформаційного забезпечення педагогічного процесу.

Важливим завданням було формування у молоді з функціональними обмеженнями знань і навичок організації навчальної діяльності. Для цього спочатку проводилась діагностика сформованості у них знань і умінь, в подальшому створювались педагогічні умови для розвитку інтересу до раціональної організації праці, засвоєння та осмислення необхідних знань і,

зрештою, застосування набутих знань та вмінь в діяльності клубу спілкування.

Отже, передбачені моделлю соціально-педагогічного інтегрування різнопланові і багатофакторні впливи дають привід очікувати суттєвих позитивних результатів для молоді з функціональними обмеженнями. Але, як свідчать факти, в України поки що для цього не створені належні соціально-педагогічні умови. Тому розв’язання даної проблеми в умовах нашого клубу було головним завданням формувального етапу експерименту.

Всі напрями процесу інтегрування розгорталися у взаємозв'язку, проте їхня успішна реалізація потребувала створення необхідних соціально-педагогічних умов.

До таких умов належать:

- інформування громадськості про проблеми інвалідів та необхідність їх інтегрування у сучасне середовище;
- створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування;
- забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування;
- підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до соціально-педагогічної роботи з інвалідами.

Окрім того, важлива роль відведена і таким базовим умовам, які посилюють ефективність інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище. Це, зокрема, готовність до сприймання інвалідів як повноцінних членів суспільства і реалізація державної соціальної політики, спрямованої на зменшення закладів інтернатного типу та впровадження інтегрованого навчання молоді з функціональними обмеженнями, законодавча база і створення «рівних можливостей».

Реалізацію соціально-педагогічних умов інтегрування молоді з функціональними обмеженнями ми розпочали передусім з вирішення одного з найважливіших завдань – створення «рівних можливостей» для користувачів інвалідних візків. Це досягалося низкою заходів, а саме: облаштуванням приміщень пандусами, поручнями вздовж міжповерхових східців та санітарних вузлів; пристосуванням робочих місць, місць у бібліотеці для зручного розміщення інваліда з візком під час роботи.

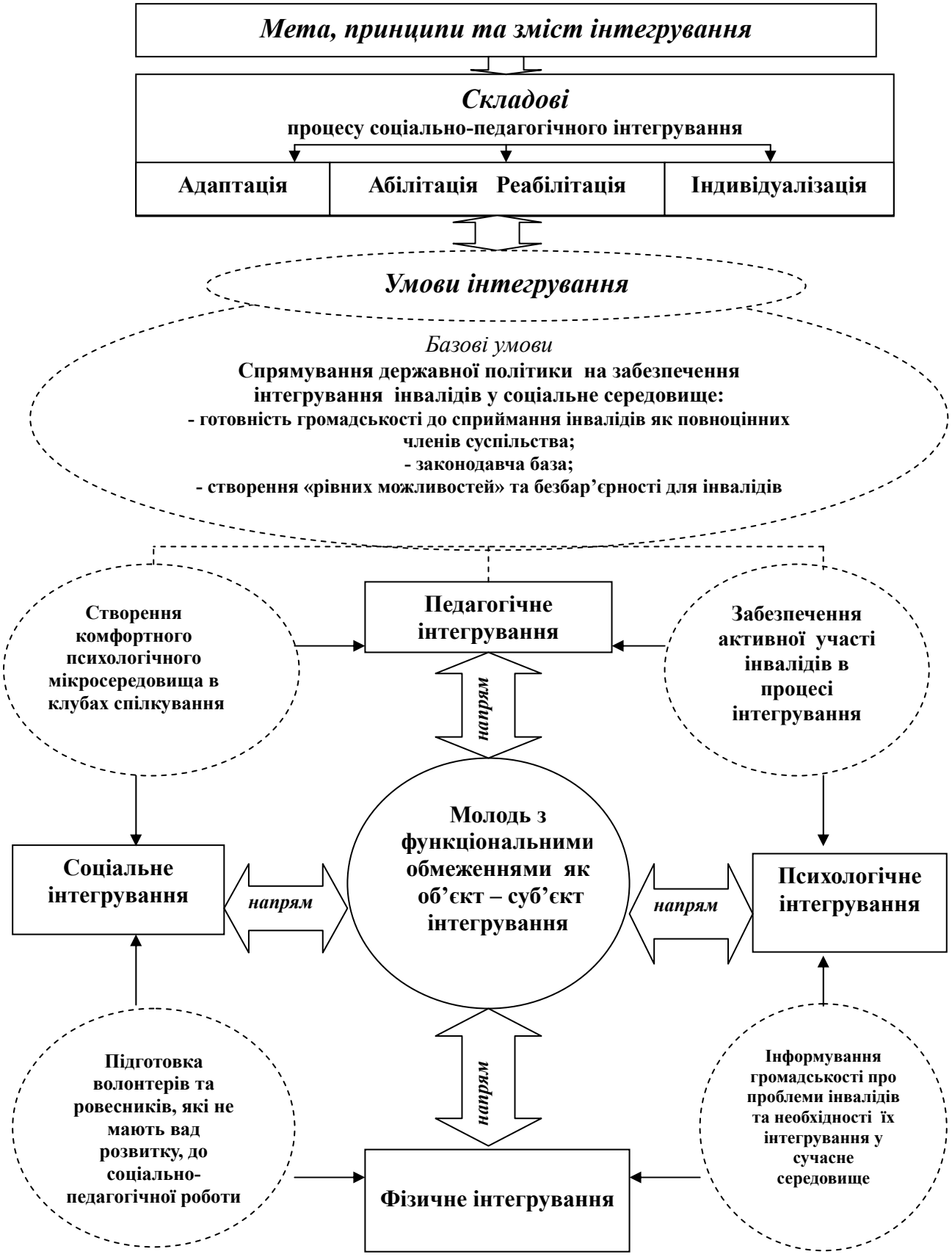

Рис.1. Модель соціально-педагогічного інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у сучасне середовище

Для молоді з функціональними обмеженнями важливими були умови їхньої життєдіяльності в інтегрованому середовищі,бо від того, як організовано оточуюче середовище, значною мірою залежали їх психічний стан та духовні прагнення, а отже, й бажання та здатність займатися самовдосконаленням.

Соціально-педагогічні умови інтегрування, що складають основу нашого дослідження, є чимось більшим, ніж проста сукупність їх складових. В контексті інтегрування молоді з функціональними обмеженнями це означало розвиток у них нових, раніше відсутніх якостей, що свідчило про поступове розкриття внутрішнього потенціалу. Однією з провідних якостей в інтегруванні молоді є їх активна участь у житті суспільства та лобіювання власних інтересів. Ця умова досягнута шляхом участі молоді в діяльності клубу спілкування «Разом заради розвитку».

На основі теоретичного аналізу проблеми і моделювання нами розроблені критерії і показники інтегрування молоді з функціональними обмеженнями: *соціальний*(самооцінка соціальної сфери життєдіяльності, соціально-економічний аспект якості життя, адаптивні характеристики); *психологічний* (самооцінка психологічної сфери життєдіяльності, психологічний аспекту якості життя, особистісні психологічні характеристики); *фізичний* (самооцінка фізичної сфери життєдіяльності, фізичного аспект якості життя, рівня фізичного стану); *педагогічний* (самооцінка інтелектуальної сфери життєдіяльності, уміння навчальної діяльності, успішність навчання, практичної діяльності).

У запропонованій моделі було передбачено розвиток молодої людини з функціональними обмеженнями, яка б була спроможною активно включатися у життєдіяльність соціального середовища, яке б, у свою чергу, могло позитивно впливати на психічний, фізичний, соціально-економічний стан даної категорії.

Були реалізовані в дії представлені в моделі складові – процес соціально - педагогічного інтегрування (адаптація, реабілітація, індивідуалізація), *умови*(інформування громадськості щодо проблем інвалідів та необхідності їх інтегрування у соціальне середовище; створення комфортного психологічного мікросередовища в клубах спілкування інтеграційного спрямування; забезпечення активної участі інвалідів у процесі інтегрування; підготовка волонтерів та ровесників, які не мають вад розвитку, до роботи та супроводу інвалідів. Окрім того, важлива роль відведена і таким супровідним умовам, які посилюють ефективність інтегрування молоді з функціональними обмеженнями у соціальне середовище. Це, зокрема, готовність до сприймання інвалідів як повноцінних членів суспільства і реалізація державної політики, спрямованої на зменшення закладів інтернатного типу та впровадження інтегрованого навчання молоді з функціональними обмеженнями, державна соціальна політика, законодавча база і створення «рівних можливостей», взаємодія складових основних

критеріїв інтегрування(соціальний , психологічний, фізичний, педагогічний) - передбачають такі методи і форми роботи, які в комплексі впливають на життєдіяльність молоді з функціональними обмеженнями.

Соціально-педагогічна робота з даною категорією молоді в рамках моделі спрямовувалася на: а)реалізацію їх соціальних потреб, їхніх прав на рівні громади і держави, на створення адаптивних умов для життєдіяльності; б) на підвищення рівня самооцінки, критичної об'єктивної оцінки оточення і власної поведінки, вироблення особистістної психічної стійкості; в) визначення реального власного фізичного стану і бачення перспективи його поліпшення; г) підвищення рівня інтелектуального розвитку, розвиток професійної орієнтації, оволодіння трудовими навичками. Реалізація цього змісту сприяла діяльність Клубу спілкування, при якому проводилися дискусії, організація ділових, рольових ігор, тренінгів, фізичні заняття, шахові змагання, психологічне розвантаження, робота з волонтерами, зустрічі з студентами, молодими акторами, художньо-творча діяльність тощо.

Стаття не вичерпує всіх проблем соціально-педагогічного інтегрування молоді з особливими потребами в соціальне середовище. На нашу думку, потребує уваги ще низка проблем, що стосується як молодих інвалідів, так і дітей-інвалідів, зокрема: підготовка соціальних працівників до соціального супроводу людей з обмеженими функціональними можливостями; обґрунтування та налагодження співпраці державних та громадських організацій по роботі з інвалідами; дослідження та пошук механізмів реалізації філософії «незалежного життя» людей з обмеженими функціональними можливостями життєдіяльності тощо.

Література

1. Мирошніченко Н.О. Соціально-педагогічні умови інтегрування молоді з функціональними обмеженнями в сучасне середовище / Дис… канд. пед. Наук.- К., 2008.- 190с.
2. Махортова Г. Х Проблемы психологической адаптации детей с нарушениями в условиях массовой школы // Дефектология. – 1996. – № 4. – С. 45 -50.
3. Гудонис С. В. Опыт и перспективы интегрированного обучения детям с затронутым зрением // Дефектология, – 1998. – № 2. – С. 75-81.
4. Іванова І. Б. Професійна підготовка студентів з особливими потребами в адаптації // Вісник університету «Україна». – 2001. – №1. – С. 86-90.
5. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Навчально-методичний посібник для соціальних працівників і соціальних педагогів/ За ред. Проф. А.Й.Капської.-К.: ДЦССМ,2003.-168с

Л.М. Вольнова,
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 37.013.42 + 376.58 : 159.922.76

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ, ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХОДИ

Анотація

Визначено базові наукові підходи у системі соціального виховання підростаючого покоління. Розкрито сутність, ознаки, спільні та відмінні риси індивідуального, особистісного та диференційованого підходів; окреслено їх роль і місце в організації профілактичної роботи з важковиховуваними, в позитивному становленні підлітків.

Ключові слова: важковиховуваність, індивідуальний підхід, диференційований підхід, особистісний підхід, профілактична робота.

Аннотация

Определены базовые научные подходы в системе социального воспитания подрастающего поколения. Раскрыта сущность, признаки, общие и отличительные черты индивидуального, личностного и дифференцированного подходов; очерчена их роль и место в организации профилактической работы с трудновоспитуемыми, в позитивном становлении подростков.

Ключевые слова: трудновоспитуемые, индивидуальный подход, дифференцированный подход, личностный подход, профилактическая работа.

Annotation

Defines the basic scientific approaches in the social education of the younger generation. Essence, features, common and distinctive features of individual, personal and differentiated approaches is exposed; outlined the role and place of these approaches in preventive work with an awkward teenager, their importance in the formation of positive adolescents.

Keywords: an awkward teenager, individual approach, a differentiated approach, personal approach, preventive work.

Суттєві перетворення в соціально-економічному, політичному, освітньому і культурному житті суспільства зумовлюють зміну парадигми педагогічного мислення й однаковою мірою педагогічної науки. При цьому у вирішенні низки актуальних питань, зокрема профілактики девіантної поведінки неповнолітніх, зростає необхідність перегляду адміністративних й

авторитарних заходів в її усуненні й попередженні та повного переходу до превентивних підходів.

Питанням підходів до вирішення проблем різних напрямів виховання і соціально-педагогічної роботи з молоддю присвячені праці класиків і сучасних дослідників у вітчизняній та зарубіжній науці. Як у теоретичному, так і в практичному плані обґрунтовуються такі підходи, як: середовищний (С. В. Вертило, О. А. Даценко, Д. Дьюї, А. В. Мудрик, А. С. Макаренко, М. М. Пістрак, В. М. Сорока-Росинський, В. Ю. Стрельніков, К. Д. Ушинський, С. Т. Шацький та ін.); системний (А. М. Аверьянов, В. В. Вербець, О. Є. Гордійчук, С. Г. Карпенчук, Е. Г. Юдін та ін.); соціалізуючий (В. Г. Бочарова, М. А. Галагузова, А. В. Мудрик, М. В. Шакурова, В. Р. Ясницький та ін.); індивідуальний (Є. К. Бистрицький, П. П. Блонський, Л. М. Зюбін, С. Б. Кримський, А. С. Макаренко, Ж. Піаже, В. І. Шинкарук та ін.. Основні засади особистісного та діяльнісного підходів розроблені у працях Б. Г. Ананьєва, І. Д. Беха, Л. С. Виготського, П. Ф. Каптєрєва, О. М. Леонтьєва, С. Л. Рубінштейна, В. О. Сухомлинського та ін.. Ідеї превентивного підходу в освіті окреслюють С. О. Бєлічева, О.І. Бондарук, Н. В. Квітковська, Л. В. Кондрашова, Н. Ю. Максимова, С. Г. Немченко, В. М. Оржеховська та ін.. Водночас більшість із вказаних досліджень носять загальний характер, тобто вони розкривають головні положення щодо впровадження названих підходів у навчально-виховний процес, тоді як з профілактичною роботою співвіднесений переважно індивідуальний, в останніх дослідженнях - також і превентивний підходи. Враховуючи означене, *метою* нашого *дослідження* було визначено аналіз базових наукових підходів у системі соціального виховання підростаючого покоління та встановлення їх ролі в організації профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками.

Нами встановлено, що науковці В. М. Галузинський та М. Б. Євнух поняття «підхід до виховного процесу» подають як виокремлення головного в соціально-педагогічному явищі, образно кажучи, як «бінокль», у який педагог розглядає предмет свого дослідження [8]. При цьому, на думку дослідників (Л. М. Зюбін [9], В. А. Поварницина [14], О. В. Шарапова [16] та ін.), успішне здійснення профілактичної роботи можливе на основі диференційованого, індивідуалізованого та особистісного підходів в умовах повноцінного виховного колективу. Співвідношення між цими підходами ми спробували з’ясувати в процесі вивчення відповідної літератури та освітньої практики.

Аналіз низки наукових джерел дозволив, насамперед, говорити про увагу багатьох учених (М. К. Акімова, Т. А. Андронюк, Н. М. Верцинська, В. М. Галузинський, Ф. Г. Ільїн, Л. М. Зюбін, В. Т. Козлова, О. І. Кочетов та ін.) до типових та індивідуальних особливостей школярів, труднощів у їх особистісному становленні та поведінці, зокрема, при визначенні завдань, змісту та основних напрямів профілактично-виховної роботи з ними.

Щодо *індивідуального підходу у профілактиці*, то необхідність його втілення пояснюється наявністю у важковиховуваних поряд із типовими

особливостями своєрідного поєднання неповторних рис. Як результат, кожен підліток сприймає зовнішні впливи та реагує на них у залежності від фізичних і психічних особливостей та можливостей, раніше складених девіантних рис і якостей його особистості, накопиченого життєвого досвіду (часто асоціального), системи взаємовідносин з оточуючими та ставлення до самого себе (іноді спотворених). Окрім того, стан педагогічної занедбаності у кожного підлітка обумовлений неповторно складним комплексом причин, усунення чи послаблення дії яких потребує цілеспрямованих педагогічних впливів. Саме тому педагоги одностайні в думці, що індивідуальний підхід – це перш за все орієнтація на індивідуально-психологічні особливості учнів, а процес і результат його втілення відображений у понятті індивідуалізації.

З аналізу психолого-педагогічної літератури (М. К. Акімова, В. Т. Козлова [1], Т. А. Андронюк [2], В. М. Галузинський [8]) ми можемо констатувати, що зазвичай під індивідуалізацією розуміють врахування у виховному та профілактичному процесах індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах і методах, незалежно від того, які особливості та в якій мірі враховуються, включення в роботу з ними спеціальних способів і прийомів, що відповідають їх індивідуальним особливостям. З цього приводу відомий педагог А. С. Макаренко говорив: «Ми завжди повинні розуміти, якою би цілісною не уявлялася нам людина в широкому розумінні цього поняття, все ж люди у певному розумінні є дуже різносортним матеріалом для виховання… Було б неймовірним верхоглядством ігнорувати людську різноманітність і питання про завдання виховання намагатися втиснути в загальну для всіх словесну лінію…» [12, с. 169]. Поряд із цим педагог застерігав від розуміння індивідуального підходу як «метушні з відокремленою примхливою особою». Спираючись на означене, ми можемо стверджувати, що, в розумінні А. С. Макаренка, індивідуальний підхід повинен базуватися на знанні особливостей важковиховуваного підлітка і вмінні так відібрати засоби та методи профілактично-виховного впливу, щоб, спираючись на позитивні якості вихованця, розвивати і закріплювати їх.

Іншу сторону означеного питання розкриває Л. С. Славіна, яка наголошує, що індивідуальний підхід у роботі з недисциплінованими учнями, так само як і в роботі з невстигаючими, полягає перш за все у знаходженні причин, що викликали недисципліновану поведінку учня, а потім у розробці заходів педагогічного впливу, спрямованого на усунення саме цієї причини і на подолання тим самим недисциплінованої поведінки [15]. Таким чином, вибір відповідних форм і методів педагогічного впливу на засадах індивідуального підходу вимагає від соціального педагога точно діагностувати особистісні риси та пізнавальні можливості, здатності, інтереси і потреби підлітка з метою подальшого їх врахування у процесі педагогічної взаємодії.

Важливо, на думку дослідників О. І. Кочетова та Н. М. Верцинської, при індивідуальному підході до важковиховуваних учнів виявити і зберегти паростки всього позитивного в їх попередньому розвитку [11]. Це означає, що треба звернути увагу і спиратися на позитивні інтереси та схильності дітей,

їхні здібності, здоров'я, на їх прагнення до самоствердження, активності, довіри. Близькими у цьому плані є і думки науковця Т. А. Андронюк, яка наголошує, що одним із «засобів індивідуалізації є допомога учням у формуванні індивідуального стилю діяльності… знайти свій стиль… – це означає допомогти їм знайти свої специфічні, оптимальні способи пристосування до … ситуацій» [2, с.105]. З цієї точки зору є помилковим виключення з гуртків і секцій важковиховуваних, недисциплінованих учнів, відгородження їх від громадських справ. Саме цим індивідуалізація відрізняється від ізоляції. А соціальний педагог, здійснюючи індивідуальний підхід до важковиховуваних підлітків, повинен пам'ятати, що виконання цього завдання буде залежати від його терпіння і бажання досягти конкретного результату, а не лише від уміння організувати систематичну профілактично-виховну роботу.

Аналіз наукової літератури дозволив виявити також праці дослідників, у яких розуміння індивідуального підходу невіддільне від *диференційованого підходу у профілактиці*. Так, на думку М. К. Акимової та В. Т. Козлової, врахування не лише індивідуальних, але й типологічних особливостей (із сильною чи слабкою нервовою системою, рухливі або інертні) є способом реалізації індивідуального підходу з важковиховуваними [1]. З приводу означеної думки, то ми вважаємо, що у вказаних випадках більш доцільно говорити про індивідуальну роботу на засадах диференційованого підходу.

Результати нашого дослідження також довели, що значне місце проблема індивідуального підходу займає і в працях Ф. Г. Ільїна. На думку вченого, «необхідність втілення його з важкими підлітками диктується визнанням індивідуальних особливостей особистості, індивідуального шляху її розвитку, особливостей вікового розвитку» [10, с.15]. Провідною ланкою індивідуального підходу до важковиховуваних дослідник вважає опору на позитивний досвід їхньої поведінки. Окрім того, процес втілення індивідуального підходу до важкого учня включає: запровадження індивідуальної роботи з батьками, встановлення правил взаємовідносин між ними і педагогами школи, завоювання їхньої довіри до школи; вивчення особистості важковиховуваного підлітка; розробка єдиного плану індивідуальної роботи з підлітками як у школі, так і в сім'ї, втілення цього плану як на уроках, так і в позаурочний час. У системі індивідуального підходу особливо ефективним є: довіра авансом; постійний тактовний контроль; відверта, доброзичлива бесіда наодинці; строго дозована демонстрація педагогічного ігнорування; створення позитивної педагогічної ситуації в школі, сім'ї; ізоляція від шкідливих впливів; щоденна допомога і диференціація завдань додому; залучення в роботу різновікових дитячих об'єднань за місцем проживання тощо. При цьому вчений наголошує, що здійснення індивідуального підходу до учнів не тільки не відміняє, але й підкріплює формулу «в колективі і через колектив», оскільки індивідуальна робота з важковиховуваними підлітками ведеться саме в колективі.

Однак, варто зауважити, що Ф. Г. Ільїн, відстоюючи важливість

індивідуального підходу при роботі з важковиховуваними учнями, також пропонує розділяти їх на групи: з відхиленнями в розумовому, психічному і фізичному розвитку; з уповільненим темпом розвитку; педагогічно занедбані тощо [10, с.10]. Це свідчить про використання ним одного з механізмів диференційованого підходу, а саме типологізації, хоча її критерії автором не є чітко встановленими. Тобто ми можемо констатувати, що означені підходи на практиці виступають у взаємопоєднанні. Цю думку підтверджує й вивчення інших наукових джерел. Зокрема, Л. М. Зюбін у книзі «Індивідуальний підхід до учнів у важких випадках навчально-виховної роботи» пише, що аналіз педагогічних характеристик і власних спостережень дозволив йому виявити найбільш *типові* позитивні та негативні особливості особистості педагогічно занедбаних підлітків, на які він спирався в процесі практичної роботи. Вчений також підкреслює, що «в умовах навчально-виробничої групи педагог ніколи не зможе працювати з кожним учнем окремо; строго індивідуально він вирішує лише часткові завдання… В навчально-виховній роботі важливо враховувати провідні якості особистості. Так педагог чинить і стосовно важких учнів. Виявляючи *провідні* позитивні якості та основні недоліки у кожного з них, він *групує* їх певним чином і вже всередині відповідної групи проводиться індивідуальна робота» [9, с.69-70]. Отже, узагальнивши міркування науковця, ми можемо стверджувати, що головне завдання «групування» він бачить у виявленні провідних особливостей особистості та виборі головних напрямків роботи, що їм відповідають.

Означене вище дозволяє нам стверджувати, що *індивідуальний підхід у профілактиці* – це застосування методів соціально-педагогічного впливу на окремого школяра з врахуванням його особливостей (вікових, індивідуальних, статевих та ін.). Не окремі, розрізнені методи щодо окремих учнів, а загальна цілеспрямована система вивчення, проектування особистості і здійснення прогнозу її формування в процесі профілактично-виховної роботи в колективі. А диференційований підхід до учнів дозволяє подолати певний розрив між фронтальною роботою зі всім колективом і здійсненням індивідуального підходу. Більш детально його засади нами описано у статтях «Диференціація важковиховуваних підлітків як умова успішної психолого-педагогічної роботи з ними» [6] та «Диференційований підхід як методологічна основа соціально-педагогічної роботи з підлітками з відхиленнями у поведінці» [7].

Багато дослідників (І. Д. Бех, В. О. Білоусова, Д. Левітес, В. М. Оржеховська, К. К. Платонов, Н. П. Притула та ін.) також вважають, що в основу нової філософії виховання та відповідно профілактичної роботи повинен бути покладений *особистісний підхід* до дитини. Саме він забезпечує, на їхню думку, більш успішний перехід зовнішніх вимог у внутрішні стимули, мотиви діяльності та поведінки на основі наближення загальних цілей до індивідуальних особливостей. У зв’язку із цим В.О.Білоусова зауважує, що практичним завданням педагога має бути виявлення та розвиток усіх позитивних сил дитини, забезпечення

усвідомлення своєї неповторності й спонукання до самовиховання та самореалізації, але важливо, щоб самореалізація дитини не пригнічувала чеснот та інтересів оточуючих [4]. Особливо актуальне означене положення саме при роботі з важковиховуваними.

На думку І. Д. Беха [3] та В. О. Поварниціної [14], суть особистісного підходу полягає в тому, щоб зуміти проникнути у внутрішній світ особистості, знайти, побачити чи створити у вихованця позитивні якості чи врахувати ті, які вже склались, бачачи в них передумову витіснення негативного. При особистісному підході враховується психологічна структура особистості, особливості її психічного складу.

Підкреслимо, що названий підхід передбачає ставлення до важковиховуваного учня як до особистості, у всій багатоманітності проявів її психічних якостей, з орієнтацією на цілісність, з врахуванням того, що кожен прояв її обумовлений характером у цілому. Принцип центрації, що лежить в основі цього підходу, передбачає передусім визнання пріоритету особистості вихованця, який повинен стати основною ціннісною орієнтацією. При цьому відмінністю індивідуального підходу від особистісного є, насамперед, те, що перший з них наголошує на необхідності врахування особливостей вихованця, але не вимагає демократичного стилю взаємодії вихованця і вихователя. Водночас аналіз педагогічної практики дозволив нам констатувати, що багато вчителів, часто навіть враховуючи вікові та індивідуальні особливості школярів, займають суб’єкт-об’єктну позицію у взаємодії з ними. Як результат, дотримуючись традицій шкільної виховної роботи, не тільки в молодших, але й в наступних класах до учнів ставляться в більшості випадків без справжнього інтересу й поваги, в результаті в них немає ніяких підстав для прийняття самих себе серйозно. Особистісно зорієнтований підхід виключає ситуації, коли старання вихованця досягти певних цілей не помічаються; зате будь-яка його похибка викликає яскраво виражене незадоволення, підкреслюється його невідповідність тим чи іншим суспільним нормативам.

В процесі дослідження ми також переконались, що особистісний підхід полягає у виявленні внутрішніх умов і можливостей суб’єкта, в індивідуалізації профілактично-виховних впливів з урахуванням мотивів, інтересів, схильностей, потреб, самооцінки, домагань, спрямованості, внутрішньої позиції. Створення профілактично-виховної системи на основі особистісного підходу, на думку П. В. Вербицької, передбачає, що “особистість вихованця є не лише метою, а й суб’єктом власної діяльності та взаємодії ” [5, с.49]. Тобто такий підхід обумовлює ставлення до вихованця не лише як до суб’єкта профілактично-виховного процесу, але і як до суб’єкта діяльності. У ньому учень розглядається як особистість, яка постійно розвивається, структуру якостей якої формують динамічні процеси в середовищі сім’ї, навчальному закладі, соціальному оточенні, екологічній ситуації. *Особистісний підхід* – це ставлення до вихованця – об’єкта профілактики – як до особистості та відповідального суб’єкта власного розвитку; це взаємодія

на основі суб'єкт-суб'єктних стосунків і сприймання його як вищої життєвої цінності.

Науковець В. М. Оржеховська вказує, що превентивний ефект особистісно зорієнтованого підходу простежується на таких рівнях: " у пізнавальній сфері – збільшення можливостей всебічного аналізу проблем, їх цілісне осмислення, розуміння принципів та прийомів конструктивного розв'язання; в особистісній сфері – розвиток у кожного учня здатності до мобілізації власних вольових та емоційно-мотиваційних ресурсів, розвиток здатності до рефлексивної саморегуляції; у сфері міжособистісних стосунків – встановлення взаємостосунків, що передбачають взаємодопомогу та взаємовідповідальність; у соціальній сфері – розвиток творчої соціальної активності, ініціативності у превентивній діяльності " [13, с.49].

Узагальнивши наведені міркування, можна констатувати, що одне із головних завдань профілактичної роботи з важковиховуваними підлітками на основі особистісного підходу – це пробудження кращих якостей вихованця, мобілізація його духовних сил на самостійну боротьбу з негативним у його характері та поведінці, на формування прагнення до самовиховання. Тобто особистісний підхід є своєрідним моральним регулятором всієї профілактично-виховної роботи, в основу якої покладена дитина, як найвища цінність, а вихованець розглядається як провідний суб'єкт профілактики і водночас суб'єкт діяльності.

Таким чином, спираючись на проаналізовані базові підходи до профілактики, можна зробити такий ***висновок***: якщо соціальний педагог, спираючись на індивідуальні та типологічні особливості важковиховуваних, основні підходи до організації профілактичної роботи з ними, сприяє створенню системи соціально-педагогічних ситуацій, в яких найбільш результативно реалізувалися б комплекси профілактично-виховних заходів, то це забезпечує взаємопов'язаний прямий і опосередкований соціально-педагогічний вплив на цілісну особистість важковиховуваного підлітка. Опора на означені теоретичні аспекти дозволяє в *перспективі* розробляти й організаційно-педагогічні аспекти профілактичної роботи.

Література

1. Акимова М. К. Психофизиологические особенности индивидуальности школьников: Учет и коррекция : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Акимова М.К., Козлова В.Т. – М. : Академия, 2002. – 160 с.
2. Андронюк Тетяна Анатоліївна. Пропедевтична робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, на уроках трудового навчання у загальноосвітній школі : дис. … канд пед. наук : 13.00.02 / Андронюк Тетяна Анатоліївна. – Херсон, 2002. – 251 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
4. Білоусова В. О. Особистісний підхід у справі гуманізації взаємин старшокласників та його методичне забезпечення // Педагогіка і психологія. – 1997. – №3. – С.93-96.

5. Вербицька П. В. Методологічні засади громадянського виховання особистості // Наукові записки. Серія: Педагогіка. — 2009. – № 1. – С. 47-52.
6. Вольнова Л. М. Диференціація важковиховуваних підлітків як умова успішної психолого-педагогічної роботи з ними // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – 2012. – Випуск 15 : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – С. 97-104.
7. Вольнова Л. М. Дифференцированный подход как методологическая основа социально-педагогической работы с подростками с отклонениями в поведении [Электронный ресурс] / Л. М. Вольнова // Электронный периодический научный журнал «SCI-ARTICLE.RU». – 2013. – №1 (сентябрь). – Режим доступа : http://sci-article.ru/number/09_2013.pdf (Дата обращения : 16.10.2013*)*.
8. Галузинський В. М. Диференційований та індивідуальний підходи у навчанні і вихованні учнів / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух // Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія : навч. посібник. – К. : Вища школа, 1995. – С. 106-119.
9. Зюбин Л. М. Индивидуальный подход к учащимся в трудных случаях учебно-воспитательной работы. – М. : Высшая шк., 1974. – 87 с.
10. Ильин Ф. Г. Индивидуальный подход в работе с трудными подростками : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук : теория и история педагогики. – М.: Высшая школа,1971. – 22 с.
11. Кочетов А. И. Работа с трудными детьми: Книга для учителя / А. И. Кочетов, Н. Н. Верцинская. – М. : Просвещение, 1986. – 160 с.
12. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : [в 8 т.] / А. С. Макаренко ; под ред. М. И. Кондакова [и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 1983. – 368 с.
13. Оржеховська В. Превентивна педагогіка : навч. посіб. / В. Оржеховська, О. Пилипенко. − Черкаси : Вид-во Чабаненко Ю., 2007. − 284 с.
14. Поварницына В. А. Воспитательная работа школы с трудными учащимися-подростками : учеб. пособие. – Челябинск : ЧГПИ, 1984. – 88 с.
15. Славина Л. С. Изучение неуспевающих школьников и индивидуальный подход в работе с ними //Локалова Н. П. Ікольная неуспеваемость: причины, психокоррекция, психопрофилактика : учебное пособие. – СПб. : Питер, 2009. – С. 124-135.
16. Шарапова Олена Валеріївна. Педагогічні умови комплексної корекції девіантної поведінки молодших школярів : дис. … канд. пед. наук : 13.00.07 / Шарапова Олена Валеріївна. – К., 2003. – 203 с.

Г. О. Костюшко,
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 37.013.46.253

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ДІЙСТВА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Анотація

У статті аналізується потенціал календарних театралізованих дійств українців щодо формування творчої активності дітей і молоді. Визначаються перспективні напрямки їх використання в соціально-педагогічній діяльності.

Ключові слова: театралізовані дійства, традиції, творчість, творча активність, театральна самодіяльність.

Аннотация

В статье анализируется потенциал украинских календарных театрализованных представлений и их возможности в формировании творческой активности детей и молодежи. Определяются перспективные направления их использования в социально-педагогической работе.

Ключевые слова: театрализованные представления, традиции, творчество, творческая активность, театральная самодеятельность.

Annotation

The article analyzes the potential of Ukrainian calendar theatrical performances and their opportunities in the formation of the creative activity of children and youth. Perspective directions of their use in social and pedagogical work are defined.

Keywords: theatrical performances, traditions, creativity, creative activity, theatrical initiative.

З актуалізацією потреби в оновленні всіх сторін життєдіяльності українського соціуму на етапі трансформування його соціально-духовної сфери особливої значущості набуває дослідження творчої складової у формуванні духовності людини. Історичний аналіз причин виникнення духовної кризи та пошуки шляхів її подолання поступово привели наукову думку до необхідності широкого залучення молоді до різних сфер життєдіяльності, розкриття її творчого потенціалу.

Це особливо актуально в наш час, коли стрімкі та динамічні процеси у соціально-культурному житті нашого суспільства сприяють віддаленню від надбань попередніх поколінь. Саме тому одним із стратегічних завдань, визначених у Державній національній програмі «Освіта» , є “виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і

обрядах, багатовіковій виховній традиції, духовності" [4, 578- 597]. Розмаїтість і багатогранність українських народних традицій надає можливість педагогам стимулювати розвиток творчої особистості. Серед великої кількості українських народних традицій одне з головних місць займають театралізовані дійства, пов'язані з календарними святами.

Метою нашої статті є визначення традицій народних театралізованих дійств, пов'язаних із календарними святами та доцільність їх використання у формуванні творчої особистості.

Аналізуючи сутність поняття «традиції», доцільно в першу чергу звернутися до тлумачення цього терміну. "Традиції (лат. tradition – передача, переказ) – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління" [9, 42]. Традиції об'єднують у собі всі сфери життя людини - духовні, моральні, естетичні, трудові, мистецькі, сімейно-побутові. "Народні традиції – фундамент, на якому базуються міцні ідейні і моральні цінності: ідеали, світогляд, світосприймання, норми і правила моральної поведінки. Традиції, звичаї і обряди об'єднують минуле, сучасне й майбутнє народу" [2, 72]. Але традиції не є чимось сталим, незмінним. В процесі свого існування вони постійно збагачуються та доповнюються наступними поколіннями.

Ознайомлюючись із народними мистецькими традиціями, особистість переконується в тому, що історична сила та енергія народу, його краса акумулюються в різноманітних видах і жанрах мистецтва – музичному, танцювальному, театральному, пісенному, декоративно-прикладному тощо.

Серед багатьох жанрів народного мистецтва особливе місце посідають театралізовані дійства. Театралізовані дійства є одним із прекрасних і самобутніх явищ у виховній скарбниці українського народу. Варто сказати, що народні театралізовані дійства тісно пов'язані з релігійними віруваннями наших пращурів, циклічністю природи, етапами сільськогосподарської роботи, святами народного календаря.

Як зазначав Г. А. Хайченко, "постановки любительських *народних театрів* присвячувалися за традицією фольклорного театру до святок, різдва, паски, масляної" [12, 53].

Сформований на основі української творчості народний театр успадкував найбільш цінні в соціальному й художньому плані риси і традиції – демократизм, гуманізм, індивідуальність у творчості, цілеспрямованість і емоційну образність. Починаючи з середини XIX ст., *театральні гуртки* створювались у різних містах і відігравали досить часто важливу роль у художньому житті не лише конкретної людини, але й міста та села. *Театральний колектив* був носієм культури, особливо серед сільського населення, і мав просвітницький характер. Такі *гуртки* зберігали та успадкували кращі традиції фольклорних форм.

Не можна не звернути увагу ще на один важливий факт: можливості, закладені в самій специфіці театралізованого дійства, які відкривають для педагога нові шляхи впливу щодо формування творчої активності

особистості. Можна сказати, що активність може функціонувати лише в усвідомленій, цілеспрямованій і бажаній діяльності, що призводить до прояву не формальної активності, а ініціативної, творчої.

Проаналізувавши різні підходи до сутності поняття "творча активність" (О. Борисової, Г. Волошиної, О. Киричука, М. Кагана, Н. Лейтес, В. Романець та ін..), ми прийшли до висновку, що поняття "творча активність" - це особистісне утворення динамічного характеру; воно є не окремою рисою особистості, а виступає інтегральною якістю, котра об'єднує в собі емоційні, інтелектуальні, характерологічні ознаки; проявляється в будь-якій діяльності людини; є проявом самостійності, ініціативності, внутрішньою потребою людини.

Не випадково один із дослідників цієї проблеми О. М. Матюшкін називає творчу активність "загальною формою прояву і розвитку здібностей, їх серцевиною, яка забезпечує можливість досліджувати, діагностувати та розвивати здібності, котрі проявляються на всіх вікових етапах - від народження дитини до вищих форм творчої діяльності людини" [6, 84] .

Тут ми підійшли до одного з важливих положень, яке розкриває в принципі механізм творчої активності дітей. Суть його полягає в тому, що розвиток творчої активності - це не стільки прояв окремих здібностей, скільки розвиток їх у взаємодії. В принципі, суть творчого процесу, в якому проявляється творча активність, одна для всіх, але при цьому необхідно зуміти розкрити і розвинути потенціал творчої активності, сформувати її у процесі діяльності. Таким оптимальним видом діяльності є, на наш погляд, театральна діяльність дітей та молоді.

Народне театралізоване дійство – синтетичне за своєю структурою, змістом, дією – це витвір колективної творчості: молоді люди співають, декламують, складають вірші, імпровізують у музиці та драматичному дійстві, заздалегідь конструюють і шиють костюми, головні убори та святкову атрибутику. Саме синтетичний характер театрального дійства дозволяє залучати дітей відразу до різних видів мистецтв. А особливо важливо, що саме участь у театралізованих дійствах різних вікових категорій дітей може стати передумовою їх розвитку як творчих соціальних особистостей.

Достатньо цікавими, на наш погляд, є театралізовані дійства, пов'язані з календарно-обрядовими святами. Серед самих розповсюджених театралізованих дійств, які дійшли до наших часів, є традиції святкування Різдва, Нового року, Водохреща, Великодня, Зелених свят, Івана Купала тощо.

Так, наприклад, одним із цікавих і самобутніх театралізованих дійств, пов'язаних із святкуванням Різдва, є "водіння Кози" ("Зірка", "Вертеп").

Для того, щоб краще зрозуміти сутність цього театралізованого дійства, спробуємо проаналізувати витоки його походження, зміст творів усної народної творчості (колядок, величальних пісень), символіку атрибутів, яку використовують під час проведення цього дійства.

Це дійство здійснювалося гуртом дітей та підлітків, які збиралися на Святвечір, або на Різдво, переодягалися та ходили селом, вітаючи зустрічних

піснями-колядками. Підготовка до цього свята починається ще заздалегідь. Діти молодшого віку починають розучувати колядки, щедрівки. Діти середнього віку – обдумують костюми, готують атрибути, розподіляють ролі.

Це свято об'єднало в собі дохристиянські вірування українців і часи християнської релігії. Сама назва пісенних творів - *колядки*, які співають або декламують під час свят, має давнє походження. Цю назву фольклористи-дослідники, етнографи асоціюють з язичницьким божеством зимового сонцестояння Колядою, який символізує початок року. На думку О. Знойка, Коляда – це річне «Коло Лада», "В українців це і сам обряд, і різдвяна пісня, і винагорода за колядування" [5, 113]. О. Воропай вважає, що саме слово «коляда» походить від назви Нового року у римлян – Calendae Januariae – назва першого дня місяця у древніх римлян [1, 89]. Щодо змісту, то колядки відзначаються великою різноманітністю сюжетів. Так, класифікуючи за тематично-часовим принципом, М. і З. Лановики виділяють такі основні групи: міфологічно-культові; родинно-господарські (величальні); історичні; біблійно – апокрифічні [5, 114].

Наступний персонаж Різдвяного дійства – це *образ кози.* "Коза" – це символічний тотем українського народу, символ воскресіння предка народу після смерті, символ добробуту, родючості [7, 54].

Як вважають сучасні фольклористи, коза - це "священна" тварина, що символізувала зодіакальне божество, уособлювала місяць. Невід'ємним елементом святкового дійства було символічне жертовне "вбивство" кози, а також її "оживлення", що означало народження нового місяця, нового Всесвіту, початок нового календарного оберту [3, 71]. Інколи молодь використовувала маски (атрибути) у вигляді коня, вівці – символи господарського достатку.

"Зірка" – це обов'язковий атрибут колядників. Колядники з зіркою - символізували "очищення дому від злого, поганого, що було у старому році, та знамення всього доброго, світлого, чистого в новому році" [7, 23]. Зорю робили восьмикутною (семикутна зірка виступала, як віра в магічне число). Щодо походження цього символу, то тут збігаються міфологічні вірування українців, в яких зоря – символізувала дівчину-красуню, дружину, або доньку місяця, господаря неба, і християнська релігія, в якій зоря виступає символічною провісницею народження Ісуса Христа.

Ми проаналізували лише театралізоване дійство, яке присвячене святу Різдва, але традиції українських календарних театралізованих дійств достатньо розгалужені та мають невичерпні можливості щодо їх використання в соціально-педагогічній роботі.

Підводячи підсумок екскурсу щодо витоків походження українських театралізованих дійств, ми приходимо до висновків:

- Ознайомлення з народними традиціями відкриває невичерпні можливості заглиблення в духовні надбання української нації. Підготовка та проведення театралізованих дійств повинно базуватися на знаннях про

історичне минуле українського народу, релігійні вірування наших пращурів, звичаєві особливості народного мистецтва.

- Театралізовані дійства календарної обрядовості сприяють духовно-моральному вихованню: доброзичливості, емоційності, милосердя, співчуття, гуманності взаємостосунків із оточуючими.
- Театралізована самодіяльність - це такий вид діяльності, до якого можна залучати різні вікові категорії: від дітей молодшого шкільного віку до молоді.
- Враховуючи багатогранні можливості самого театралізованого дійства, надається можливість проведення різноманітних видів творчих робіт: бесід, розповідей про витоки походження свята Різдва, складання творчих оповідань на тему: "Родинні традиції святкування Різдва ", "Яким я бачу сучасний Вертеп", проведення конкурсів на кращий різдвяний костюм (ритуальний атрибут), конкурси на краще виконання колядки ("Колядка дівчині", "Колядка парубку", "Колядка батькам"); виставка малюнків "Свято в нашій родині"; проведення тестування з метою визначення самого дотепного та жартівливого вертепника; театралізовані дійства "Український вертеп".

Література

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: У 2 т. – К.: Оберіг, 1991. – Т. 1. – 450 с.
2. Вступ до етнопедагогіки: Навчальний посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2004. – 88 с.
3. Етнокультурологія /Автор – укладач Л. М. Маєвська. Словник – довідник. – Житомир: «Полісся», 2007. – 392 с.
4. Закон України «Про освіту» (від 23 березня 1996 року)/ Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Уклад.: О. О. Любар; За ред.. В. Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767 с. – С. 578- 597.
5. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. - К.: –Знання-Прес, 2001. – 592 с.
6. Развитие творческой активности школьников. / Под ред. А. М. Матюшкина. – М.: Педагогика, 1991. – 160 с.
7. Словник символів культури України /За загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.
8. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. – К.: ІЗМН, 1997 – 232 с.
9. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1996 – 286 с.
10. Сявавко Е. І. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. – К., 1974. – 151 с.
11. Українське народознавство: Навч. посіб. / За заг. ред. С. П. Павлюка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2004. – 570 с.
12. Хайченко Г.А. Русский народный театр конца XIX начала XX века. – М.: - Искусство, 1975 – 368 с.

О.В.Ковальчук,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37.015.31:17.022.1

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ОБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

Анотація

В статті розглядаються психолого-педагогічні особливості молодшого школяра як об'єкта формування гуманістичних цінностей. Розглянуті основні новоутворення цього віку та їх зв'язок із становленням особистості.

Ключові слова: внутрішня позиція школяра, психічні новоутворення, моральна свідомість, формування гуманістичних цінностей.

Аннотация

В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности младшего школьника как объекта формирования гуманистических ценностей. Рассмотрены основные новообразования этого возраста и их связь со становлением личности.

Ключевые слова: внутренняя позиция школьника, психические новообразования, моральное сознание, формирование гуманистических ценностей.

Abstract

This article discusses the psychological and pedagogical features younger student formation as an object of humanistic values. The basic neoplasm of age and their relationship with the development of personality.

Keywords: internal position of the student, mental tumors, moral consciousness, shaping human values.

Молодший шкільний вік є новим етапом розвитку дитини, що охоплює період з 6-7 років до 10-11 років. Це час випробовування дитиною своїх сил, вирішення складних задач, які постають в результаті взаємодії із зовнішнім середовищем. Зазвичай, з ростом дитячого організму відбуваються якісні зміни й у психіці дитини, ускладнюється система її соціальних зв'язків, мотивів. Але найголовнішою подією цього вікового періоду є безперечно зміна соціального статусу – вступ дитини до школи.

На шляху свого становлення як особистість дитина проходить кілька етапів психічного і фізичного розвитку, що створюють передумови формування і виховання у неї різних якостей і властивостей, розвиток здібностей і інтересів, до яких вона є найбільш сенситивною (найбільш сприйнятливою). Такий підхід у вихованні значно полегшує взаєморозуміння

батьків і дітей, полегшує дитині навчання та засвоєння навичок, сприяє досягнення у навчанні найкращих результатів і стимулює до подальшого саморозвитку.

Розгляд дослідниками різних галузей науки проблеми формування цінностей дає нам можливість наголосити, що молодший шкільний вік сучасні вітчизняні педагоги, психологи (І. Бех, Т. Буняк, К. Гуревич, Л.Долинська, В. Крутецький, О. Никоненко, Ж. Петрочко, В. Поліщук та ін.) вважають етапом важливих соціальних змін у житті людини, а також, найбільш сприятливим для розвитку особистісних якостей дитини, сприятливим для початку формування гуманістичних цінностей та потреб учнів у процесі навчання і виховання.

Найголовнішою подією цього вікового періоду є, безперечно, зміна соціального статусу, соціальної ролі – вступ дитини до школи, коли відбуваються якісні зміни у психіці школяра, ускладнюється система його соціальних зв'язків, мотиваційної діяльності.

Проте на думку відомого психолога радянського періоду С. Рубінштейна [8], змінюється не тільки соціальна роль, але й сприймання власного статусу, оскільки дитина виступає у новій ролі – ролі учня. Початок шкільного життя – серйозний іспит для більшості дітей, які приходять у перший клас. У цій ситуації, навчальна діяльність стає провідною, по відношенню до дошкільного віку, коли провідною була ігрова. Вони повинні звикати до нового колективу, нових вимог, до повсякденних обов'язків, режиму. Навчання стає важливою суспільно-оцінювальною діяльністю.

Дослідники проблем дітей молодшого шкільного віку І. Агафонова, О. Никоненко [7] стверджують, що зміна соціальної ролі дитини, поява нових обов'язків позначається на її стосунках з однолітками, вчителями, батьками, так як учні по-різному реагують на початок шкільного навчання, тому успішність їх пристосування до нового соціального статусу суттєво залежить від діяльності учителя початкових класів та підтримуючого ставлення батьків. За сприятливих умов початку навчання дитини у школі в її психіці формується перше психічне новоутворення віку - внутрішня позиція школяра, що є показником успішної адаптації до умов шкільного навчання.

Внутрішня позиція школяра - сформоване загальне позитивне ставлення дитини до шкільного навчання, її готовність до виконання вимог педагога, визнання його авторитету. Це означає, що дитина психологічно перейшла в новий віковий період свого розвитку – молодший шкільний вік.

Перехід дитини від дошкільного дитинства до шкільного навчання, від сімейного до системи шкільного виховання є важливим і складним процесом, що супроводжується значними анатомо-фізіологічними, психологічними змінами, новоутвореннями в її особистому розвитку, яких не було в дошкільному віці.

Відомі психологи радянської доби В. Давидов, Д. Ельконін та ін.. відзначають, що особистість молодшого школяра характеризується певною системою якостей, що належать до новоутворень особистості дитини у цей

віковий період. Зокрема, на думку вчених, з'являються такі властивості, як довільність дій, внутрішній план дій, рефлексія, які певною мірою сприяють формуванню гуманістичних цінностей. Автори доводять, що довільність внутрішній дій особистості молодшого школяра проявляється у вмінні ставити перед собою певну мету, завдання і знаходити засоби досягнення результату чи вирішення проблеми, долати перешкоди. Внутрішній план дій молодшого школяра дозволяє планувати й продумувати наперед можливий хід виконання діяльності та добирати все необхідне для цього; усно розв'язувати задачі; усно звітуватись про виконане тощо [4].

На думку ще одного відомого психолога Л. Божович [1], саме на основі цих процесів у молодших школярів розвивається самоконтроль як здатність до саморегуляції, що у свою чергу вимагає від нього, наприклад, довільного запам'ятовування чи відтворення інформації. А розв'язання різноманітних завдань вимагає від школяра усвідомлення мети дій, уміння передбачати можливість її виконання, тобто вимагає внутрішнього плану дій.

Слід зазначити, що уміння пояснити свої дії, аргументувати їх, знайти й виправити помилки, все це, як доводить Т. Дуткевич, лежить в основі рефлексії – здатності до об'єктивного аналізу власної поведінки відповідно до вимог діяльності. Тобто, усвідомлення дитиною того, як ставляться до неї інші. Рефлексія змінює пізнавальну діяльність молодших школярів, їхнє ставлення до себе й до оточуючих, погляд на світ, змушує не просто сприймати на віру знання від дорослих, а й виробляти власну думку, власні погляди, уявлення про цінності суспільства [3]. Таким чином, молодший школяр починає орієнтуватися на загальнокультурні зразки, якими він оволодіває у взаємодії з дорослими та ровесниками, що важливо враховувати у проведені експерименту нашого дослідження.

У процесі навчання в початкових класах у молодших школярів відбувається інтенсивний розвиток та якісні перетворення всіх процесів пізнавальної сфери: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення, збагачується емоційно-вольова сфера. Дитина навчається з допомогою дорослих керувати своїми емоційними станами, долати імпульсивні бажання. У неї розвиваються наполегливість, витримка, самовладання. Наприкінці цього періоду пізнавальні процеси перетворюються на вищі психічні функції, яким притаманна довільність і опосередкованість.

Дослідження О. Скрипченко, Л. Долинської, З. Огороднійчук, І. Булах, Т. Зелінської підтверджують, що у молодших школярів в результаті засвоєння ними соціального досвіду виникають специфічні новоутворення, що стають основою подальшого морального розвитку дитини [9]. За нашими переконаннями базою такого соціального досвіду є гуманістичні норми та принципи, що є загальноприйнятими у суспільстві і покладені в його існування.

У молодшому шкільному віці, з одного боку, свідомість досягає певного рівня розвитку для сприйняття гуманістичного аспекту людських

взаємовідносин, а з іншого – розвивається необхідна сфера почуттів дитини – емоційне ставлення до оточуючих людей.

Будь-яка діяльність людини супроводжується як позитивними, так і негативними емоційними станами. «Особливо важливо це необхідно враховувати у процесі виховання учнів початкової школи, що супроводжується співпрацею педагога з молодшими школярами: якщо позитивні емоційні стани підвищують працездатність і життєдіяльність учителя і учнів, то негативні, навпаки, їх знижують», - зауважує сучасний педагог-науковець С. Карпенчук, розглядаючи роль емоційного фактора в педагогічному процесі. «Звичайно, в реальному житті не можливо повністю уникнути негативних емоційних факторів. Однак застосування засобів емоційного стимулювання дає можливість їх пом'якшити, нейтралізувати» [5, с. 203].

Саме гама дитячих почуттів створює емоційну сферу, духовний світ дітей. Створення сприятливих умов, які б викликали у дітей життєрадісні почуття, спонукали б їх до добрих вчинків – на це особливу увагу звертав відомий педагог А. Макаренко, який вважав, що у вихованні найважливішим є формування характеру, а у вихованні характеру визначальну роль відіграє виховання людських почуттів: якщо не можливо виховати людського почуття як слід, то не можливо виховати нічого. Розглядаючи цю проблему як одну з провідних, відомий педагог зазначав, що «діти відчувають тонко і гостро і обман, і виявлення великого глибокого і доброзичливого почуття, піднесення або радості чи страждання» [11, с. 354].

Почуття відіграють важливу роль у структурі ціннісного ставлення. Лише за умови наявності стійких позитивних переживань стає можливим формування активного ціннісного ставлення. Якщо ж у ставленні мають місце почуття обурення, байдужості, то ціннісним таке ставлення назвати не можна.

Особливої уваги формуванню емоційно-чуттєвої сторони у вихованні школярів у процесі їхнього духовного світу приділяв В. Сухомлинський, який зазначав, що найважче навчити дітей відчувати. Проте саме емоційна сфера є тим грунтом, на основі якого викристалізовується і свідомість особистості, і її почуття (душевна чистота), і її воля. Проходячи через призму емоційного переживання знання переходять у переконання. На думку великого педагога, головними умовами гуманістичного виховання є пробудження думки і волі дитини; поглиблення їх через шляхетність, великі ідеї, на основі якої почуття, що виникли, пізнаються на власному досвіді [10].

В даному контексті досліджуваної проблеми формування гуманістичних цінностей заслуговують на увагу правила виховання дітей молодшого шкільного віку сформульовані відомим педагогом К. Ушинським: «варто уникати сильних душевних потрясінь; якщо певне почуття домінує у переживаннях дитини, варто викликати інше, протилежне, щоб урівноважити її душевний стан; якщо за своєю природою дитина схильна до певного

почуття, то виховувати його потрібно так, щоб воно врівноважилося іншими почуттями» [6, с. 26].

Варто зазначити, що фундаментом для формування гуманістичних цінностей як доводять вчені є моральна свідомість особистості дитини. Провідною структурою для накопичення моральних знань, умінь та навичок, досвіду поведінки, вважають вчені, виступає моральна свідомість. Зокрема, тлумачення поняття «моральна свідомость» досить чітко окреслює О.В.Бондаревська: ”Моральна свідомість особистості – це процес відображення індивідуальною свідомістю морального аспекту суспільних подій та актів поведінки, в результаті яких здійснюється їх моральна оцінка, робиться вибір та регуляція діяльності і поведінки відповідно з інтересами суспільства, які проявляються у вимогах (нормах) суспільної моралі” [2, с.16].

Слід підкреслити, що саме відповідні знання стають базою для формування гуманістичних цінностей. Це завжди спонукає педагога до розширення у школярів відповідної системи гуманістичних знань, яка перетворює їх у подальшому в стійку систему гуманістичних цінностей.

Звичайно ж, процес засвоєння моральних знань в основному залежить від правильного сприймання молодшими школярами моральної ситуації, адекватної оцінки гуманних вчинків. Поряд з цим постає необхідність виховання органічного взаємозв’язку між правильним розумінням моральної ситуації і вмінням учнів молодших класів співпереживати, співчувати, тобто проявляти особистісне (гуманне) ставлення до тих чи інших моральних явищ і вчинків. Хоча моральний розвиток відбувається не так, як розумовий і залежить від досвіду спілкування дитини з навколишнім середовищем, причому моральні судження і розумовий розвиток виявляються взаємозалежними. Таким чином, у дітей, як і у дорослих, те, про що вони говорять, часто суперечить тому, що вони роблять, тобто між словом і ділом – може бути величезна дистанція [9].

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічних джерел (І. Бех, О. Білоусова, М. Боришевський, Т. Бутківська, О. Вишневський, О. Киричук, О. Семеног та ін.) можна дійти висновку, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для початку формування гуманістичних цінностей і виділити закономірності, за якими воно розгортається: зумовленість виховання гуманності обумовлене суспільними умовами і потребами; взаємозв’язок розвитку особистості і виховання гуманності; врахування індивідуальних та вікових особливостей. Що свідчить, що молодший шкільний вік є важливою ланкою у формуванні зрілої особистості, якій притаманна гуманна поведінка, гуманні почуття, прагнення до гуманістичного ідеалу.

У процесі об’єктивного аналізу психолого-педагогічних джерел щодо особливостей розвитку та становлення особистості молодшого школяра нами встановлено, що молодший шкільний вік є особливим періодом у житті дитини характеризується низкою новоутворень:

- ✓ інтенсивний розвиток та якісні перетворення всіх процесів пізнавальної сфери: сприйняття, уваги, уяви, пам'яті, мислення, збагачення емоційно-вольової сфери;
- ✓ період формування волі, вольові риси характеру (цілеспрямованість, організованість, стриманість, дисциплінованість, наполегливість, вимогливість до себе та інших); з'являється особлива вольова дія - вчинок, орієнтований на інтереси оточуючих людей;
- ✓ довільність поведінки й пізнавальних процесів;
- ✓ збагачується досвід соціальної поведінки молодшого школяра, з'являються перші відносно стійкі ціннісні орієнтації, відбувається розвиток моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів;
- ✓ формування моральної самооцінки, яка дозволяє контролювати власну діяльність з точки зору нормативно-моральних критеріїв, будувати поведінку у співвідношенні з морально-соціальними гуманними нормами суспільства;
- ✓ довільність дій, внутрішній план дій, внутрішня позиція школяра та рефлексія, що проявляються у вмінні молодшого школяра ставити перед собою певну мету та досягати її, формують систему ціннісних ставлень до себе та оточуючих людей, є показником успішної адаптації до умов шкільного навчання.

Література

1. Божович Л. И. Сознательно управлять своим поведением: Воспитание воли в младшем школьном возрасте // Семья и школа. – 1981. – №3. – С. 28- 31.
2. Бондаревская Е.В. Ценностные основания личностно-ориентированного воспитания // Педагогика.- 1995.- №4.- С.15-18.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 424 с.
4. Эльконин Д. Б., Давыдов В.В. Вопросы психологии учебной деятельности младших школьников. Академия педагогических наук РСФСР. - М.: Педагогика, 1986.- 339 с.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – 2- ге вид., допов. і перероб.- К.: Вища школа, 2005.- 344 с.
6. Неприцька О. Я. К. Д. Ушинський про сімейне виховання: (вибрані матеріали із творів) / О. Я. Неприцька // Обдар. дитина: наук. - практ. освітньо-попул. журн. для педагогів, батьків та дітей. – К.: СОЦИС, 2002, №6. – С. 24 – 28.
7. Поліщук В. М. Психологічні особливості дітей перехідного періоду від дошкільного до молодшого шкільного віку: дис. ... канд. психол. наук / В. М. Поліщук. – К., 1995. – 198 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Т.2./С. Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 434 с.
9. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Булах І. С., Зелінська Т. М. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. - Вид. 2-ге, доп. - К. : Каравела, 2007. - 400 с.
10. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // В.О. Сухомлинський. Вибр. тв. в п'яти томах. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1976.

11. Хрестоматія з історії педагогіки / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С. Макаренка / І.П. Мозговий (наук. ред.), А. А. Сбруєва (упоряд.та авт. вступ. ст.), Ю. Р. Марія (упоряд..та авт. вступ. ст.). — Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2003, Ч. 1 : Вітчизняна школа і педагогіка. – 453 с.

ІІ. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

О.Г.Карпенко,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 378.4.016:36(043)

ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація

У статті розкрито особливості впровадження освітніх технологій відповідно до вікових та соціальних особливостей студентів спеціальності „соціальна робота”; виявлено шляхи позитивного впливу на зростання ефективності навчальної та практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

Ключові слова: технології навчання, вікові особливості, практична діяльність.

Аннотация

В статье раскрыты особенности внедрения образовательных технологий в соответствии с вековыми и социальными особенностями студентов специальности "социальная работа"; выявлены пути позитивного влияния на рост эффективности учебной и практической деятельности будущих специалистов социальной сферы в условиях университета.

Ключевые слова: технологии учебы, вековые особенности, практическая деятельность.

Annotation

In the article the features of introduction of educational technologies are exposed in accordance with the age-old and social features of students of speciality "social work"; the ways of positive influence are educed on the increase of efficiency of educational and practical activity of future specialists of social sphere in the conditions of university.

Keywords: technologies of studies, age-old features, practical activity.

Актуалізація проблеми впровадження соціально-педагогічних технологій у зв’язку з помітним реформуванням системи освіти в Україні та посиленням процесів, які сприяють інтеграції вітчизняної системи освіти у європейську, спонукає до розробки технології навчання, що дозволяє збагачувати соціальний і професійний досвід студентів, при

цьому простежується поступова зміна функцій навчальних дисциплін. Поява адекватних освітніх інновацій спонукала до цілої низки виховних, соціально-педагогічних і розливальних технологій. Це дозволяє говорити, що "соціальний працівник повинен уміти проектувати свою професійну діяльність на основі системної технології, відображеної у формі проекту, моделі, що дозволяє йому інтегруватися в інноваційне професійне середовище" [9, с.267].

Якщо окреслені умови закласти в основу аналізу соціально-педагогічних технологій, то, очевидно, що соціально-педагогічні технології представляють сукупність педагогічно осмислених дій з соціальним суб'єктом з метою отримання оптимального соціально-педагогічного результату.

Метою нашої публікації є розкриття особливостей впровадження освітніх технологій відповідно до вікових і соціальних особливостей студентів спеціальності "соціальна робота"; виявлення шляхів позитивного впливу на зростання ефективності навчальної і практичної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери в умовах університету.

Методологічною і теоретичною базою соціально-педагогічних технологій є:

- теорія соціальних дій (М.Вебер, В.Загв'язинський, Т.Парсонс, Г.Сленсер, А.Турен та ін.);
- системний підхід (В.Афанасьєв, І.Блауберг, Е.Юдін);
- концепції відкритих та активних соціально-педагогічних систем (А.Анохін, Ю.Васильєв, О.Кузьменко);
- концепції використання технологій у педагогічних процесах (Я.Бурлака, Р.Вайнола. А.Капська, В.Беспалько, Н.Стефанов, О.Холостова та ін.).

Ми вважаємо професійну й особистісну орієнтацію однією із домінуючих властивостей особистості, яка має не лише сама добре орієнтуватися у новому соціумі, середовищі, діяльності, але й уміти навчати цьому людину, яка попала у складну ситуацію. Справді, спостереження за студентами, їх анкетування, як у державних, так і в приватних ВНЗ показують, що практично у всіх них проявляються недостатня орієнтація у вибраній професії. Іноді це студенти відчувають через місяць-два, іноді після перших виходів на об'єкти з метою ознайомлення з роботою різних соціальних інституцій. Це посилює у студентів тривожність, розгубленість, страх перед виконанням конкретних завдань.

Під час проведеного нами опитування студентів, ми виявили уявлення про професійну діяльність соціального працівника та встановили чи мають вони особистісну орієнтацію на соціальну роботу, чи самостійними вони були у прийнятті рішення щодо вибору професії. Ми виявили, що основними мотивами вступу до Інституту соціальної роботи та управління (чи на факультет даного профілю) є такі:

- пізнавальний інтерес, потреба здобути гуманітарну освіту (38,5%);
- професійний інтерес (40.7%);
- соціальні мотиви (8%).

Окрім того, як показує дослідження, поряд із соціально значущими мотивами чимало студентів вибирає місце навчання, просто бажання отримати диплом. Тому мотиви професійної й особистісної орієнтації на конкретну спеціальність можна розділити на дві великі групи: в одній – навчально-пізнавальна діяльність у ВНЗ є для них не лише засобом досягнення мети, що знаходиться поза самою пізнавальною діяльністю; в другій – вона сама є метою (пізнавальні, професійні та соціально значущі мотиви). У першому випадку людину цікавить той прагматичний результат, який можна мати внаслідок навчання у ВНЗ (диплом про вищу освіту, підвищення соціального статусу тощо, а в другому – сам процес і зміст навчання.

Спостереження за студентами показали, що ці висновки в достатній мірі відображають реальну картину: першокурсники демонструють відсутність самостійної орієнтації у виборі напрямків роботи, об'єктів їх інтересів у соціальній сфері, дещо романтизують свої уявлення про роботу з клієнтами.

Студентів лякають нові форми навчання, коли їм необхідно відвідувати різні спеціалізовані центри, спілкуватися з різними категоріями населення, оволодівати величезним потоком інформації про кожну людину чи групу людей, необхідність роботи свої висновки, оперативно включатися в конкретний вид діяльності тощо. Але варто зазначити, що ці якості необхідні для успішної професійної діяльності можуть розвиватися і в подальшому, хоча основний акцент доцільно робити уже на першому році навчання шляхом організації спеціального соціально-професійного середовища.

Для вирішення окресленої мети і реалізації конкретних завдань ми використали *професійно-орієнтовані технології*. В основу цих технологій лягли такі принципи: оптимальне поєднання різних форм навчання, які були наповнені професійно-спрямованим змістом; поетапне укладання інформаційно-навчального матеріалу з чітко вираженою спрямованістю на розкриття суті і специфіки соціальної роботи, динамічна діагностика готовності до виконання найпростіших видів діяльності у соціальній сфері; включення в соціально-значущу діяльність в умовах ВНЗ; організація взаємозв'язку навчальних програм із спеціальності „соціальна робота".

В основу роботи з студентами ми поклали суб'єктність, що дозволило посилити їх особистісну орієнтовану та професійно орієнтовану діяльність. При цьому ми спирались на кілька концептуальних наукових позицій:

- теорію малих груп (Н.Коломінський, В.Петровський);

- теорію групової психотерапії (К.Роджерс);
- концепцію професійної орієнтації (В.Сластьонін, О.Шевнюк, О.Мороз);
- концепцію соціальних технологій (О.Холостова, Н.Стефанов);
- концепцію соціально-педагогічних технологій (Р.Вайнола, А.Капська, В.Поліщук).

На перших порах ми ставили завдання зорієнтувати студентів на можливих об'єктах їхньої роботи. Але поступово центр педагогічних дій перемістився на часткове вирішення завдань більш глибокого пізнання майбутньої професії. Цьому сприяло читання навчальних курсів („Вступ до спеціальності", „Історія соціальної роботи", „Людина в соціумі" та ін.), зустрічі з фахівцями соціальної сфери, включення у волонтерську діяльність (робота з „дітьми-вулиці", в школах-інтернатах для дітей сиріт, у притулках, у будинках для людей похилого віку), активна участь у школі психологічного розвантаження.

Саме на першому курсі ми вважали за необхідне звернути увагу на роботу по формуванню емоційного сприйняття майбутньої професії. Адже сформоване позитивне ставлення до професії соціального працівника під впливом подальшого розгортання багатогранного навчального процесу переростає у стабільну професійну орієнтацію студентів. Такий підхід до реалізації професійно-орієнтовних технологій відображено у таблиці 5.3, в якій розкриваються поставлені завдання, до кожного із них визначаються форми організації навчання (лекції, практичні заняття, екскурсії, зустрічі з спеціалістами, комунікативні тренінги, робота з науково-методичною літературою тощо).

Період особистісної орієнтації ми співвідносили з навчанням у першому семестрі, а період професійної орієнтації значно посилюється у же в другому семестрі: студенти переходять на рівень пізнання реальних соціальних ситуацій, реальних умов роботи, реальних клієнтів; посилюється цілеспрямована робота по наближенню студентів до практичної роботи (допомога соціальним педагогам і соціальним працівникам). У цей період посилюється і значущість професійно-орієнтованих технологій, використання яких можна вважати успішним, якщо:

- кожен студент добре усвідомлює зміст соціальної роботи чи навіть визначився з певним напрямком майбутньої роботи у соціальній сфері;
- у студентів виробилося позитивне ставлення до майбутньої діяльності і вони добровільно (чи охоче) включаються у деякі види практичної діяльності;
- студенти активно працюють на практичних і лабораторних заняттях, прагнуть до оволодіння комунікативними уміннями;
- уміють спостерігати, вивчати досвід роботи, аналізувати наукові рекомендації і зіставляти пізнане на практиці;

- обирати теми для рефератів виступів, у яких можна представляти не лише прочитане, побачене, але й запропонувати можливі шляхи вирішення деяких проблем.

Названі нами позиції лягли в основу оцінювання рівня професійної орієнтації студентів у навчальному процесі (за перший рік навчання). Для експериментальної роботи ми визначили дві групи студентів – експериментальну (283 особи) і контрольну (149 осіб).

До *високого рівня* сформованості професійної орієнтації студентів ми віднесли тих, хто свідомо сприймає зміст соціальної роботи і навіть на емоційному рівні обрав собі для подальших дій конкретний напрям роботи, охоче включається у доступні види діяльності, активно оволодівають комунікативними вміннями, демонструючи їх у своїй роботі (навчальній, волонтерській), а також критично оцінюють досвід спеціалістів та наукові рекомендації до практичних дій, прагнуть на основі вивченого і побаченого формулювати деякі рекомендації.

До *середнього рівня* сформованості професійної орієнтації ми віднесли студентів, які розуміють суть соціальної роботи, але при супроводі педагога; розуміють свою недосконаліть у комунікативних процесах, та не завжди дбають про їх самовдосконалення, що впливає на якість презентації їхніх рефератів, доповідей; досить охоче оцінюють діяльність інших, але не схильні до порівнянь і узагальнень. При цьому студенти даної групи в основному успішно складали заліки і в основному мали добру академічну успішність.

До *низького рівня* ми віднесли студентів, які залишилися навчатися далі, але не проявляли особливого інтересу до соціальної роботи навіть на емоційному рівні; виконували практичну роботу лише за завданням викаладача; на заняттях намагалися уникнути від виступу, відповіді, аналізу явищ, фактів, були досить пасивними у комунікації як зі студентами, так і з спеціалістами і, особливо з клієнтами, куди виходили на лабораторні заняття. Заліки складали, іноді з певними труднощами, іспити деякі перескладали.

Варто зазначити, що низка показників рівнів сформованості у студентів професійної орієнтації (зокрема аналіз і оцінка досвіду роботи, володіння комунікативними уміннями, прояв активності) і в Е гр, і в К гр виявилися сформованими недостатньо. Загалом студенти експериментальних груп, за нашими спостереженнями і висновками інших педагогів, показують в другому семестрі уже більшу активність при включенні їх у конкретні види діяльності, у процес активної взаємодії, прагнуть вибирати для індивідуальних контактів окремі об’єкти, з яким вони можуть активно працювати.

Отримані дані за результатами кількох вибірок студентів показують, що найбільші труднощі постають при включенні студентів у вирішення професійно-орієнтованих завдань. Хоча спостерігається поступове зростання інтелектуальних і організаційних зусиль, вироблення

особистісної і професійної позиції студентів. На цьому фоні зростає їхня соціальна позиція.

Таким чином, необхідно перш за все, звернути увагу на професіоналізацію цілей кожної навчальної дисципліни і всього навчального процесу. Цьому, як показує наше дослідження, сприяла своєрідна організація навчального процесу:

- ознайомлення студентів з етапами їх навчання і комплексним планами їх професійної підготовки (збори за спеціальністю, бесіда кураторів, презентація спеціальності, забезпечення інформаційно-тематичними блоками, обов'язкова вступна бесіда до вивчення навчального курсу за модулями);
- роз'яснення цілей, місця кожної навчальної дисципліни, її значення у системі підготовки і в системі майбутньої роботи;
- проведення професійних днів для студентів (конкурси, диспути, бесіди з представниками соціальних служб, бесіди з викладачами різних дисциплін тощо);
- з метою посилення профорієнтації студентів до вивчення окремих напрямів роботи у соціальній сфері згідно з визначеними шістьма видами соціальних послуг (зустрічі, круглі столи з досвідченими соціальними працівниками, знайомство з окремими формами роботи);
- ознайомлювальна практика з можливим включенням студентів у деякі види діяльності разом із професіоналом соціальної сфери;
- розширення ближньої зони дії студента – лише навчання і поступове наближення до віддаленої зони дії – професійна активність (здійснення професійної орієнтації не лише шляхом розкриття змісту навчання на першому курсі, а й залучення студентів до обговорення відеофільмів, оцінювання соціальних проектів, участі у волонтерських групах, в соціальному інтерактивному театрі тощо, в яких студенти мають можливість не лише пізнавати реальну суть соціальної роботи, а й формувати власне усвідомлене бачення деяких аспектів реальної соціальної роботи);
- вироблення позиції суб'єкта щодо професійно орієнтованого навчання (проведення анкетування, тестування, відгуків студентів на окремі соціальні акції, визначення етапів індивідуального зростання студентів на підставі особистісного прогнозування, посилення акцентів на професійній орієнтації курсів у кожному модулі програми та ін.).

Отже, ми вважаємо, що професійно-орієнтоване навчання на першому і другому курсах є тим науково-методичним підґрунтям, на якому можна моделювати подальший процес становлення професіонала соціальної сфери.

Література

1. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. ─ М.: Политиздат, 1977. ─ 382 с.
2. Бех В. П. Теоретико-методологічні засади гуманітарної підготовки педагогічних кадрів у світі європейського вибору України // Науковий часопис. – 2004. - №1 (23): Серія 11. – С. 3-19.
3. Бурлака Я. І. Педагогічні технології виховного процесу. – К.: КДПІ, 1991. – 68 с.
4. Вайнола Р.Х. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору // Соціальна робота в Україні на поч. XXI століття: проблеми теорії і практики. ─ К.: ДЦССМ, 2002. ─ Ч.ІІ. ─ С.63─71.
5. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Принципи системності будування навчальної діяльності у вищій школі // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. Наук. Праць. ─ Вип.. 11 / За ред. Акад.. М.Б.Євтуха. ─ К.: КДЛУ, 2001. ─ С.3─11.
6. Загвязинский В.И.Теория обучения: Современная интерпретация: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений, обучающихся по спец. 031000. — М.: ACADEMIA, 2001. — 187с.
7. Капська А.Й. Мотивація в структурі діяльності соціального працівника // Теорія і практика професійної підготовки соціального працівника і соціального педагога. ─ Ужгород: УДУ, 2003. ─ С.132─135.
8. Технологи социальной работы: Учебник / Под ред. Проф. Е.И.Холостовой. ─ М.: ИНФРА─М, 2002. ─ 400 с.
9. Ядвиршис Л.А. Профессиональная подготовка учителя к социально-педагогической деятельности: Дисс. … докт. пед. наук: 13.00.08. – Брянск, 2001. - 401 с.

М.Г.Соляник,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37.013.42

ОЦІНКА РІВНЯ ЗНАНЬ, ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Анотація

В статті розглянуто рівень знань, особистого досвіду та практичних навичок фахівців соціальної роботи у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, для подальшої розробки технології соціально-педагогічної підтримки таких сімей. Визначено методично-організаційні умови забезпечення ефективності роботи фахівців щодо реалізації соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: сім'я, сім'я у складних життєвих обставинах, знання, уміння та навички фахівців із соціальної роботи, соціально-педагогічна підтримка.

Аннотация

В статье рассмотрены знания, личный опыт и практические навыки специалистов социальной работы в роботе с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, для дальнейшей разработки технологии социально-педагогической поддержки таких семей. Определено методически-организационные условия обеспечения эффективности в работе специалистов по реализации социальной поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: семья, семья в сложных жизненных обстоятельствах, знания, умения и навыки специалистов социальной работы, социально-педагогическая поддержка.

Annotation

In the article it is considered level of knowledges, personal experience and practical skills of specialists of social work, in-process with monogynopaediums which found oneself in difficult vital circumstances for subsequent development of technology of socialpedagogical support of such monogynopaediums. Certainly methodically organizational terms of providing of efficiency of work of specialists in relation to realization of social support of monogynopaediums which found oneself in difficult vital circumstances.

Keywords: family, family in difficult vital circumstances, knowledge, ability and skills of specialists, on social work, socialpedagogical support.

Розробка технології соціально-педагогічної підтримки сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах, передбачає проведення оцінки реального стану соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, в Україні. З цією метою нами було проведено оцінювання знань, вмінь і навичок, необхідних спеціалістам соціальної сфери для роботи з сім'ями, та потреб у підвищенні професійної кваліфікації спеціалістів.

Метою статті є оцінка рівня знань, особистого досвіду та практичних навичок фахівців соціальної роботи у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах для подальшої розробки технології соціально-педагогічної підтримки таких сімей.

Одним із завдань нашого експерименту було виявлення знань, навичок та особистого досвіду фахівців соціальної роботи, які працюють з сім'ями, що опинилися у складних життєвих обставинах. З цією метою нами було розроблено анкетний опитувальник та проведено опитування спеціалістів соціальної сфери. Фахівцям пропонувалося оцінити за 5-бальною шкалою рівень знань, особистого досвіду та практичних навичок на кожному етапі роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, де «1» - низький, «5» - високий рівень.

Таблиця 1

Рівень знання щодо дій фахівця на кожному етапі роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах

№	Етапи роботи з сім'єю	Низький		Нижче середнього		Середній		Достатній		Високий	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1.	Перша зустріч	1	1,43%	3	4,29%	13	18,56%	31	44,29%	22	31,43%
2.	Оцінка ситуації	1	1,43%	4	5,72%	10	14,29%	33	47,13%	22	31,43%
3.	Складання плану допомоги	2	2,86%	8	11,44%	19	27,12%	31	44,29%	10	14,29%
4.	Реалізація плану допомоги	4	5,72%	3	4,29%	21	30,00%	34	48,55%	8	11,44%
5.	Оцінка результатів	2	2,86%	4	5,72%	15	21,43%	36	51,42%	13	18,57%

Як свідчать отримані дані фахівці із соціальної роботи, що працюють з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, мають досить високі показники рівня знання щодо дій фахівця на кожному етапі роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах (табл.1).

На думку спеціалістів, для роботи з сім'ями в першу чергу, необхідні такі знання: нормативно-правової бази (67 осіб), гуманітарних наук (47 осіб), форм та методів роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах (24 особи), особливостей роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах (18 осіб) та ін.(рис.1).

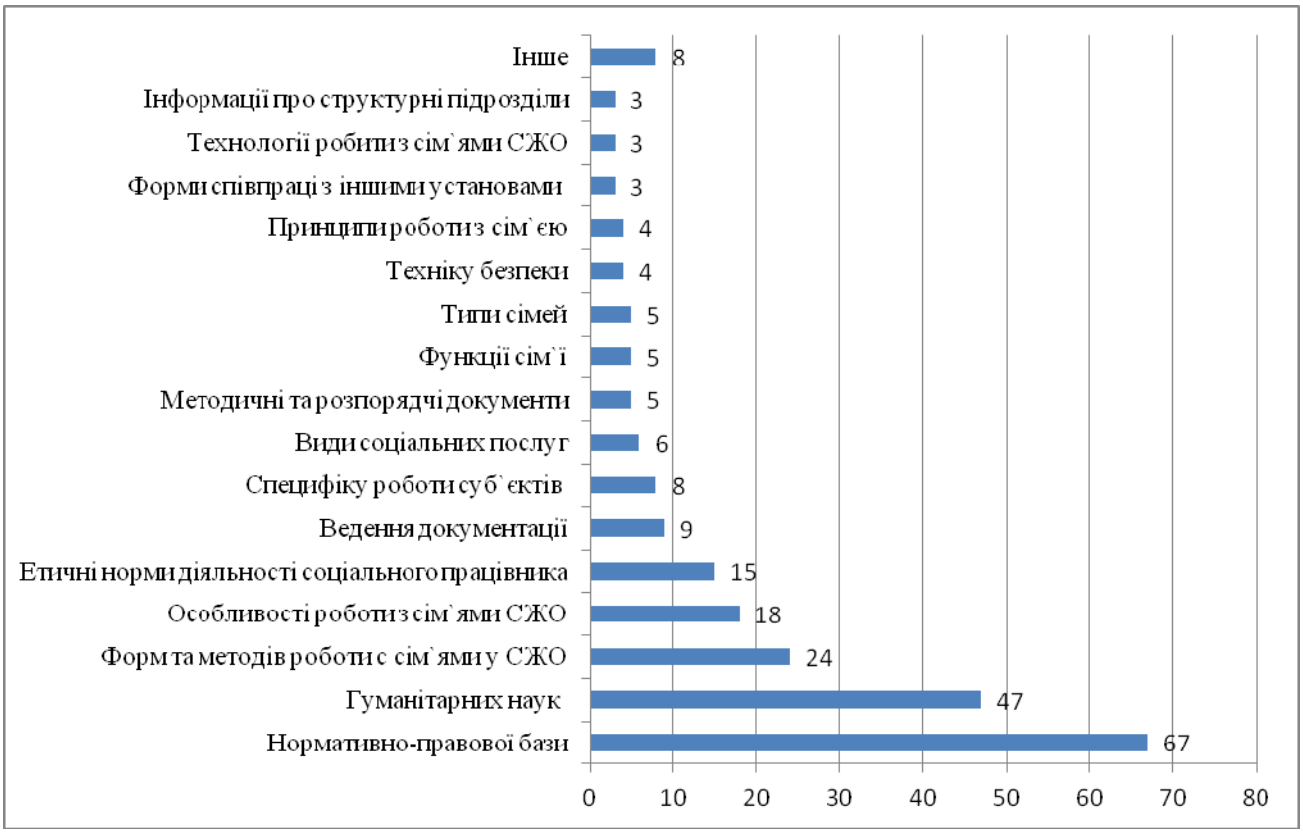

Рис 1. Результати відповіді експертів на запитання: «Які знання необхідні спеціалісту для успішної робот з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах? (Напишіть основні)».

Крім цього фахівцям із соціальної роботи, які працюють з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, було запропоновано оцінити особистий досвід реалізації окремих етапів роботи із сім'єю. Результати оцінки представлені у таблиці 2.

Таблиця 2.

Рівень особистого досвіду щодо дій фахівця на кожному етапі роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах

№	Етапи роботи з сім'єю	Низький		Нижче середнього		Середній		Достатній		Високий	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1.	Перша зустріч	6	8,58%	6	8,58%	25	35,72%	19	27,12%	14	20,00%
2.	Оцінка ситуації	7	10,00%	5	7,14%	23	32,86%	20	28,57%	15	21,43%
3.	Складання плану допомоги	7	10,00%	6	8,58%	21	30,00%	15	21,43%	21	30,00%
4.	Реалізація плану допомоги	7	10,00%	6	8,58%	26	37,14%	14	20,00%	17	24,28%
5.	Оцінка результатів	5	7,14%	6	8,58%	24	34,29%	18	25,71%	17	24,28%

Результати опитування демонструють що спеціалісти мають переважно середній рівень особистого досвіду щодо роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах, що є нижчим за рівень знань. Це дає нам можливість говорити про кращу теоретичну підготовку фахівців.

Однією з складовою успішної роботи з соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є практичні навички фахівців щодо реалізації безпосередньої роботи на окремих етапах (табл.3.).

Таблиця 3.

Рівень практичних навичок щодо дій фахівця на кожному етапі роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах

№	Етапи роботи з сім'єю	Низький		Нижче середнього		Середній		Достатній		Високий	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
1.	Перша зустріч	4	5,72%	21	30,00%	20	28,57%	23	32,86%	2	2,86%
2.	Оцінка ситуації	5	7,14%	21	30,00%	20	28,57%	20	28,57%	4	5,72%
3.	Складання плану допомоги	6	8,58%	27	38,56%	18	25,71%	15	21,43%	4	5,72%
4.	Реалізація плану допомоги	5	7,14%	22	31,43%	22	31,43%	16	22,86%	5	7,14%
5.	Оцінка результатів	4	5,72%	21	30,00%	19	27,12%	21	30,00%	5	7,14%

Слід відмітити, що рівень практичних навичок роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах фахівці оцінили найнижче, як «нижче середнього».

Спеціалістами було визначено, що для успішної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, необхідне володіння певними практичними уміння. Результати даного дослідження представлені на рисунку 2.

Рис 2. Результати відповіді експертів на запитання: «Які практичні уміння необхідні спеціалісту для успішної робот з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах? (Напишіть основні)».

Таким чином, нами було здійснено оцінку рівня теоретичної та практичної підготовки спеціалістів до роботи з сім'ями, а також було визначено основні знання та навички, необхідні для ефективної реалізації такої діяльності. Отже, визначено *знання*, необхідні для успішної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, зокрема щодо нормативно-правової бази, яка регулює таку діяльність; форм та методів роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах; особливостей роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах; ведення документації. Серед необхідних практичних *умінь*, які необхідні спеціалістам для ефективної роботи з сім'ями визначено: комунікативні уміння; впровадження принципів соціально-педагогічної роботи; використання різних форм та методів соціально-педагогічної роботи з сім'ями; налагодження контактів з сім'єю; ведення документації; мотивування сімей до співпраці; реалізація індивідуального підходу у роботі; діагностика ознак складних життєвих обставин та проблеми сімей; організація індивідуальних та групових форм роботи з дітьми та сім'ями; формування і підтримка взаємодії з партнерами та нагляд за дітьми.

Одним із завдань соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є допомога у вирішенні проблем, які члени сім'ї не можуть вирішити самостійно. Ми здійснили детальний аналіз проблем, які фахівці з соціальної роботи не можуть вирішити при роботі з сім'ями у складних життєвих обставинах (табл. 4).

Таблиця 4.

Проблеми сімей з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах, які фахівці не можуть вирішити

№	Перелік проблеми	Кількість
1.	Забезпечення житлом, поліпшення житлово-побутових умов	85
2.	Алкогольна чи наркотична залежність	65
3.	Працевлаштування	62
4.	Матеріальне забезпечення сім'ї, малозабезпеченість	43
5.	Небажання батьків змінювати ситуацію, невмотивованість батьків	35
6.	Низькій батьківський потенціал	28
7.	Зайнятість дітей та підлітків	21
8.	Оформлення документів, реєстрація	20
9.	Проблеми пов'язані із здоров'ям, лікуванням, інвалідністю	12
10.	Відсутність матеріальної бази для вирішення проблем	10
11.	Борги за житлово-комунальні послуги	8
12.	Немає проблем	8
13.	Інше	18

Вирішення таких проблем, як забезпечення житлом, поліпшення житлово-побутових умов, матеріальне забезпечення сім'ї, малозабезпеченість відсутність матеріальної бази, борги за житлово-комунальні послуги не залежить від професійного рівня спеціаліста, це питаннями рівня місцевої влади або загальнодержавні.

Але є ряд проблем, що можуть бути вирішені при підвищенні професійного рівня спеціалістів: небажання батьків змінювати ситуацію, невмотивованість батьків, низькій батьківський потенціал, зайнятість дітей та підлітків.

Спеціалістам було запропоновано визначити, якої інформації їм не вистачає у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, і в якій формі необхідно надавати таку інформацію. Фахівцями було відзначено необхідність у методичних рекомендаціях щодо роботи з дітьми

та сім'ями у складних життєвих обставинах; тренінгах, семінарах з підвищення кваліфікації, обміну практичним досвідом; підходів до мотивації клієнтів; юридичної підтримки; знань про види соціальних послу та допомоги; ведення та оформлення документації по роботі з сім'ями; налагодження взаємодії всіх суб'єктів роботи з сім'ями тощо (табл.5).

Таблиця 5

Результати відповідей респондентів на питання «Якої інформації Вам не вистачає у роботі з сім'ями у СЖО?»

№	Перелік потреб	Кількість
1.	Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми та сім'ями у складних життєвих обставинах	51
2.	Підвищення кваліфікації спеціалістів: тренінги, семінари, обмін практичним досвідом	31
3.	Методики мотивації клієнтів до зміни життєвих обставин	18
4.	Юридична підтримка	12
5.	Інформаційна підтримка щодо законодавства	11
6.	Знання про види соціальних послу та допомоги	10
7.	Достатньо інформації	9
8.	Ведення та оформлення документації по роботі з сім'ями	8
9.	Налагодження взаємодії всіх суб'єктів роботи з сім'ями	7
10.	Залучення до вирішення проблем сімей інших установ	5
11.	Оцінка потреб дитини, родини	5
12.	Чітке визначення поняття «складні життєві обставини»	3
13.	Інформація про соціальне оточення	3
14.	Соціальна реклама	3
15.	Інформація щодо дозвілля дітей у позаурочний час	2
16.	Знань з конфліктології, практичних аспектів роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах	2
17.	Інформація про функції суб'єктів соціальної роботи	2
18.	Конкретного розподілу функцій між структурами щодо виведення дітей та сім'ї з кризи	1

Таким чином, за результатами опитування спеціалістів нами були визначені методично-організаційні умови забезпечення ефективності роботи фахівців щодо реалізації соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. До них належать розробка методичних

рекомендацій щодо роботи з дітьми та сім'ями у складних життєвих обставинах; підвищення рівня знань спеціалістів за такими напрямами: види соціальних послуг та допомоги, які надаються сім'ям; забезпечення юридичної підтримки сім'ї; методики мотивації клієнтів до зміни життєвих обставин; ведення та оформлення документації по роботі з сім'ями; налагодження взаємодії всіх суб'єктів соціальної роботи з сім'ями; проведення заходів з підвищенні кваліфікації спеціалістів: тренінги, семінари, обмін практичним досвідом.

О.С.Кулінченко,
НПУ імені М.П.Драгоманова

УДК 37.035–053.6

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Анотація

У статті розкриваються особливості інноваційної технологізації студентського самоврядування як оптимальної умови соціальної активності студентів. Розкрито чинники впливу на формування соціальної активності через новітні методи та форми роботи студентського самоврядування.

Ключові слова: студентське самоврядування, соціальна активність, технології діяльності студентського самоврядування, соціально-педагогічні умови.

Аннотация

В статье раскрываются особенности инновационных технологий студенческого самоуправления как оптимального условия социальной активности студентов. Раскрыты факторы влияния на формирование социальной активности через новейшие методы и формы работы студенческого самоуправления.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, социальная активность, технологии деятельности студенческого самоуправления, социально-педагогические условия.

Annotation

In the article the features of innovative technologies of student self-government open up as an optimal condition of social activity of students. The factors of influence are exposed on forming of social activity through the newest methods and forms of work of student self-government.

Keywords: student self-government, social activity, technologies of activity of student self-government, socially-pedagogical terms.

Будь-яка педагогічна технологія в умовах вільної реалізації починала діяти лише за умови її адаптації до особистості, до конкретних реалій соціально-виховної діяльності. Враховуючи завдання нашого дослідження, ми зупинилися на особистісно – орієнтовних технологіях формування соціальної активності особистості.

Тому метою нашої статті є розкриття особливостей інноваційної технологізації студентського самоврядування як оптимальної умови соціальної активності студентів.

Вивчення низки наукових праць (О.Бондаревська, Р.Вайнола, Г.Мухамедзянова, В.Тернопільська та ін.) дозволило зробити певну класифікацію інноваційних технологій:

1. За визначенням сфери, в якій здійснюється інноваційна діяльність - мета, зміст виховання, технології і методи, організаційні форми соціально – виховної роботи тощо.

2. За способом появи і процесом розгортання інновацій – систематичні, планомірні, стихійні.

3. За характером походження – зовнішні і внутрішні.

4. За глибиною і шириною реалізації інновації – масове, істотнє перетворення, а також часткові модифікації, пов'язані з вдосконаленням відомою раціоналізацією.

5. За ознаками масштабності – окремі (локальні, одноразові), модульні, системні (охоплюють всі сфери виховного процесу).

Відповідно до мети нашого дослідження дослідно-експериментальна робота була спрямована на впровадження і перевірку ефективності соціально-педагогічних умов, технологій і форм, спрямованих на формування соціальної активності. З цією метою необхідно було:

- виявити можливості соціально – виховного процесу ВНЗ для реалізації педагогічних умов організації студентського самоврядування як педагогічного засобу формування соціальної активності;
- визначити структуру й основні напрями студентського самоврядування, які відображають різні сфери діяльності студентів у період їх навчання у ВНЗ за ОКР «бакалавр»;
- апробувати на практиці розроблені нами педагогічні умови і технології формування соціальної активності особистості в структурі діяльності студентського самоврядування;
- визначити шляхи і технології впровадження у соціально – виховний процес ВНЗ процесу формування соціальної активності студентів;
- виявити доступні й ефективні способи моніторингу процесу формування соціальної активності в структурі діяльності студентського самоврядування.

Такий підхід (за О.Колмогоровою) дозволяє нам сформувати, крім раніше визначених критеріїв сформованості соціальної активності студентів, особистісні якості, які підтверджують ефективність і доцільність включення студентів до активної діяльності в органах студентського самоврядування:

1) позитивне ставлення до діяльності в студентському самоврядуванні (позитивне ставлення до процесу, до результату і до умов діяльності);

2) готовність до самостійної діяльності (потреба діяти самостійно, здатність діяти самостійно і прийняття самостійності дій);

3) організаторські здібності (уміння визначити мету, планувати і вирішувати справи, зацікавлювати й організовувати інших до діяльності);

4) комунікабельність як постійна готовність взаємодіяти з іншими людьми (уміння переконувати, пояснювати, відстоювати свою точку зору, приймати позицію інших).

Включаючи студентів у різноаспектну соціально значущу діяльність у ВНЗ, ми прагнули допомогти їм оволодіти відповідними знаннями, практичними уміннями і навичками роботи з різними людьми. При цьому формування соціальної активності студентів ми пов'язували з мотиваційно-оцінюючим фактором у соціально-виховному процесі. Всі фактори і мотиви поділялися на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх факторів і мотивів можна відносити:

- суспільні і психолого-педагогічні вимоги до спеціаліста з вищою освітою у певній галузі;
- вимоги до професійної підготовки студентів різних спеціальностей;
- включення студентів у навчальну на соціально значущу діяльність;
- стимулювання навчальної та соціально значущої діяльності.

Внутрішні фактори і мотиви пов'язані з особистістю студента, вони включають:

- усвідомлення і прийняття мети формування соціальної активності засобами студентського самоврядування;
- наявність пізнавальних потреб і установок;
- наявність цілеспрямованих інтересів та орієнтирів соціальної активності;
- сприйняття студентського самоврядування як оптимального і доступного механізму, що впливає на якість формування соціальної активності.

Окреслена мета, завдання, зовнішні та внутрішні фактори впливу на особистість студента диктували нам необхідність реалізації певних умов. Першою такою педагогічною умовою є *необхідність організації студентського самоврядування*, яке відображає різноаспектні сфери життя студентів у ВНЗ в період навчання.

Реалізація даної умови забезпечує виконання суспільних вимог двох рівнів: перше – це соціальне замовлення суспільства, яке потребує фахівців, які уміють організовувати різні процеси й управляти ними. Такими якостями, на нашу думку, студенти можуть оволодіти у процесі активної діяльності в різних відділах (чи клубах) студентського самоврядування; друге – потреба вищої школи у зміні життєдіяльності студентів, щоб вони могли вибудовувати своє життя власними силами, задовольняючи свої потреби й інтереси, і завдяки цьому досягати поставлених цілей.

Повноцінне формування соціальної активності особистості студента неможливе без правильної, цілеспрямованої організації діяльності студентів: «Слід спрямувати соціальну активність студентської молоді у творче русло, створити умови, щоб кожна особистість розкрила себе, реалізувала свою індивідуальність, інтелектуальну спроможність, ініціативність, самостійність, здатність генерувати нові ідеї, відкритість всьому новому, динамізм саморозвитку і самовдосконалення, використовувати науковий потенціал з урахуванням конкретних обставин і ситуацій. Це спонукало нас до пошуків шляхів і технологій, завдяки яким можна було б здійснювати інтеріоризацію знань, цінностей, щоб відбувся перехід із зовнішнього у внутрішній світ кожної молодої людини, яка (за Н.Шафігулліною), представляє собою особистісну композицію соціально – ціннісних відносин» [10, с.12]. Така позиція науковця дозволяє говорити про соціальну орієнтованість умов, технологій і методик, а відтак – і про неї як про фактор життєдіяльності, активної життєдіяльності.

Без сумніву, якісно новий рівень вимог до демократичної, соціально – активної і соціально – орієнтованої особистості потребував якісного перетворення функціонального змісту виховної системи. Виходячи із цього соціально – педагогічним інструментом формування соціальної активності у вищій школі сьогодні може стати студентське самоврядування, яке має свої відділи, клуби, школи, факультети, творчі групи.

У процесі формування соціальної активності студентів саме завдяки функціонуванню різних структур можуть використовуватись такі напрямки соціально – виховної роботи, які викликають у студентів потребу й інтерес брати участь підготовці і проведенні різних простих, складних і багатоаспектних заходів.

До таких напрямків можна віднести:

- суспільно – громадську діяльність;
- науково – дослідницьку діяльність;
- участь в суспільно – корисних і трудових справах;
- фізкультурно-оздоровчу діяльність;
- художньо – творчу діяльність;
- участь в діяльності органів студентського самоврядування;
- виконання різноманітних разових і постійних доручень.

Ефективними умовами формування соціальної активності студентів ми вважаємо використання багатоаспектних за змістом і формами інноваційних технологій.

Аналіз форм і методів роботи студентського самоуправління дозволив виявити такі тенденції: по-перше, у студентському і педагогічних колективах формувався стабільний інтерес до реалізації ідеї особистісно-орієнтовного виховання; по – друге, розгорнувся пошук способів реалізації цієї ідеї; по - третє, пошук вівся як шляхом «спроб і помилок», так і шляхом використання наукової інформації у сфері соціального виховання студентів.

Під час проведення нашого дослідження на основі положень соціально-педагогічної науки і апробованої практики були відібрані й адаптовані до умов студентського самоврядування у ВНЗ соціально – педагогічні технології, адекватні вимогам особистісно-орієнтованого підходу до процесу формування соціальної активності студентів: соціальні проекти, рольові і ділові ігри, кейс-метод, семінар-модерація, ситуативні методики, методика успіху педагогіки співробітництва.

Варто зазначити, що методика в загальному розумінні є сукупністю методів, способів, засобів, правил і послідовності їх застосування в реалізації конкретного соціального завдання з метою досягнення максимальних результатів. Методика може лягти в основу технологізації певного процесу, виступаючи її складовою.

Методика формування соціальної активності відноситься до груп методик, які розкривають "послідовність і особливості реалізації сукупності методів і засобів, спрямованих на досягнення конкретної мети" [6, с. 21] і водночас є певною мікротехнологією, яка включає: алгоритм, інструкцію, управління змістом і послідовністю дій для отримання локального результату.

Методика формування соціальної активності студентів ВНЗ представляє послідовність і особливості реалізації методів, засобів, форм і напрямів соціально – виховної діяльності в структурі студентського самоврядування. Запропоновані методики визначаються "педагогічними факторами (об'єктивними і суб'єктивними) і відображають якісні зміни основного параметру – рівень соціальної активності" [10, с. 10].

Якщо говорити про організаційні форми роботи з формування соціальної активності студентів ВНЗ, то слід враховувати, що оволодіння студентами соціальним досвідом відбувається завдяки їх включенню у різні види діяльності. Тому у процесі формування соціальної активності передбачається врахування індивідуальних особливостей студента, ефективної організації поза навчальної діяльності, що буде сприяти успішному поєднанню індивідуальної, групової і масових форм виховання.

Спираючись на дослідження А. Мудрика [5], Ж. Петрочко [7] та інших науковців про соціальне виховання і створених умов для самореалізації людини у виховних інституціях, ми вважали за доцільне визначити в методиці формування соціальної активності студентів ВНЗ чотири етапи організації поза навчальної діяльності:

1) інформаційно – пізнавальний;
2) визначення напрямів студентського самоврядування;
3) організація оволодіння соціального досвіду;
4) надання індивідуальної допомоги.

Як результат реалізації означених етапів студент повинен:

- володіти мінімально – необхідним і максимально – можливим обсягом знань, які можуть забезпечувати його адаптацію в новому поза навчальному середовищі й успішну реалізацію особистісних цілей;

- мати сформовані інтелектуальні навички, які дають змогу самостійно приймати рішення в ситуації соціально – значущого вибору і нести відповідальність за результат;
- володіти основними способами і навичками у різних видах діяльності, необхідних для формування соціальної активності і виконання поставлених перед ним завдань;
- володіти особистісними якостями, які дозволяють студенту продуктивно реалізувати свою мету, яка співвідноситься з цілями і потребами соціуму, громади, суспільства в цілому;
- володіти різними життєвими ресурсами, які забезпечують життєдіяльність, саморозвиток і самореалізацію конкретної людини всупереч наявним труднощам, усувати їх і проявляти при цьому соціально – прийнятну поведінку.

Інформаційно-пізнавальний етап формування соціальної активності сприяє найбільш повноцінному розгортанню процесу у плані розвитку тих показників (якостей), що забезпечують аспект пізнавального критерію: осмислення цілей, і шляхів дослідження, знання особистих потреб та інтересів, особливості поведінки в різних життєвих ситуаціях; ціннісні судження щодо знань, самостійності дій і рішень; уміння використовувати набутті знання в повсякденному житті, уміння аналізувати соціальну дійсність і потреби для життєвого успіху, уміння відрізняти цілі – результати і тимчасові цілі – засоби.

Без сумніву, означені проблеми пізнавального етапу потребували здійснення соціального навчання, яке є свого роду інформаційно-пізнавальним завданням. Соціальне навчання студентів включає теоретичну і практичну їх підготовку до самостійного засвоєння, накопичення і вдосконалення соціального досвіду і може здійснюватись шляхом просвітницької роботи. При цьому використовувались такі методи, які сприяли формуванню свідомості (понять, поглядів, установок, суджень, оцінок, тощо): роз'яснення, лекція, дискусія, диспут.

Розширення пізнавального поля для студентів здійснювалось через створення школи лідера, збірного факультету «Що в житті залежить від мене», соціально – педагогічний тренінг професійно – особистісного самовизначення, конкурсу між студентами різних курсів «Незвичайні історії звичайних людей», «Моє життєве кредо», на якому кожен студент по – своєму презентував основну ідею. Але всі зазначенні форми дозволили завдяки методу спостереження виявити у студентів наявні якості, зорієнтувати їх на цілеспрямовану і систематичну роботу у студентському самоврядуванні, де вони могли протягом двох – трьох років реалізувати свої ціннісні потреби, їх особистісні інтереси, усвідомити себе об'єктом життєдіяльності і проявити відповідну соціальну активність.

Досить ефективним виявилося використання рольових ігор, які мають свої правила, в яких відтворюються конкретні відносини між студентами. Гра полегшує оволодіння знаннями й уміннями, сприяє їх актуалізації, тому вона

виступає як засіб психологічного і соціально-педагогічного впливу на особистість. Вона розвиває уміння орієнтуватися в реальних життєвих ситуаціях, формуючи психологічну стійкість і знімаючи рівень тривожності. Водночас гра формує активне ставлення до життя і цілеспрямованість при досягненні поставленої мети [4].

Дана педагогічна методика технологічно забезпечує: формування поля «емоційного зараження» що активізує прояв емоційних переживань; концентрацію уваги студентів на соціальному значенні подій, усвідомлення соціально – значущої цінності власної діяльності; формування взаємодії студентів та їх вплив на об'єкти дійсності. Означена методика використовувалась нами у процесі підготовки проведення круглих столів, розробки проектів, обговорення студентських ініціатив, само атестації роботи відділів чи клубів.

Розглядаючи третій етап, який передбачає організацію оволодіння студентом соціальним досвідом, ми поставили ще одне завдання: посилити оволодіння соціальним досвідом на основі розвитку показників світоглядного критерію. Даний критерій передбачає наявність повноти єдності знань і цінностей, інтелекту і емоцій, світобачення і сумнівів, суспільно – значущого особистісного, традиційного і творчого мислення [6]. Тобто, він є обов'язковим структурним компонентом особистості, який відображає уявлення особи по світ і своє місце в ньому.

Зважаючи на той факт, що найбільш активне включення студентів у різні форми соціально – виховної роботи відбувається на другому і третьому роках навчання, коли вони уже усвідомлюють свій вибір, ми пропонували їм різні організаційні форми у структур студентського самоврядування: відділ захисту прав студентів, наукове товариство, прес – центр, волонтерська діяльність, школа вожатської майстерності, клуб молодіжних лідерів, клуб туризму «Меридіан», клуб «Світ у світлинах».

Звичайно, вибір тем і форм роботи засвідчує готовність студента презентувати ідеї і результати їх реалізації, уміння їх захищати в дискусіях. Що у свою чергу, дозволяє оцінювати їх усвідомлену позицію, світоглядний рівень у соціально – значущій діяльності, структурі самоврядування.

Таким чином, такий підхід дозволяє зробити висновки, що студентське самоврядування розширює горизонт багатогранної діяльності, проте участь студентів у різних структурах самоврядування наповнює їх новим змістом і багатоаспектними видами діяльності.

Література

1. Карпова І. Г. Студентське самоврядування як одна з соціально-педагогічних умов розвитку творчо обдарованої студентської молоді // Вища школа: проблеми і пошук (філософія, культура, політика, методика). — Чернігів, 2007. — С.21–25.
2. Колмогорова, О. А. Студенческое самоуправление в вузе как средство профессионального становления личности специалиста : диссертация ... кандидата

педагогических наук : 13.00.08 / Колмогорова Ольга Анатольевна; [Магнитог. гос. ун-т]. - Магнитогорск, 2007. - 182 с.

3. Майстренко С. В. Студентське самоврядування — перший крок до формування еліти нації // Вісник. — Черкаси, 2007. — Вип.112: Сер.: Педагогічні науки. — С.117–120.
4. Мардахаев Л.В. Методика и технология работы социального педагога. – М.: Гардарики, 2003. – 269 с.
5. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учебник для студ. высш. пед. учеб. завед. - 2-е изд., исправ. и доп - М.: Академия, 2000. - 192 с.
6. Особливості використання ігрових технік в соціальній вуличній роботі: Метод. рекомендації / [НПУ ім. М.П. Драгоманова]; Ліга соціальних працівників. Соціальна служба для молоді; Відповідальний за вип. А.Й. Капська., 2001. - 48 с.
7. Петрочко Ж.В. Професійна підготовка соціальних працівників до роботи (з досвіду роботи) / Ж.В. Петрочко, Т.М. Кондрашевська; Ліга соціальних працівників м. Києва. Соц. служба для молоді м. Києва. - Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001. - 48 с.
8. Плотніков П. В. Студентське самоврядування — організаційно-педагогічна основа соціальної активності та прискорення соціалізації особистості // Сборник научных трудов. — Донецк. - 2003. — Т.4: Сер.: Государственное управление, вып.19: Социально-гуманитарные проблемы менеджмента. — С.363–372.
9. Савченко С.В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору. – Луганськ: Альма Матер, 2003. – 306 с.
10. Шафигуллина Н. Т. Развитие форм организации студенческого самоуправления в педагогическом вузе: автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Казан. гос. пед. ун-т. - Казань, 2005. – 19.

А.І. Сікалюк,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 37.032 (045)

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ

Анотація

У статті розкрито зміст компонентів педагогічного процесу. Окреслено критерії, їх показники та рівні прояву сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх управлінців економічної сфери. Розглянуто принцип відбору студентів до експериментальної та контрольної груп.

Ключові слова: соціально-етичні цінності, менеджер-економіст, компоненти педагогічного процесу, критерії та рівні сформованості соціально-етичних цінностей, експериментальна та контрольна групи.

Аннотация

В статье раскрыто содержание компонентов педагогического процесса. Определены критерии, их показатели и уровни проявления сформированности социально-этических ценностей у будущих управленцев экономической сферы. Рассмотрен принцип отбора студентов в экспериментальную и контрольную группы.

Ключевые слова: социально-этические ценности, менеджер-экономист, компоненты педагогического процесса, критерии и уровни сформированности социально-этических ценностей, экспериментальная и контрольные группы.

Annotation

Content of the components of pedagogical process has been revealed in the article. Criteria, their indicators and levels of manifestation of formation socio-ethical values of future managers of the economic sphere have been defined. The principle of selection of students in the experimental and control groups has been considered.

Keywords: socio-ethical values, manager-economist, components of pedagogical process, criteria and levels of formation socio-ethical values, experimental and control groups.

Ведення державних нормативних документів, створення освітньо-кваліфікаційної характеристики спеціаліста-менеджера, окреслення вимог до їх якісної підготовки посилюють потребу суспільства у спеціалістах, які спроможні здійснювати професійну діяльність згідно з нормами і вимогами

професійної етики, яка досить широко відображає соціально-етичні цінності.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що ідеї педагогічної науки про вирішення проблеми формування особистості розкриваються у працях Л.Ази, В.Дзюби, А.Капської, В.Лісовського. Дисертаційні дослідження К.Байші, Н.Борбич, О.Васюк, О.Михайлова та ін. присвячені питанню формування соціальних і етичних цінностей у процесі професійної підготовки особистості.

Мета статті ― окреслити критерії, їх показники та рівні прояву сформованості соціально-етичних цінностей у майбутніх управлінців економічного профілю; розкрити зміст компонентів педагогічного процесу.

З метою з'ясування питання, наскільки студенти ― майбутні менеджери ― усвідомлюють і володіють суттю соціально-етичних цінностей, а також потреба організації експериментальної роботи по формуванню соціально-етичних цінностей визначено відповідні етапи дослідницької роботи.

Перший етап ― з'ясування студентами-експертами наявності навчальних курсів, які сприяють формуванню соціально-етичних цінностей.

Другий етап ― визначення студентами умінь і навичок, які сприяють якісній професійній діяльності менеджера.

Третій етап ― з'ясування рівня сформованості соціально-етичних цінностей, які проявляються у діяльності менеджера.

Четвертий етап ― реалізація соціально-етичної орієнтації студентів у навчально-виховному процесі.

П'ятий етап ― виявлення педагогічних умов та ефективних методик, що сприяють формуванню соціально-етичних цінностей у майбутніх менеджерів.

Значення такого шляху проектування навчально-виховного процесу полягає в тому, що він є невід'ємною частиною професійної освіти майбутніх спеціалістів.

Дослідження ефективності застосування організаційних форм і експериментальних методик формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів потребувало поетапного розв'язування конкретних завдань. Зокрема, на підготовчому етапі в експериментальну роботу було включено 458 студентів 2 ― 4 курсів зі спеціальності «Менеджмент» трьох вищих навчальних закладів (Чернігівський національний технологічний університет, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова та Глухівський національний університет імені О.Довженка). Ми вивчали судження студентів стосовно того, які навчальні дисципліни вміщують інформацію про знання, уміння й навички соціально-етичного змісту і які, на їх думку, є необхідними для ефективної професійної діяльності.

Отже, така навчальна дисципліна як історія отримала 442 позитивні відповіді (96,5 %), правові дисципліни опинилися на другому місці ― 396 позитивних відповідей (86,5 %), соціологія зайняла третю позицію ― 301 позитивна відповідь (65,7 %), психологія і педагогіка, соціальна політика та інформаційні технології отримали відповідно 390 (85,2 %), 235 (51,3 %) та

163 (35,6 %) позитивні відповіді.

Окрім того, виявлено, що в основі педагогічного процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів лежить сукупність принципів, які, у свою чергу, диктують форми і зміст виховної роботи, її цілі і методики організації, при цьому їх реалізація дозволяє забезпечити ефективність вирішення окреслених завдань щодо соціального виховання особистості [1, с. 43-44]. Це стосується таких принципів: цілісності, гуманізму, міждисциплінарності, зв'язку теорії з практикою, особистісної активності та рефлексивності.

Такі компоненти педагогічного процесу як цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, результативний (оцінно-результативний) дозволяють нам стверджувати, що педагогічний процес формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів можна розглядати як упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів (цільового, змістового, операційно-діяльнісного та оцінно-результативного). "Даний факт дозволяє забезпечувати формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів в умовах навчально-пізнавальної, змістово-проектувальної та професійно-практичної діяльності" [6, с. 54].

Цільовий компонент "передбачає цілі і завдання, які необхідно вирішувати у процесі формування соціально-етичних цінностей; змістовий компонент відображає зміст конкретного виду підготовки; операційно-діяльнісний ─ основні форми, методи і засоби її здійснення; оцінно-результативний ─ критерії, показники, рівні та індикатори бажаних якостей, набутих у результаті цієї підготовки" [6, с. 55].

Безперечно, ціль визначає зміст, форми, методи, засоби і критерії оцінювання результатів. Кінцева мета ─ сформувати значущі соціально-етичні цінності, які є водночас складовими професійної діяльності майбутнього менеджера. При цьому необхідно вирішувати низку завдань:

- розкрити зміст і значення соціально-етичних цінностей у професії менеджера;
- довести студентам необхідність оволодіння соціально-етичними цінностями;
- створити педагогічні умови для розвитку соціально-етичних цінностей;
- сформувати уміння здійснювати управлінську діяльність на засадах соціально-етичних норм;
- сприяти розвитку об'єктивного ставлення студентів до власної діяльності й об'єктивної оцінки інших.

Змістовий компонент процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів відображає сукупність і повноту знань про етичні норми, правила, пов'язані з означеною професійною діяльністю, хоча означений компонент є «надпредметною» складовою і простежується у змісті зазначених навчальних дисциплін та пронизує наскрізною лінією майже усі навчальні предмети, знаходячи соціально значуще втілення в конкретних

матеріалах [7].

Операційно-діяльнісний компонент у процесі формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів включає організаційно-практичний аспект діяльності, необхідні методи, спрямовані на використання набутих знань при вирішенні професійних завдань. Це спонукає до використання таких методів, які стимулюють навчання завдяки включенню студентів безпосередньо у практичні види діяльності: вивчення досвіду, проектування, співробітництво, розв'язування проблем соціальної взаємодії тощо. При цьому практика засвідчує, що у такому процесі органічно домінують такі методи, як: особистісно орієнтовний, проблемний, метод контекстного навчання, дискусійні методи, метод проектів, кейс-метод, ігрові методи (організаційно-навчальні, організаційно-діяльнісні, імітаційні, ділові), метод ситуації.

Означені методи спонукають студентів до реальної практичної діяльності, змушують їх самостійно приймати рішення і шукати шляхи їх вирішення, що надає навчально-виховній діяльності особистісного спрямування.

Оцінно-результативний компонент процесу формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів відображає суть дієвості прояву соціально-етичних цінностей, а також результати за визначеними критеріями і показниками та рівні сформованості соціально-етичних цінностей.

Отже, зміст і структура соціально-етичних цінностей є синтезом взаємопов'язаних структурних елементів: *теоретичного* (знання суті соціально-етичних основ професійної діяльності менеджера) і *практичного* (достатня сформованість умінь і навичок вирішувати управлінські проблеми на засадах соціально-етичних норм і правил) та *оцінно-регулятивного* (відображає прояв соціально-етичних цінностей-якостей як уміння оцінювати якості інших, характер діяльності, розробляти стратегію дії та відповідати за прийнятті рішення).

На основі вищезазначеного, ми окреслили такі критерії сформованості соціально-етичних цінностей: *повнота* засвоєння знань і складових соціально-етичних цінностей (інтелектуальний), *усвідомленість* змісту й особливостей соціально-етичних цінностей у професійній діяльності менеджера економічної сфери (практичний), *дієвість* застосування складових соціально-етичних цінностей в сукупності чи окремо в різних ситуаціях (поведінковий).

Так, критерій *«повнота засвоєння знань і складових соціально-етичних цінностей» (інтелектуальний)* характеризується:

- здатністю назвати всі 5 складових понять;
- готовністю розкрити суть кожної із названих складових;
- наявністю знань, що відображають суть ознаки із визначених цінностей;
- умінням виявити зв'язок між поняттям «соціально-етичні цінності», яке засвоюється, з явищами, процесами і діями, з якими воно пересікається.

Критерій *«усвідомленість суті й особливостей соціально-етичних цінностей у професійній діяльності» (практичний)* характеризується такими показниками, як:

а) уміння виявляти зв'язок між поняттям «соціально-етичні цінності», які засвоюються, і явищами та процесами, в яких вони можуть реалізовуватися у практичній діяльності;

б) проявом уміння реалізовувати зміст соціально-етичних цінностей та виявляти між ними спільне і відмінне в різних ситуаціях;

в) уміння узагальнювати в діях людини усвідомлені прояви соціально-етичних-цінностей у практичній діяльності й у взаємовідносинах.

Критерій *«дієвість» (поведінковий)* відображає реалізацію складових соціально-етичних цінностей в сукупності чи окремо в різних ситуаціях і характеризується такими показниками:

- уміння вибирати поведінку на основі дотримання вимог соціально-етичних цінностей у відповідних умовах;
- уміння адекватно співвідносити соціально-етичні цінності і поведінку з життєвими і професійними ситуаціями;
- стійкий прояв соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях з успішним використанням різних соціальних ролей.

Названі показники до визначених критеріїв дозволяють виявити *рівні сформованості соціально-етичних цінностей: високий, достатній, середній, низький.*

Запропоновані рівні характеризуються різною мірою сформованості знань і прояву соціально-етичних цінностей у різних ситуаціях. Для студентів, яких можна віднести до *високого рівня*, притаманний прояв таких показників, як: розуміння суті (знання) кожного із названих складових соціально-етичних цінностей, усвідомлення взаємозв’язку соціально-етичних цінностей і співставлення їх з реальними явищами і діями, уміння здійснювати практичну діяльність на засадах соціально-етичних цінностей і використовувати їх як інструмент прояву професійного рівня та співвідносити цілі і цінності, проявляти знання норм і стилю етичної поведінки в різних ситуаціях.

До *достатнього рівня* сформованості соціально-етичних цінностей відносяться студенти, спроможні розкрити їх загальну суть, уміти виявляти взаємозв’язок між поняттями і конкретною етичною поведінкою та співвідносити професійну діяльність із соціально-етичними цінностями, в основному застосовувати інструменти взаємодії з різними партнерами, дотримуватись етичної поведінки у різних соціальних ситуаціях, хоча не завжди володіють стилем етичної поведінки.

Середній рівень сформованості соціально-етичних цінностей простежується у студентів, які можуть назвати окремі їх складові, проявляти знання про окремі ознаки цих цінностей, але без мотивації та виявлення зв’язку між професійною діяльністю та конкретними соціально-етичними цінностями; у роботі з такими студентами потребується координація і

корекція дій з боку педагога.

Низький рівень характеризує студентів з досить низькими (або й відсутніми) показниками за трьома критеріями: недостатніми знаннями основних норм і правил етичної поведінки, відсутністю самостійності при узагальненні, аналізі змісту соціально-етичних цінностей та прояві переконаності у професійній діяльності.

З метою визначення у студентів рівня сформованості соціально-етичних цінностей ми використали комплекс діагностичних методик, орієнтованих на кожний із критеріїв, серед них: анкетування на визначення загальнолюдських цінностей, тестування (двох рівнів) з використанням завдання і порівняння з еталоном; наявність у студентів знань про цінності (за методикою М.Рокича), моделювання й аналіз ситуацій та модифікована методика виявлення ключових диспозицій сучасного менеджера економіки (за М.Чапеком), тест на виявлення смисложиттєвих орієнтацій (за Д.Леонтьєвим); метод «Інтерв'ю з самим собою» (за Л.Поповим). Означені методики співпадають з завданнями нашого дослідження.

Констатувальний експеримент проводився у 2010-2011 роках, до якого було включено 560 студентів: із них 235 осіб потім брали безпосередню участь у формувальному експерименті і їх було віднесено до експериментальної групи (7 академічних груп); 223 особи було віднесено до контрольної групи (8 академічних груп), решту студентів (102 особи) ми не включали у подальшу науково-дослідну роботу.

Принцип відбору до експериментальної та контрольної груп був такий: ми вважали за доцільне відібрати студентів із різних вищих навчальних закладів, де здійснюється підготовка менеджерів управлінської чи економічної сфери і де навчання проводилося за стандартними навчальними планами, а також із тих ВНЗ, де педагоги дали згоду впроваджувати експериментальну програму щодо формування соціально-етичних цінностей.

Міра засвоєння інформації відповідних знань щодо змісту і складових соціально-етичних цінностей виявлялися за допомогою тестування. З цією метою були розроблені спеціальні завдання-тести, на зміст яких орієнтувалися студенти, самостійно співвідносячи позиції, які призначаються для перевірки уміння виконувати дії за допомогою підказки. Тести до другого рівня дозволяють виявити у студентів уміння самостійно відтворювати і застосовувати набуті знання (маються на увазі тести на підстановку на конструювання відповіді, тести-задачі на основі моделі). Виявлення готовності до продуктивної діяльності (третій рівень ─ усвідомлення) відбувається у процесі вирішення нетипових задач та задач на прийняття рішень у нетиповій ситуації. Стосовно четвертого рівня (застосування), то мова може йти про тести-проблеми, які дозволяють виявити у студентів уміння творчо використовувати набутті знання (зразки тестів і еталонів пропонуються нижче).

Слід звернути увагу на такий факт, що під час тестування вищеназвані критерії (повнота засвоєння знань, усвідомлення суті й особливостей

соціально-етичних цінностей і дієвість реалізації їх складових) конкретизуються за допомогою показника К (коефіцієнт засвоєння), що дозволяє говорити про достовірність того чи іншого рівня. Кз відображає відношення кількості правильно виконаних операцій еталону тесту М до загальної кількості операцій N, які необхідно виконувати за завданням тесту відповідного рівня:

Кз = М / N

За величину коефіцієнта (Кз) (межа між задовільними і незадовільними знаннями) пропонуємо взяти величину визначену В.Беспалько, ─ 0,7 [4]. Це дозволило виявити чотири рівні сформованості соціально-етичних цінностей. Причому *високому рівню* відповідає Кз = 0,9, *достатній рівень* дає Кз = 0,8 - 0,9, *середній рівень* ─ Кз = 0,7 - 0,8 і *низький* простежується при Кз 0,7.

Згідно з вимогами експериментального дослідження відбір студентів був орієнтовно одного рівня загальної підготовки, інтелектуального рівня розвитку і стартових можливостей (об'єктивні умови для роботи).

Отже, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо дійти *висновку*, що враховуючи особливості нашого дослідження, ми визначаємо педагогічний процес формування соціально-етичних цінностей майбутніх менеджерів як сукупність взаємопов'язаних компонентів (цільового, змістового, операційно-діяльнісного й оцінно-результативного). Означені складові забезпечують формування соціально-етичних цінностей майбутніх спеціалістів в умовах освітньо-виховної, цілеспрямовано змодельованої та професійно-практичної діяльності.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці комплексу педагогічних умов, форм, змісту і методик педагогічного впливу на формування у майбутніх менеджерів соціально-етичних цінностей.

Література

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса : методические основы. ─ М. : Просвещение, 1982. ─ С. 43 ─ 44.
2. Бабочкин П.И. Духовно-нравственное становление специалиста в вузе (в зеркале социологии). ─ М. : Социум, 1999. ─ 34 с.
3. Байша К.М. Соціально-педагогічні умови морального виховання студентів у позанавчальній діяльності : дис. … кандидата пед. наук : 13.00.07 / Байша Кіра Миколаївна. ─ К., 2000. ─ 193 с.
4. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. ─ М. : Педагогика, 1989. ─ 192 с.
5. Борбич Н.В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Н.В. Борбич. ─ К., 2013. ─ 22 с.
6. Гринвальд О.Н. Формирование социально-этической компетентности будущих специалистов в воспитательно-образовательном процессе вуза : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Гринвальд Оксана Николаевна. ─ Кемерово, 2011. ─ 201 с.

7. Двинянинова Е.Н. Развитие нравственно-этической сферы личности студентов в процессе профессионального обучения : дис. … кандидата психол. наук : 19.00.13 / Двинянинова Елена Николаевна. ─ Казань, 2010. ─ 219 с.
8. Діуліна В.В. Соціально-педагогічні умови формування морально-етичної культури майбутнього керівника у сфері управлінської діяльності : дис. … кандидата пед. наук : 13.00.05 / Діуліна Віра В'ячеславівна. ─ Х., 2003. ─ 187 с.
9. Капська А.Й. Соціальне виховання студентів у сучасній вищій школі ─ одна із актуальних проблем. // Зб. наук. праць. ─ К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. ─ С. 68 ─ 73.
10. Попов Л.М. Психология самодеятельного творчества студентов / Л.М. Попов. ─ Казань : КГУ, 1990. ─ 238 с.
11. Чапка М. Психологічні засади підготовки менеджерів : монографія / М. Чапка. ─ К. : МАУП, 2005. ─ 188 с.

І.В.Пєша,
Державний інститут сімейної
та молодіжної політики

УДК 316.33; 316.27

НАПРЯМИ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ФАХІВЦІЯМИ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА РІВНІ ГРОМАДИ

Анотація

Представлено результати дослідження організації діяльності фахівців з соціальної роботи із сім'ями з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах: напрями та форми соціальної підтримки сімей на рівні громади.

Ключові слова: фахівець з соціальної роботи, сім'я, яка опинилася у складних життєвих обставинах, соціальна допомога, соціальний супровід.

Аннотация

Представлены результаты исследования организации деятельности специалистов по социальной работе с семьями с детьми, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах: направления и формы социальной поддержки семей на уровне громады.

Ключевые слова: специалист по социальной работе, семья в сложных жизненных обстоятельствах, социальная помощь, социальное сопровождение.

Annotation

The results of the research activities of specialists in social work with families with children who find themselves in difficult situations, trends and forms of social support for families at the community level.

Keywords: expert in social work, a family that was in crisis, social assistance, social support.

Перегляд основних завдань, вирішення яких є пріоритетним напрямом державної соціальної політики останніх років: дитяча безпритульність та бездоглядність, соціальне сирітство, дитяча та молодіжна злочинність, наркоманія, проституція, жорстоке поводження з дітьми тощо, доводить, що всі перераховані соціальні проблеми є наслідком недостатньої уваги держави до сім'ї, яка виховує дітей. Як правило, виявлення сімей, які потребують соціальної підтримки, відбувається на етапі, коли сім'ї потрібна термінова реабілітація, а не попереджувальна (профілактична) робота. Впровадження дієвих програм, спрямованих на попередження виходу дитини із сім'ї та своєчасну підтримку сімей, які потрапили в складні життєві обставини, є одним із інструментів реалізації державної сімейної політики.

Напрями та механізми реформування державної сімейної політики визначені Національною стратегією профілактики соціального сирітства до 2020 року, Стратегією реформування системи надання соціальних послуг, Державною цільовою соціальною програмою підтримки сім'ї до 2016 року. Складовою адміністративної реформи органів виконавчої влади, розпочатої в Україні у 2010 році, є реформування державної системи соціального захисту, зокрема, що стосується соціальної підтримки сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. Що передбачає вдосконалення роботи соціальних служб шляхом повного охоплення соціальними послугами найуразливіших категорій населення, раннього виявлення проблемних сімей та вчасного надання їм допомоги на рівні територіальної громади. З цією метою у 2012 році у систему роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді впроваджено інститут фахівців із соціальної роботи, які працюють і надають соціальні послуги соціально незахищеним категоріям населення за місцем проживання, на рівні територіальних громад.

Мета статті: здійснити аналіз діяльності фахівців з соціальної роботи щодо організації на місцевому рівні соціальної допомоги сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Відповідно до Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, діяльність центрів соціальних служб спрямована на раннє виявлення та попередження сімейного неблагополуччя, поєднання соціальних виплат і соціальних послуг та інших державних соціальних гарантій з метою підвищення ефективності соціальної роботи та активного залучення місцевих громад до вирішення проблем громадян [5].

За центрами соціальних служб місцевого рівня (районні, міські, районні у містах центри) закріплена відповідальність за якісну роботу з сім'єю у кожній окремо взятій територіальній громад, а саме:

– проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання складним життєвим обставинам сімей та дітей;

– виявлення сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

– здійснення соціального супроводу, надання соціальних послуг та здійснення інших заходів щодо відновлення соціальних функцій,

психологічного і фізичного стану сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

– проведення інформаційно-просвітницької роботи з сім'ями та дітьми;

– забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи з сім'ями та дітьми.

У структуру місцевих центрів введено посаду фахівця із соціальної роботи. Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» *фахівець з соціальної роботи* - це особа, яка має спеціальну освіту відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, і здійснює соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю.

Основні напрями діяльності фахівця з соціальної роботи:

1) профілактика соціального сирітства: забезпечення раннього виявлення сімей, які знаходяться у кризовій ситуації, підтримка таких сімей, попередження сімейного неблагополуччя;

2) організація своєчасної допомоги і підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, забезпечення соціального супроводу сімей у складних життєвих обставинах.

Фахівець із соціальної роботи працює безпосередньо на рівні громади та водночас виконує три ролі: помічника-постачальника соціальних послуг, координатора ведення конкретного випадку та представника інтересів клієнта в інших установах. Завдання та обов'язки фахівців з соціальної роботи сформульовані Кваліфікаційною характеристикою професії «Фахівець із соціальної роботи» [2]. Функціональні обов'язки, об'єкти соціальної роботи та алгоритм діяльності фахівців містять Методичні рекомендації щодо організації роботи фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді[3].

Особливістю запровадженої моделі організації соціальної роботи на місцевому рівні є залучення територіальної громади до забезпечення підтримки сімей з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах. У роботі з територіальними громадами фахівці з соціальної роботи націлені як на неформальне соціальне оточення сім'ї, так і на установи, організації та заклади усіх форм власності. Кінцева мета роботи фахівців полягає у заохоченні громади до самостійності у підтримці сімей без втручання спеціалістів [3]. Проте реалізація даного напряму діяльності потребує роз'яснень, оскільки фахівці, які працюють із сім'ями та дітьми на місцевому рівні, є самі представниками територіальних громад.

На кінець 2012 року в Україні діяло 737 центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, фактична кількість фахівців яких на кінець року становила 15279 осіб [1]. Збільшення штатної чисельності спеціалістів центрів та введення посади фахівця з соціальної роботи суттєво вплинуло на

розширення мережі соціальної роботи з сім'ями, які потребують соціальної підтримки.

Аналіз умов та напрямків роботи фахівців із соціальної роботи в громаді став одним із завдань соціологічного дослідження «Діти у складних життєвих обставинах», проведеного Державним інститутом сімейної та молодіжної політики на замовлення Міністерства соціальної політики України у 2013 році. Було опитано 93 фахівці з соціальної роботи, представників всіх регіонів України.

Фахівці з соціальної роботи переважно проживають у тому ж населеному пунктів, в якому і працюють (77 осіб із 93 опитаних). На запитання «Чи маєте ви облаштоване місце для роботи?» усі спеціалісти дали позитивну відповідь, проте визнали, що безпосередня їх робота здійснюється у громаді – за місцем проживання сімей і клієнтів.

Одним із завдань діяльності фахівців із соціальної роботи є виявлення та надання соціальної допомоги сім'я, які опинилися у складних життєвих обставинах і не можуть вирішити їх самостійно. Спеціалістам було запропоновано вказати з яких джерел вони отримують інформацію про сім'ї, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Інформацію про сім'ї фахівці із соціальної роботи отримують під час візитів у сім'ю: відвідування, дворовий обхід, соціальне інспектування (43 особи із 93 опитаних), від суб'єктів соціальної роботи (40 осіб), у результаті особистого звернення членів сім'ї (37 осіб) або ж звернень осіб, яким стало відомо про сімейне неблагополуччя: родичів, сусідів, знайомих сім'ї, жителів населеного пункту (37 осіб).

Інформація про сім'ї, які потребують професійної допомоги, надходить до фахівців переважно від установ та закладів, які працюють з сім'ями та дітьми на територіальному рівні, а саме: навчальні та дошкільні заклади: школи, ПТУ, дитячі садки, педагогічні працівники (40 осіб із 93 опитаних); заклади охорони здоров'я: ФАП, сільської амбулаторії, поліклініки та лікарні, медичні працівники, дільничні лікарі (36 осіб); органи місцевого самоврядування, місцеві органи виконавчої влади, сільська, селищна ради, депутати місцевих рад (31 осіб); служби у справах дітей (24 осіб).

Обмін інформацією про сім'ї, які потребують соціальної допомоги, переважно здійснюється на територіальному рівні, що дозволяє спеціалістам вчасно реагувати на повідомлення та самозвернення громадян.

Щодо заходів, що сприятимуть своєчасному виявленню сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, на думку спеціалістів, є потреба налагодження ефективної співпраці фахівців із соціальної роботи з суб'єктами соціальної роботи (48 осіб). В першу чергу мова йде про взаємодію з керівництвом та спеціалістами установ та організацій, які працюють з сім'ями та дітьми на територіальному рівні: сільські/селищні ради, навчальні та медичні заклади, органи внутрішніх справ, органи соціального захисту, недержавні організації тощо (23 осіб).

Сприятиме своєчасному виявленню сімей періодичне відвідування

фахівцем сімей з дітьми на закріпленій за ним території, здійснення систематичного моніторингу стану справ у сім'ях, які відносяться до «груп ризику» (33 особи).

Одним із напрямів, що сприяє підвищенню ефективності соціальної роботи з сім'ями, є робота з територіальною громадою. В першу чергу це стосується просвітницької діяльності з населенням щодо можливості отримати соціальні послуги, оскільки у сільській місцевості «*соціальна допомога» асоціюється лише з грошовими виплатами або гуманітарною допомогою*». А також роз'яснення завдань і функцій діяльності фахівців із соціальної роботи (18 осіб із 93 опитаних). Також є потреба формування небайдужого ставлення територіальної громади до неблагополучних сімей, залучення громадян до виявлення сімейних негараздів на ранніх стадіях (10 осіб). Раннє виявлення сімей, які потребують соціальної допомоги, можливо за умови виконання фахівцями своїх функцій кваліфіковано і професійно (6 осіб). На думку одного із спеціалістів, є потреба *«зменшення кількості документації – збільшення часу для надання соціальних послуг родинам*».

За даними Міністерства соціальної політики України у 2012 році фахівцями з соціальної роботи було відвідано 1 235 235 сімей з дітьми, з них, проінспектовано з метою здійснення оцінки потреб у соціальних послугах та обстеження житлово-побутових умов сімей 517 974 сімей (42% від загальної кількості відвіданих сімей з дітьми). Даний показник збільшився в 5 раз, порівняно з аналогічним періодом 2011 року. За підсумками соціального інспектування статус сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, встановлено 109 328 сім'ям (даний показник збільшився в 3 рази, в порівнянні з аналогічним періодом 2011 року) [1].

Фахівцям було запропоновано назвати проблеми, які виникають при виявленні та взятті на облік сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Складнощі, що виникають при виявленні сімей, в першу чергу, пов'язані з тим, що сім'ї не визнають наявність власних проблем і не мають бажання і намірів змінювати ситуацію на краще (48 осіб). Також частина сімей відмовляється взаємодіяти та співпрацювати з фахівцями у процесі соціального супроводу (23 осіб), демонструє недовіру та негативне ставлення до фахівців (18 осіб).

Також спеціалісти визнають, що частина сімей не бажає співпрацювати через страх розголошення інформації про сімейні проблеми, порушення принципу конфіденційності соціальної роботи (10 осіб), особливо це стосується сімей, які проживають у невеликих населених пунктах. Також члени сім'ї висловлюють недовіру, сумніви щодо ефективності запропонованої соціальної допомоги (10 осіб). Спеціалісти стикаються з випадками агресивної, неадекватної поведінки батьків (6 осіб). Про те, що жодних проблем на початку роботи з сім'ями не виникає вказали лише 5 фахівців із 93 опитаних.

Фахівці з соціальної роботи здійснюють соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. За даними Міністерства

соціальної політики України протягом 2012 року, 54 790 сімей (50% від кількості сімей, яким було встановлено статус «сім'я, яка опинилися у складних життєвих обставинах») взято під соціальний супровід (показник, у порівнянні із 2011 роком збільшився майже втричі). 54 538 сімей відмовилися від соціального супроводу [1]. Той факт, що протягом 2012 року половина сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують соціальної підтримки, відмовилися від соціального супроводу, демонструє нагальну потребу впровадження механізмів впливу на батьків, які неналежним чином виконують батьківські обов'язки, та ефективних методик соціальної роботи спрямованих на мотивацію батьків до зміни життєвих обставин сім'ї.

Ефективність соціальної роботи залежить від професійного «навантаження» спеціалістів. За даними соціологічного дослідження кількість сімей, з якими одночасно працює один фахівець, становить від 2 до 16. Окремі спеціалісти вказали цифру 20-21 сімей (3 особи).

Протягом 2012 року 11 857 сімей (21,6 % від кількості сімей під супроводом) знято із соціального супроводу з позитивним результатом. Частина показників, що засвідчують результати соціального супроводу, стосується роботи з сім'ями загалом, а частина – характеризує результати роботи з окремими членами сімей.

Так, за даними Міністерства соціальної політики у 2012 році соціальний супровід сімей за показниками оцінки роботи з сім'єю загалом здійснено за такими напрями:

- матеріальну підтримку отримали 82,8 % сімей із тих, які були знаті з соціального супроводу з позитивним результатом, зокрема:
  - ✓ отримали гуманітарну допомогу 5025 сімей (42,4 %)
  - ✓ отримали соціальні виплати та допомоги – 3360 сімей (28,3%)
  - ✓ отримали матеріальну допомогу – 750 сімей (6,3 %)
  - ✓ вирішено проблеми боргів за комунальні послуги – 682 сім'ям (5,8%)
- налагоджено соціальні зв'язки у 5669 сім'ях (47,8 %);
- отримали допомогу в лікуванні 2349 сімей (19,8 %)

На ранньому етапі кризи протягом 2012 року виявлено 195 673 сімей, яким було надано, за потребою, одну-дві соціальні послуги. В подальшому підтримки з боку спеціалістів ці сім'ї не потребували. Основні проблеми членів сім'ї, на вирішення яких були спрямовані соціальні послуги, стосувалися розв'язання конфліктів в сім'ї, проблем малозабезпеченості, безробіття або відсутності роботи.

Проте не усі проблеми, які виникають у сім'ях, можна вирішити на рівні громади. Фахівцям із соціальної роботи було запропоновано визначити, які питання вони не можуть вирішити у процесі соціального супроводу сімей. Найбільш суттєві проблеми пов'язані з розв'язанням таких питань:

- забезпечення житлом або покращення житлових умови сім'ї (33 особи із 93 опитаних),

- лікування від алкогольної/наркотичної залежності батьків (32 особи);
- працевлаштуванням, зайнятістю батьків, особливо сімей, які проживають у сільській місцевості (27 осіб);
- матеріальне забезпечення сім'ї, бідність, невідповідність розміру матеріальної допомоги реальним потребам сім'ї (25 осіб)
- відсутність бажання членів родини покращувати своє життя (15 осіб);
- проблеми пов'язані зі здоров'ям, лікуванням, інвалідністю, соціально-небезпечними хворобами (10 осіб).

Якщо поглянути на перелік обставин, що провокують складні життєві обставини сім'ї, то фахівці соціальної роботи часто не мають змоги вирішити ті проблеми, які стали причиною сімейного неблагополуччя. Ефективність роботи з сім'ями залежить не лише від професійної роботи спеціалістів на місцях, а перебуває у прямій залежності від вирішення загальнодержавних питань.

Із власного досвіду, фахівці із соціальної роботи пропонують такі варіанти виходу із проблемних ситуацій: спільна взаємодія спеціалістів соціальної сфери, залучення громади, соціальних партнерів, спонсорів, «небайдужих людей» до вирішення конкретних питань. Фахівці визнають, що є потреба у проведенні тренінгів, семінарів з підвищення кваліфікації, обміну практичним досвідом у роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, що сприятиме підвищенню професійного рівня спеціалістів, які працюють у громаді.

Проведений аналіз діяльності фахівці із соціальної роботи демонструє кількісні та якісні позитивні результати організації роботи з сім'ями на рівні громади. Проте введення нової посади у системі соціальної роботи, вимагає інструктивного та методичного забезпечення такої діяльності, зокрема, що стосується організації роботи в територіальній громаді, спрямованій на підтримку окремих категорій сімей та дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також необхідно запровадити систему професійної підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів соціальної сфери, що дозволить впроваджувати в практичну діяльність ефективні методики та технології, підвищувати ефективність соціальної роботи на рівні громади.

Література

1. Звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за 2012 рік/ Офіційний сайт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс]: http:// www.mlsp.gov.ua/ labour/ control/ uk/ publish/ article
2. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії „Фахівець із соціальної роботи» від 25.05.2012 № 309 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0309-12.

3. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації роботи фахівця із соціальної роботи центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 01.10.2012 № 613 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/z0613-12.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року» від 15.05.2013 № 341 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/341-2013-п
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 1 серпня 2013 р. № 573 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-п

О. В.Вакуленко,
НПУ імені М. П. Драгоманова

УДК 316.42:35

СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація

В статті розглядаються законодавчі аспекти взаємодії держави та недержавних організацій через механізм соціального замовлення. Як стратегічний напрям реформування системи соціальних послуг на сьогодні розглядається розробка і впровадження механізму соціального замовлення на соціальні послуги на регіональному рівні за рахунок місцевих бюджетів на підставі визначення потреб територіальної громади у соціальних послугах.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, соціальне замовлення, науковий супровід соціальних проектів, соціальний експеримент.

Аннотация

В статье рассматриваются законодательные аспекты взаимодействия государства и негосударственных организаций через механизм социального заказа. Как стратегическое направление реформирования системы социальных услуг на сегодня рассматривается разработка и внедрение механизма социального заказа на социальные услуги на региональном уровне за счет местных бюджетов на основании определения потребностей населения конкретной территории в социальных услугах.

Ключевые слова: социальная работа, социальные услуги, социальный заказ, научное сопровождение социальных проектов, социальный експеримент.

Annotation

In the article the legislative aspects of co-operation of the state and non-state organizations are examined through the mechanism of social order. As strategic direction of

reformation of the system of social services is for today examined development and introduction of mechanism of social order on social services at regional level due to local budgets on the basis of determination of necessities of territorial society in social services.

Keywords: social work, social services, social order, scientific accompaniment of social projects, social experiment.

Закордонний досвід та українська практика соціальної роботи говорять про особливу роль недержавних організацій у здійсненні соціальної роботи. Держава не має достатніх ресурсів (як матеріальних, так і людських), щоб забезпечити повне поле потреб у подоланні соціальних проблем вразливих категорій населення. Завдання держави визначити потреби щодо видів соціальних послуг, скоординувати діяльність громадських організацій для отримання таких послуг для населення регіону та проводити моніторинг якості надання послуг.

Метою статті є дослідження основних положень законодавчих засад що впровадження механізму соціального замовлення в Україні. Соціальне замовлення окрім розробки дієвого механізму впровадження, висуває й ряд вимог до самої діяльності надання соціальних послуг.

Переваги недержавних організаціями щодо надання послуг у соціальній сфері та суспільних відносин у тому, що НДО:

- більш наближені до відповідних цільових груп, на які спрямовані програма, послуги, допомога,
- вони краще знають проблеми та потреби цих цільових груп,
- вони можуть залучити додаткове фінансування на реалізацію програми (послуги), вирішення проблеми через кампанії збору коштів, залучення спонсорів, що дає можливість надати підтримку більшій кількості представників цільових груп або підвищити їх якість,
- їх діяльність не спрямована на отримання прибутку членами чи засновниками організації (вони є непідприємницькими), а надходження спрямовуються на виконання цілей та завдань організації,
- до реалізації програм окрім фінансових ресурсів можуть залучити фахівців, волонтерів на громадських засадах, які мають досвід та кваліфікацію,
- є більш гнучкими та менш бюрократичними, що дозволяє швидко та якісно надавати відповідні послуги тощо [2].

Значною подією щодо можливості співраці держави та недержавних організацій можна вважати прийняття Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка (Постанова КМУ від 12 жовтня 2011 р. № 1049), метою якого є законодавчого забезпечення процедури організації та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання яких надається

фінансова підтримка за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів та моніторингу їх реалізації [6].

Так, наприклад, у 2013 р. Державною службою молоді та спорту України (сьогодні – Міністерство молоді та спорту України) було оголошено конкурс з визначення програм (проектів, заходів) (затверджено Наказом Держмолодьспорту 28.01.2013 №187), розроблених всеукраїнськими молодіжними та дитячими громадськими організаціями за такими основними напрямами:

1) створення умов для інтелектуального самовдосконалення молоді, творчого розвитку особистості (проведення всеукраїнських та міжнародних конференцій, семінарів, форумів, фестивалів, тренінгів, круглих столів, акцій, концертів, конкурсів у різних жанрах мистецтва);

2) утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей (проведення всеукраїнських та міжнародних конференцій, семінарів, форумів, фестивалів, тренінгів, круглих столів, акцій, заходів з підтримки пластового (скаутського) руху);

3) пропаганда та формування здорового способу життя (проведення всеукраїнських та міжнародних конференцій, семінарів, форумів, фестивалів, тренінгів, круглих столів, виставок, акцій з профілактики та формування здорового способу життя);

4) створення сприятливого середовища для забезпечення зайнятості молоді (проведення всеукраїнських та міжнародних конференцій, семінарів, форумів, фестивалів, тренінгів, круглих столів, виставок, акцій з профорієнтаційної роботи серед молоді, підтримки підприємницьких ініціатив молоді, руху молодіжних трудових загонів);

5) інтеграція українських молодіжних організацій до відповідних європейських і світових організацій (проведення міжнародних конференцій, семінарів, форумів, акцій) [7].

На сьогодні в Україні проводиться законодавча робота й у сфері надання соціальних послуг сім’ям, дітям та молоді. Так, зокрема, розроблено проект Закону України «Про соціальне замовлення у сфері надання соціальних послуг сім’ям, дітям та молоді» (знаходиться на розгляді у ВР Україні), який визначає правові, організаційні та фінансові засади соціального замовлення, спрямованого на забезпечення та покращення умов життєдіяльності сімей, дітей та молоді, що опинилися в складних життєвих обставинах, а також порядок формування, конкурсного розміщення та виконання на контрактній основі загальнодержавних та місцевих соціальних замовлень юридичними та фізичними особами [3].

Відповідно до цього проекту *соціальне замовлення* – комплекс заходів організаційно-правового характеру, який забезпечує фінансування соціальних проектів з надання соціальних послуг сім'ям, дітям та молоді, зокрема шляхом закупівлі соціальних послуг.

Серед чинних документів особливої уваги вартує прийняття Порядку здійснення соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів

(затверджено постановою КМУ від 29 квітня 2013 р. № 324), у якому визначено механізм формування, виконання і фінансування соціального замовлення соціальних послуг, що надаються недержавними суб'єктами, за рахунок бюджетних коштів, а також організації та проведення конкурсів із залучення таких коштів [5].

У цьому Порядку визначено такі основні терміни, як:

1) бюджетні кошти - видатки місцевих бюджетів, що не враховуються під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів;

2) виконавець соціального замовлення - недержавний суб'єкт, що надає соціальні послуги на підставі договору про залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг (далі - договір);

3) замовник соціальних послуг - орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцева держадміністрація (її структурний підрозділ), виконавчий орган міської (міста республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення) ради, що є розпорядниками бюджетних коштів та на яких покладається обов'язок з організації надання соціальних послуг чи виконання соціальних програм;

4) конкурс із залучення бюджетних коштів для надання соціальних послуг (далі - конкурс) - конкурентний спосіб визначення суб'єктів, що надають соціальні послуги, на підставі результатів рейтингового оцінювання конкурсних пропозицій;

5) конкурсна пропозиція - комплект документів, який готується учасником конкурсу та подається замовникові соціальних послуг;

6) недержавні суб'єкти - недержавні юридичні особи та фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги;

7) отримувач соціальних послуг - фізична особа, яка перебуває у складних життєвих обставинах та якій безпосередньо надаються соціальні послуги.

У Порядку висвітлено основні етапи впровадження соціального замовлення. Першим етапом є формування соціального замовлення. Основні завдання:

1) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах (з урахуванням методичних рекомендацій, розроблених Мінсоцполітики);

2) визначення пріоритетів соціального замовлення , що включають:

- перелік соціальних послуг, передбачених місцевою програмою розвитку системи їх надання за результатами визначення потреб, що не надаються закладами та установами комунальної форми власності;

- перелік соціальних груп та/або орієнтовну чисельність окремих категорій осіб, які є потенційними отримувачами соціальних послуг;

- орієнтовний обсяг щорічного фінансування соціального замовлення за рахунок бюджетних коштів.

Другий етап – виконання соціального замовлення, а саме: розроблення завдання на виконання соціального замовлення; організацію та проведення конкурсу; укладення договору та його виконання.

Третій етап – здійснення контролю за виконанням соціального замовлення (оцінювання якості наданих соціальних послуг, подання звітності).

При виконанні першого етапу щодо організації процесу визначення потреб населення у соціальних послугах та здійснення аналізу отриманих даних застосовуються Методичні рекомендації визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці у соціальних послугах (затверджено Наказом Міністерства соціальної політики України 15.10. 2012 року № 648) [8].

Відповідно до Методичних рекомендацій основними складовими визначення потреб у соціальних послугах є такі:

- визначення соціальних груп, які потребують соціальних послуг, чисельності фактичних та потенційних отримувачів соціальних послуг;
- визначення соціальних проблем населення адміністративно-територіальної одиниці, які потребують розв'язання за допомогою соціальних послуг;
- вивчення стану системи надання соціальних послуг включаючи суб'єктів надання, перелік, обсяг, доступність та якість послуг;
- визначення переліку та обсягу соціальних послуг, необхідних для задоволення виявлених потреб населення адміністративно-територіальної одиниці;
- оцінка відповідності наявної системи надання соціальних послуг визначеним потребам населення;
- розробка пропозицій щодо розвитку та оптимізації системи соціальних послуг для ефективного задоволення потреб населення у таких послугах;
- визначення кадрових, фінансових ресурсів, необхідних для організації надання соціальних послуг відповідно до потреб населення адміністративно-територіальної одиниці.

Хочемо звернути увагу на важливість такого етапу роботи, адже від того наскільки якісно проведена дослідницька робота, залежить достовірність потреб населення громади і відповідно можливість вирішення найгостріших соціальних проблем на регіональному рівні.

Так, зокрема, у Методичних рекомендаціях визначено показники якості соціальних послуг як сукупність показників, які використовуються для оцінювання діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, які ґрунтуються на позитивній результативності соціальних послуг відносно її одержувачів і ступеня задоволення їх потреби в цих послугах [8].

Основні етапи процесу визначення потреб такі.

І етап - первинне визначення потреб у соціальних послугах населення адміністративно-територіальної одиниці шляхом збору й аналізу даних статистики, інформації про стан та динаміку соціально-демографічних процесів, чисельність фактичних та потенційних отримувачів соціальних послуг, наявні соціальні програми й служби. Збір інформації здійснюється шляхом надсилання управліннями праці та соціального захисту населення запитів до відповідних органів, установ та організацій.

За результатами опрацювання отриманої інформації, на І етапі визначаються тенденції соціально-демографічних процесів та тенденції змін чисельності соціальних груп, формулюються соціальні проблеми та ймовірні причини їх виникнення, визначаються показники фактичного надання соціальних послуг й незадоволений попит на соціальні послуги, визначається стан системи надання соціальних послуг адміністративно-територіальної одиниці.

ІІ етап – визначення індивідуальних потреб населення у соціальних послугах шляхом вивчення індивідуальних потреб потенційних отримувачів за видами соціальних послуг та задоволеності наявними соціальними послугами фактичних отримувачів.

Визначення індивідуальних потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, у соціальних послугах проводять усі соціальні служби адміністративно-територіальної одиниці, зокрема, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг) шляхом відвідування цих осіб за місцем їх проживання/перебування та проведення комплексного обстеження та або опитування.

ІІІ етап – підсумковий аналіз даних, отриманих в процесі визначення потреб населення у соціальних послугах, визначення стратегічних пріоритетів, розробка пропозицій та плану заходів для розвитку й оптимізації системи соціальних послуг адміністративно-територіальної одиниці.

Під час проведення аналізу узагальнюються основні соціальні проблеми й можливі шляхи їх розв'язання, визначається перелік необхідних послуг на плановий період, зокрема, обсяг профілактичних заходів та послуг, прогнозний показник чисельності осіб, які будуть ними користуватися; визначається обсяг послуг, який має бути впроваджений додатково для задоволення виявлених потреб та попиту на послуги, визначаються заходи для покращення якісних характеристик послуг; обсяг необхідних ресурсів для надання соціальних послуг, у тому числі визначається розмір необхідного фінансування [8].

Можна також зазначити, що в Україні є певний локальний досвід впровадження механізму соціального замовлення. На сьогодні розроблено певні підходи законодавчого забезпечення соціального замовлення на регіональному рівні, проводиться й певна практична робота по впровадженню соціального замовлення в окремих регіонах України (міста Одеса, Харків, Полтава, інш.).

Отже, як бачимо в Україні на сьогодні напрацьовано певні нормативно-правові документи та практичні аспекти, які надають можливість застосовувати механізм соціального замовлення у соціальній сфері щодо соціальної підтримки, соціальної допомоги сім'ям, дітям та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах.

На нашу думку, впровадження соціального замовлення повинно розглядатися як певний соціальний проект із врахуванням залучення можливостей та потреб державного та регіонального рівнів. Повинен здійснюватися науковий супровід такого проекту від відпрацювання соціального експерименту на регіональному рівні до впровадження на державному. Науковий супровід соціальної програми є необхідним компонентом, оскільки поєднує в собі теоретичні напрацювання, методики практичної реалізації та оцінку ефективності їх упровадження.

Література

1. Горемикіна Ю. В. Україна на шляху до Європейського союзу: інновації у сфері соціальних послуг / Вісник Хмельницького університету. – № 5 – 2009. - Т.1. – С.101-104.
2. Державне фінансування організацій громадянського суспільства. Як запровадити європейські стандарти? / О. Ю. Вінніков, Д. С. Ковриженко, М. В. Лациба та інш. – Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агенство «Україна», 2010. – 224 с.
3. Збірник робочих матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціальне замовлення в Україні: 10 років впровадження», 26-27 березня 2011 р., – Одеса: Одеський суспільний інститут соціальних технологій за підтримки МФ «Відродження», 2011. – 86 с.
4. Колесніченко А. І., Славко Т. О. Теоретичні та практичні аспекти соціального замовлення як одного з способів реалізації муніципальної соціальної політики / Наукові праці. Том 69. Випуск 56. – Миколаїв, 2008. – С. 8-12.
5. Місцеві практики фінансування проектів неурядових організацій для дітей та молоді з із державного та місцевих бюджетів / Т.Яцків, О.Коваль, О.Смирнов, М.Шелеп – Львів, 2011. – 169 с.
6. Социальный заказ в Одессе: нормативно-методическое обеспечение. Сборник актов местного самоуправления по социальному заказу / Ассоциация поддержки гражданских инициатив "Ковчег". - Одесса, 2003. – 65 с.
7. http://dsmsu.gov.ua
8. mlsp.gov.ua

Т.І. Коленіченко,
Чернігівський національний технологічний університет

УДК 364.01

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Анотація

У статті здійснено теоретичний аналіз категорії соціальної педагогіки – соціально-педагогічна підтримка; визначено рівні здійснення соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку; розкрито види соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку.

Ключові слова: підтримка, педагогічна підтримка, соціальна підтримка, соціально-педагогічна підтримка, людина похилого віку, види соціально-педагогічної підтримки.

Аннотация

В статье осуществлен теоретический анализ категорий социальной педагогики - социально-педагогическая поддержка; определены уровни осуществления социально-педагогической поддержки пожилых людей; раскрыто виды социально-педагогической поддержки пожилых людей.

Ключевые слова: поддержка, педагогическая поддержка, социальная поддержка, социально-педагогическая поддержка, человек преклонного возраста, виды социально-педагогической поддержки.

Annotation

This article provides theoretical analysis of the categories of social pedagogy - social and educational support; defined the levels of socio-educational support of elderly people; disclosed kinds of social and educational support of elderly people.

Key words: support, educational support, social support, social and educational support, an elderly person, kinds of social and educational support.

На сьогоднішній день наше суспільство знаходиться на такому етапі свого становлення, коли в результаті трансформації соціуму виникають нові факти суспільного життя, які створюють парадоксальну ситуацію в суспільстві: існуючі загальноприйняті положення науки не здатні задовольнити запити сучасного суспільства у вирішенні тих чи інших

соціальних проблем категорій клієнтів, які її потребують. Тому ми можемо спостерігати велику кількість теоретичних досліджень предметом вивчення яких є основні категорії соціальної педагогіки: педагогічна підтримка, супровід, патронаж тощо.

Проаналізувавши проблемне коло науки соціальна педагогіка, ми можемо стверджувати, що на сьогодні досить змістовно обґрунтована роль соціального педагога у роботі з різними категоріями клієнтів, зокрема з людьми похилого віку: визначено особливості роботи соціального педагога з цією категорією клієнтів, проаналізовано основні проблеми з якими зіштовхуються люди похилого віку, розкрито особливості їх життєдіяльності в умовах геріатричного пансіонату через призму категорії соціальної педагогіки – адаптацію. Проте маловивченою залишається проблема соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування, саме тому дослідження категорії соціальної педагогіки – соціально-педагогічна підтримка в аспекті допомоги людям похилого віку є *актуальною* на сьогоднішній день.

Проблема підтримки особистості є предметом вивчення науковців з різних галузей науки, зокрема педагогіки, соціології, психології та соціальної педагогіки. Першим науковцем, який ввів поняття «підтримка» в науковий обіг, був видатний педагог О.С. Газман, він розглядав педагогічну підтримку дітей в освіті як інноваційну проблему. Вчений Н.Ф. Голованова досліджувала поняття «педагогічна підтримка» через призму вчення О.С. Газмана. Розгляд проблеми соціальної підтримки людей похилого віку в сучасному російському суспільстві здійснив А.В. Дюмін, Н. Касіцина, Н. Михайлова, С. Юсфін в своїй науковій праці «Чотири тактики педагогічної підтримки» розглядали ефективні способи взаємодії вчителя і учня. Дослідниця Н.А. Соколова вивчала теоретико-методологічні основи соціально-педагогічної підтримки дитини в додатковій освіті. Проте дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування в Україні є маловивченою.

Мета статті полягає у здійсненні теоретико-методологічного аналізу категорії «соціально-педагогічна підтримка» та визначенні видів соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування.

Завдання, які ми ставили перед написанням статті:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз поняття «соціально-педагогічна підтримка.
2. Визначити та розкрити види соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування.

Теоретико-методологічний аналіз поняття «соціально-педагогічна підтримка» необхідно розглядати через призму понять «підтримка», «педагогічна підтримка», «соціальна підтримка».

Отже, поняття «підтримка» є ключовим у педагогіці і пов’язане із проблемами виховання дитини. Вперше даний термін ввів в науковий обіг

видатний педагог О.С. Газман, який стверджував, що педагогічна підтримка це процес спільного з дитиною визначення його власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), що заважають їй зберегти свою людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, здоровому способі життя [1, с.10-37].

Наукові погляди О.С. Газмана, які стосуються такої категорії клієнтів як діти, ми можемо використовувати у подальшому дослідженні соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку, оскільки:

- у роботі з літніми людьми виховний аспект, ми розглядаємо через призму таких понять як «соціалізація», «адаптація», «реабілітація», «патронаж», що є досить актуальним і важливим;
- запропоноване О.С. Газманом визначення «підтримка» ми можемо спроектувати на таку категорію клієнтів, як люди похилого віку, оскільки соціально-педагогічна підтримка це спільна діяльність соціального педагога із літніми людьми щодо визначення інтересів, цілей даної категорії клієнтів, можливостей і шляхів подолання перешкод (проблем), які виникають у людей похилого віку та заважають їм зберегти свою людську гідність, проявляти свою активну життєву позицію і самостійно досягти позитивних результатів у навчанні, спілкуванні, здоровому пособі життя. Саме тому у подальшому дослідженні проблеми соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування ми будемо спиратися на погляди видатного педагога О.С. Газмана.

Російська дослідниця Н.Ф. Голованова, досліджуючи поняття «педагогічна підтримка», стверджує, що дане поняття досить багатозначне, і разом з тим, воно точно виражає технологічний механізм цього явища [2].

В "Тлумачному словнику живої мови" В. Даля «підтримувати» - значить "служити підпорою, підставкою, зміцнивши, підпирати, не давати валитися і пащу, тримати в колишньому вигляді". Пролонгація цієї характеристики в область педагогіки, на думку Н.Ф. Голованової, дозволяє помітити, що педагогічна підтримка передбачає не радикальне офіційне втручання в життя дитини, а уважне вивчення того особливого, своєрідного, ніж вона наділена від природи і що склалося в її індивідуальному досвіді [2]. Нам імпонують погляди Н.Ф. Голованової, щодо того, що педагогічна підтримка це не завжди втручання в життя особистості. Педагогічна підтримка передбачає вивчення індивідуальних особливостей літніх людей, якими вони наділені від природи з метою формування і зміни їхнього, не завжди позитивного, індивідуального досвіду .

Тлумачення словника В. Даля також вказує, що підтримувати можна лише те, що вже склалося і дає позитивні результати. Звідси, на думку Н.Ф. Голованової , друга теоретична ідея технології педагогічної підтримки: у процесі виховання і навчання потрібно підтримувати соціальність дитини, її дитяче соціальне життя. Н.Ф. Голованова пропонує визначення спрямованості технології педагогічної підтримки:

- педагогічна підтримка як підтримка здоров'я та фізичних сил дитини;

- педагогічна підтримка як підтримка інтелектуального розвитку дитини;
- педагогічна підтримка як підтримка дитини в області спілкування;
- педагогічна підтримка як підтримка сім'ї дитини: вивчення сімейних відносин, взаємодію з найбільш авторитетними для дитини членами сім'ї [2].

Визначення спрямованості технології педагогічної підтримки розробленої Н.Ф. Голованової [2], дає нам можливість визначити різні спекти соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування:

- підтримка здоров'я та фізичних сил людини похилого віку (організація здоров'я-зберігаючого режиму життя літніх людей, підтримка їхнього прагнення позбутися шкідливих звичок, що руйнують їх здоров'я);
- підтримка інтелектуального розвитку людей похилого віку;
- підтримка літньої людини у налагодженні ефективної комунікації, створення умов для гуманістичного взаємодії літніх людей, підтримка прояву індивідуальних здібностей, життєвої активної позиції людей похилого віку в дозвіллєвій діяльності.

Педагогічна підтримка, на думку Н.Ф. Голованової, організує особливу творчу атмосферу і постійно культивує в житті дітей ситуації вибору. Такі ситуації вимагають від вихованців не тільки застосування знань, умінь, а й досвіду рефлексії, самостійного прийняття рішень, прояву волі і характеру [2]. Як точно помітив О.С. Газман [1], якщо педагогіка не вміє працювати з природною життєвою ситуацією дитини, з його ініціативою, самовизначенням, вона завжди буде відчувати кризу в технології виховання.

Дослідження Н.Ф. Голованової проходять в одній площині з дослідженнями науковця А.В. Дюміна, оскільки вони розглядають підтримку як технологію. Проте Н.Ф. Голованова вивчає педагогічну підтримку, а А.В. Дюмін - соціальну підтримку. А.В. Дюмін розглядає соціальну підтримку як: певну систему, елементи якої відображають основні сфери життєдіяльності населення; технологічний підхід, який визначає соціальну підтримку як технологію оптимізації соціальних відносин [3].

Науковець стверджує, що соціальна підтримка літніх людей на сучасному етапі є сформованою системою і має свою нормативно-правову та організаційну специфіку. А.В. Дюмін здійснив спробу дати авторське визначення поняття соціальна підтримка, отже, соціальна підтримка розуміється як система, що забезпечує потенційну можливість надання допомоги, а також як спеціальні соціальні заходи, спрямовані на підтримку гідних умов існування малозабезпечених соціальних груп, окремих сімей, особистостей, що зазнають нужду в процесі задоволення потреб підтримки життєзабезпечення і діяльного існування [3]. Ми погоджуємося з поглядами науковця, адже дійсно соціальна підтримка нерозривно пов’язана із допомогою, яку надають фахівці людям похилого віку і спрямована на підтримку тих осіб, які опинились в складних життєвих обставинах.

Дослідник А.В. Дюмін визначає теоретико-методологічні засади поняття «соціальна підтримка» через концепцію життєвих сил соціальних

суб'єктів [2]. В контексті даної концепції соціальна підтримка - це тип соціальних відносин, спрямованих на формування життєвих сил літніх людей як соціальних суб'єктів, на оптимізацію життєвого простору, в якому вони функціонують, і розширення можливостей до відновлення їхньої життєдіяльності [2].

Н.В. Іваньо досліджуючи проблему підтримки соціально-незахищених категорій громадян в умовах функціонування корпоративної моделі соціальної роботи, стверджує, що соціально-педагогічний аспект педагогічної підтримки соціально-незахищенних категорій населення полягає в тому, що сприятливі умови побуту й життєдіяльності навчально-виховних організацій, відносно послідовна реалізація особистісного, диференційованого, вікового й індивідуального підходів складають передумови для ефективної індивідуальної допомоги людині в придбанні знань, настанов та навичок, необхідних для задоволення своїх особистісних потреб та аналогічних потреб оточуючих; в усвідомленні людиною своїх цінностей, настанов і вмінь; у розвитку самосвідомості, у самовизначенні, самореалізації й самоствердженні; у розвитку розуміння та прийняття по відношенню до себе та інших, до соціальних проблем; у розвитку почуття приналежності до сім'ї, групи, соціуму. Дослідниця переконує, що педагогічна підтримка належить до іншої культури виховання, що зростає на внутрішній волі, творчості, дійсному демократизмі і гуманізмі взаємин вихователя та вихованця [4]. Поняття „педагогічна підтримка" використовується широко і багатозначно:

- ✓ по-перше, його пов'язують з діяльністю соціальних служб;
- ✓ по-друге, під нею розуміють систему різнопланових заходів, що проводяться в цілях диференціації, виявлення і підтримки інтересів, схильностей, життєвих уподобань людини;
- ✓ по-третє, під педагогічною підтримкою розуміють діяльність педагогів й особистості, спрямовану на рішення проблем, що виникли в її житті [4].

Проаналізувавши наукові доробки Н.В. Іваньо, ми можемо стверджувати, що соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку відбувається на трьох рівнях надання допомоги клієнтам:

- макрорівень – спрямованість соціальної політики держави на задоволення потреб людей похилого віку;

- мезорівень – система діяльності різних установ, яка спрямована на створення умов для реалізації права людей похилого віку;

- індивідуальний рівень – підтримка соціальними педагогами / соціальними працівниками людей похилого віку, з метою вирішення проблем, які виникають у літніх людей і підтримання їх життєвої активної позиції.

Отже, розглянувши погляди науковців, які займалися дослідженням проблеми соціально-педагогічної підтримки особистості, ми можемо виділити два аспекти розгляду даного поняття в науковій літературі:

- соціально-педагогічна підтримка з позиції соціального захисту особистості, яка опинилася в складних життєвих обставинах;

- соціальна підтримка як допомога, сприяння особистості у розвитку індивідуалізації.

Ми здійснили спробу дати визначення поняттю соціально-педагогічна підтримка – це система діяльності різних установ, яка спрямована на створення умов для реалізації права людей похилого віку на повноцінний розвиток, освіту, участь в культурному та творчому житті, активну життєву позицію на підтримку та допомогу від кваліфікованих фахівців соціальної сфери у вирішенні проблем, які у них виникають.

Вважаємо за доречне визначити види соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку. За основу розроблених нами видів соціально-педагогічної підтримки було взято наукові дослідження А.В. Дюміна [3], щодо вивчення проблеми соціально-педагогічної підтримки особистості. Отже, до видів соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку, ми відносимо:

- емоційна підтримка – особистісна довіра, спілкування, емпатія, розуміння);

- інформаційна підтримка – поради, аналіз ситуації, зворотній зв'язок, інформація, яка допомагає вирішувати проблеми);

- статусна підтримка - вираження прийняття, схвалення, поваги, підтримка самоповаги, визнання індивідуальності;

- інструментальна підтримка - послуги, матеріальна та практична допомога при досягненні мети, вирішення проблем;

- дифузна підтримка – спільне проведення часу, рекреативна діяльність, відволікання від стресу);

- економічна підтримка - надання соціальної допомоги.

- соціально-побутова підтримка – соціальна допомога вдома у вигляді патронажу.

Зазначені види соціально-педагогічної підтримки сприятимуть підтримці людей похилого віку в реалізації різних духовних потреб і здібностей в діяльності, стимулюючі додаткові сили і можливості; підтримці у вільному, виборі стратегії старіння через актуалізацію нових позитивних особистісних смислів; підтримку в покращенні суб'єктивного самопочуття, збереженні людської гідності, підвищенні рівня життєвої задоволеності; підтримку в освоєнні стратегії благополучного старіння через реалізацію потреби в пізнанні і творчості; потребу в особистісному розвитку; потребу в збереженні людської гідності і інтеграції в суспільне життя.

Виходячи із вищезазначеного, ми вважаємо, що для підтримки людей похилого віку необхідно створювати такі сприятливі умови:

- активне залучення людей похилого віку в освітній простір, як в особистісно значущу діяльність;

- розширення сфери інтересів, самовизначення людини в нових видах діяльності;

- варіативність і гнучкість в побудові процесу навчання на основі інтересів та потреб людей похилого віку;

- опора на особистий досвід та індивідуально-вікові особливості людини похилого віку;

- реалізація духовних потреб, що відповідають природної («біо»), соціальної («соціо») і культурної («дух») суб'єктності людей похилого віку.

Отже, ми дійшли висновку, що на сьогоднішній день в Україні відсутні наукові доробки щодо дослідження проблеми соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку. Соціально-педагогічна підтримка людей похилого віку має охоплювати усі сфери життєдіяльності літньої людини: подолання вікової кризи і різних життєвих проблем, реалізація потенційних можливостей і здібностей, творче самовираження, задоволення духовних потреб, формування позитивного образу життя в літньому віці, формування здорового способу життя і багато інших. Створюючи сприятливі умови для активної і творчої старості, відбуватимуться позитивні зрушення в житті літніх людей, наповнюючи її новими сенсоутворювальним мотивами для позитивного сприйняття свого життя як унікальної цінності.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розв’язання проблеми соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку в закладах соціального обслуговування. Подальшого вивчення потребує низка питань, розв’язання яких сприятиме поглибленню теорії та практики соціальної роботи з людьми похилого віку, зокрема: пошуки діагностичних методик та інструментарію вивчення особливостей даної категорії людей; розроблення умов, які сприятимуть формуванню їх життєвої активної позиції.

Література

1. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании как инновационная проблема // Новые ценности образования: десять концепций и эссе - М.: Инноватор, 1995. – 58 с.
2. Голованова Н.Ф. Общая педагогіка : учебное пособие для вузов. - СПб, 2005.– 320 с.
3. Дюмин А.В. Социальная поддержка пожилых людей в современном российском регионе : на примере Алтайского края : Дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04 / Андрей Васильевич Дюмин / Алтайский государственный университет - Барнаул, 2005. - 168 с. РГБ ОД, 61:05-22/546
4. Іваньо Н. В. Педагогічна підтримка соціально-незахищених громадян в умовах функціонування корпоративіської моделі соціальної роботи / Н.В. Іваньо // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ. ЛНУ ім. Т.Шевченка, 2010. - №16 (203). - Частина 2 . - С. 25-34.
5. Касицина Н., Михайлова Н., Юсфин С. Четыре тактики педагогики поддержки. Эффективные способы взаимодействия учителя и ученика. / Н. Касицина, Н. Михайлова, С. Юсфин — СПб.: Агентство образовательного сотрудничества. Образовательные проекты. Речь.- Изд-во Сфера. - Москва, 2010. - 158 с.
6. Соколова Н.А. Теоретико-методологические основы социально-педагогической поддержки ребенка в дополнительном образовании: монография. – М.: Изд-во МГОУ, 2006. – С.158-170.

М.О.Житинська,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК: 351.865

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Анотація

В статті розглядаються аспекти соціального захисту людини похилого віку в сучасних умовах. Розкрито сутність основних нормативно-правових документів соціальної захищенності людини похилого віку, окреслено структуру закладів соціального обслуговування, визначено перелік соціальних послуг на які мають право люди похилого віку.

Ключові слова: люди похилого віку, соціальний захист, нормативно-правове забезпечення, соціальні послуги, соціальне обслуговування.

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые аспекты социальной защиты пожилого человека в современных условиях. Раскрыта сущность основных нормативно-правовых документов социальной защищенности человека пожилого возраста, обозначена структура учреждений социального обслуживания, определен перечень социальных услуг как имеют права люди пожилого возраста.

Ключевые слова: люди пожилого возраста, социальна защита, нормативно-правовое обеспечение, социальные услуги, социальное обслуживание.

Annotation

This article discusses some aspects of social protection of the Elderly in the modern world. The essence of basic legal documents of social zahyschennosti of the Elderly, outlines the structure of institutions of social services, contains a list of social services as eligible elderly.

Keywords: elderly, social security, regulatory support, social services, social services

Проблеми підтримки та допомоги людям похилого віку останнім часом набувають особливої актуальності у зв'язку із збільшенням частки даної геронтологічної групи у складі населення розвинутих країн. Тому питання розробки системи заходів, спрямованих на надання соціальних послуг цій групі населення, потребують детального вивчення.

Проблеми надання соціальних послуг особам похилого віку, неодноразово ставали тією чи іншою мірою предметом вивчення багатьох учених, зокрема: В. Скуратівського, Е. Лібанової, А. Новикова, О. Іванової, К.Міщенко, Т. Семигіної, О. Безпалько, Н. Бордюк, А. Рославського-Петровського та ін. Проте попри широке коло розглянутих теоретичних та

практичних питань досі залишається актуальним пошук шляхів розв'язання проблеми вдосконалення механізмів надання соціальних послуг, визначення якісних критеріїв та методів аналізу надання таких послуг людям похилого віку.

Метою статті є аналіз існуючої системи соціального захисту людини похилого віку в Україні, визначення основних соціальних послуг з метою пошуку шляхів вдосконалення механізмів їх надання людині похилого віку.

За твердженням французького науковця А.М. Гіймар, питання забезпечення гідного рівня життя літнім особам залежить від ситуації для даної категорії на ринку праці, режиму соціального захисту й організації життєвого циклу різних вікових категорій [1].

Науковець О. Карпенко визначає, що соціальний захист – система пріоритетів і механізмів по реалізації законодавчо-закріплених соціальних, правових економічних гарантій громадян, органів управління всіх рівнів, інших інститутів, що має забезпечити певний рівень соціальної захищеності. Соціальний захист забезпечує гідний рівень і якість життя населення. [2]

Основи соціального захисту людей похилого віку визначаються сьогодні законодавством України та міжнародними документами. Важливими міжнародними документами щодо покращення становища людей похилого віку є: Міжнародний (Віденський) план дій з проблем старіння 1982р, що заклав основні, на нашу думку, постулати для подолання важливих проблем, що виникають у людини з настанням старості. Зокрема, узагальнюючи, можна окреслити, що можливими умовами подолання проблем людей похилого віку є повна участь зазначеної категорії населення в суспільному житті виходячи з можливостей та інтересів.

Відповідно до Віденського плану визнається необхідність підготовки людини до настання старості, причому така підготовка має включати психологічний, медичний, духовний, релігійний, економічний та культурний аспект. Вважаємо, що саме соціальні заклади надаючи соціально-педагогічну підтримку можуть забезпечити організацію такої роботи.[3]

16 грудня 1991 року Генеральною Асамблеєю ООН прийнята Декларація прав старої людини, яка є збіркою морально-етичних норм щодо старих людей. Визначено основні принципи забезпечення прав людини похилого віку, зокрема:

1. Принцип незалежності (люди похилого віку повинні мати можливість отримувати медичну допомогу, притулок, одяг, їжу, мати можливість працювати, жити в безпечному оточенні, мати можливість отримувати освіту, фахову підготовку та брати участь в інших формах навчання.)
2. Принцип участі (люди похилого віку мають бути повноцінними членами суспільства, брати активну участь у розробці та реалізації політики, що безпосередньо впливає на їхній добробут, мати можливість створювати рухи, асоціації, добровільно здійснювати діяльність, що відповідає їхнім інтересам та можливостям).

3. Принцип піклування (люди похилого віку мають бути забезпечені послугами в галузі охорони здоровя, доступними соціальними та юридичними послугами, мати можливість користуватися послугами спеціалізованих установ, що забезпечують захист, підтримку, реабілітацію.)

4. Принцип самореалізації (люди похилого віку повинні використовувати всі можливості для реалізації свого потенціалу, мати можливість користуватись освітніми, культурними, духовними та відпочинковими ресурсами суспільства.)

5. Принцип гідності (люди похилого віку повинні мати можливість жити у гідності та безпеці і не підлягати експлуатації та насильству. Ставлення до літніх людей має бути справедливим, вони мають шануватися незалежно від їхнього особистісного внеску в розвиток економіки) [4].

Перераховані принципи орієнтовані на те, щоб допомогти особам старшого віку вести повноцінне життя, забезпечити умови, необхідні для підтримки чи досягнення високої якості життя.

Європейська соціальна хартія визначає право людини похилого віку на соціальний захист. Держави-учасники мають створити усі умови для забезпечення можливості людині похилого віку бути повноцінним членом суспільства.

Загальна декларація прав людини встановлює, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримки здоров'я та благополуччя. Крім того, кожна людина має право на належне соціальне забезпечення в разі інвалідності, настання старості, безробіття.

Відповідно до ст.46 Конституції України «кожен громадянин має право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом».

Відповідно до статті 35 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку» громадяни похилого віку мають право на соціальне обслуговування, яке включає надання різних послуг щодо підтримки їх життєдіяльності і соціальної активності. Закон гарантує рівні з іншими громадянами можливості в економічній, соціальній, політичній сферах, сприятливі умови для повноцінного способу життя, належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб [6].

Конституцією України, Законами України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року, «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ України» від 9 квітня 1992 року та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року, іншими нормативними актами гарантується соціальна захищеність людей похилого віку шляхом встановлення пенсій [5].

Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року гарантує право людей похилого віку на соціальний захист, визначає право людини на отримання соціальних послуг як комплексу правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя [7].

Відповідно до Закону основними формами надання соціальних послуг є матеріальна допомога та соціальне обслуговування. Матеріальна допомога надається у вигляді грошової або натуральної допомоги.

Однією з основних умов виникнення у особи права на соціальне обслуговування є її перебування у складних життєвих обставинах, які законодавчо визначаються як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно. Соціальне обслуговування здійснюється за місцем проживання особи (вдома); у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування; у територіальних центрах надання соціальних послуг.

Людина похилого віку, яка не може самостійно пересуватися або за станом здоров'я потребує постійного догляду, має право на особливу увагу суспільства. Тому в Україні нині функціонують мережа соціальних закладів для такої категорії. Зокрема, це будинки-інтернати, геріатричні пансіонати, територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян, а також спеціальні житлові будинки для ветеранів війни та праці з комплексом служб соціально-побутового призначення та цілодобовим медичним доглядом.

Виходячи з наявний проблем людина похилого віку може отримати послуги:

- *Соціально-побутові послуги* : забезпечення продуктами харчування, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів, ремонт, тощо.
- *Психологічні послуги:* надання консультацій з питань психічного здоровя та поліпшення відносни з оточуючим соціальним середовищем, психологічної корекції.
- *Соціально-педагогічні послуги*: виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб громадян, організація змістовного дозвілля.
- *Соціально-медичні послуги*: консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих розладів, підтримка здоровя, здійснення профілактичних заходів.
- *Соціально-економічні послуги*: надання матерыальної чи грошової допомоги.
- *Юридичні послуги*: надання консультацій з питань чинного законодавства, захист прав та інтересів громадя.

- *Інформаційні послуги:* надання інформації, необхідної для вирішення складних життєвих ситуацій, розповсюдження просвітницьких і культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); інші соціальні.

За останні роки кардинально змінилась оцінка ролі людей старшого віку в житті суспільства, зростає усвідомлення як їх значимості в соціальному, економічному, політичному розвитку країни, так і внеску в збереження морально-духовних традицій і цінностей сім'ї, роду, нації.

З метою посилення соціальної захищеності осіб, які перебувають в складних життєвих обставинах і відповідно до законодавства мають право на соціальне обслуговування, Урядом прийнято рішення щодо впровадження нового виду соціальних послуг. Зокрема в 2004р. затверджено «Порядок призначення та виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги. Це дало змогу не обмежувати право людини похилого віку на отримання соціальних послуг тільки в стаціонарній установі чи через територіальний центр. Людина, яка має потребу в послугаг, за її вибором, може їх отримати від фізичної особи.

Розширення можливостей осіб похилого віку невід'ємно пов'язане зі створенням необхідних умов для навчання, прояву громадянської активності, саморозвитку особистості, що значно підвищить шанси осіб старших вікових груп на продовження активної діяльності в бажаній сфері, а для частини відкриє нові можливості для самореалізації.

Сьогодні, відповідно до Наказу Міністерства соціальної політики про впровадження соціально-педагогічної послуги „Університет третього віку" від 25.08.2011 року в територіальних центрах соціального обслуговування, реалізується право людини на навчання впродовж усього життя. Впровадження такої інновації особливо важливо для вирішення проблем людей старшого віку, покращення якості їх життя, збереження та формування їх активної життєвої позиції. Основними завданнями надання послуги є організація та проведення безкоштовного навчання та освітніх заходів для людей похилого віку. Університет третього віку дає можливість людині у старості покращити якість життя, через вільний доступ до сучасних технологій, формування нових практичних умінь і навичок, засвоєння нових, адекватних часу знань. Крім того Університет третього віку розширює коло спілкування, створює можливість активно проводити вільний час, займатися доброчинною діяльністю тощо.

Територіальний центр соціального обслуговування як спеціалізована установа по роботі з людьми похилого віку, відповідно до покладених на нього завдань державою, стає середовищем в якому реалізується надання соціально-педагогічної підтримки людям похилого віку, головною педагогічною метою якої, на нашу думку, є підготовка людини до старіння, через підтримку нормального фізичного та психічного стану та створення умов для повноцінної, активної та якісної життєдіяльності.

У 2012 році була прийнята Стратегія реформування системи надання соціальних послуг. Вона має на меті, з одного боку, створити умови

для забезпечення доступності осіб до соціальних послуг та покращення їх якості, а з іншого – підвищити ефективність системи надання соціальних послуг, зокрема, шляхом оптимізації діючої мережі установ та закладів.

Допомогти літній людині адаптуватись до умов ринкової економіки, не залишитись наодинці зі своїми проблемами на схилі літ – основне завдання держави та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Література

1. Guillemard A.-M. Les sociétés à l'épreuve du vieillissement // Futuribles. – P., 2004. –№ 299. – P. 45–67.
2. Карпенко О.Г.Вступ до спеціальності. Навчальний посібник.-К.,2010.-240с.
3. Международный план действий по проблемам старения / Доклад Всемирной ассамблеи по проблемам старения. – Вена, 1982. – С.67, 71-72.
4. Принципы ООН в отношении пожилых людей / Приняты резолюцией 46/91 Генеральной Ассамблеи от 16.12.1991. http://www.un.org
5. Сташків Б.І. Міжнародно-правові акти як джерела права соціального забезпечення // Держава і право. -2003.- Вип. 23. – С.337-344
6. Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку».
7. Закон України «Про соціальні послуги» (Із змінами та доповненнями) // Відомості Верховної Ради. – 2003. - №45 - с.358.

Т.О.Голубенко,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 378.147

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація

В статті розкрито та проаналізовано зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку, який необхідно використовувати і в Україні.

Ключові слова: старіння населення, патронажна робота, люди похилого віку.

Аннотация

В статье раскрыт и проанализирован зарубежный опыт подготовки социальных работников до патронажной работы с пожилыми людьми, который необходимо использовать и в Украине.

Ключевые слова: старение населения, патронажная работа, пожилые люди.

Annotation

The paper reveals and analyzes the experience of foreign patronage of the elderly to be used in Ukraine.

Keywords: aging population, patronage job, elderly.

На сучасному етапі однією з глобальних проблем в багатьох країнах визнається швидке зростання кількості людей похилого віку. Значне збільшення частки людей літнього та старого віку в загальній структурі населення впливає на багато сфер життєдіяльності суспільства, торкаючись галузей політики, економіки, медицини, громадсько-соціальних інститутів.

За даними ООН, у 1950 р. “ у світі проживало приблизно 200 млн. людей віком від 60 років і старше, а в 1975 р. їх кількість зросла до 550 млн. За прогнозами, до 2025 р. чисельність людей старше 60 р. досягне 1 млрд. 100 млн. людей, тобто, порівняно з 1950 р. їх число зросте більше, ніж в 5 раз, тоді як все населення планети збільшиться лише у 3 рази ” [4, с. 221].

За прогнозами Демографічного відділу ООН, які підготували для Всесвітньої асамблеї з проблем старіння населення (Відень, 1982р.), люди похилого віку стануть значною частиною населення. За оцінками демографів чисельність людей віком від 60 років і старших збільшиться до 2025 р. у 5 раз порівняно з 1950 р., а старших 80 років – у 7 раз. За цей же період загальна чисельність населення світу збільшиться всього у 3 рази [4]. Частка людей похилого віку серед населення світу збільшиться з 8,5% у 1950 р. до 13,7% у 2025 р. Отже, якщо у 1950 році кожна дванадцята людина у світі була похилого віку, то до 2025 року в цю групу буде входити кожен сьомий мешканець планети. Така ситуація призвела до зростання усвідомлення потреб людей похилого віку, які залишилися вдома та необхідності розгляду і впровадження зарубіжного досвіду до патронажної роботи із зазначеною віковою категорією населення в Україні.

Актуальність дослідження зарубіжного досвіду патронажної роботи з людьми похилого віку у соціальній сфері обумовлена наступними чинниками:

- по-перше, зростанням у сучасних умовах ролі установ соціального обслуговування людей похилого віку;
- по-друге, соціальний працівник – це людина, яка безпосередньо контактує з клієнтом, він знає його проблеми і намагається йому допомогти;
- по-третє, необхідність виявлення людей похилого віку, вивчення їх проблем та використання пріоритетних форм соціальної роботи, зокрема, патронажної роботи.

Підвищений інтерес до глибокого усвідомлення процесу старіння і осмислення його наслідків для політичних, економічних, соціальних правових структур інститутів суспільства привернув увагу, як законодавчих, так і соціальних служб. У ряді наукових праць українських (Л. Завацької, А. Капської, О. Карпенко, І. Козубовської, І. Миговича, Л.Тюпті та ін.) та

зарубіжних вчених (Л. Алєксєвої, В. Курбатова, Є. Холостова та ін.) порушується питання патронажу, а з ним і організації патронажної роботи з людьми похилого віку. Ґрунтовне дослідження проблеми патронажу, характеристика його змісту, форм, методів, організації висвітлено у працях Л. Алексєєвої, а окремі питання організації патронажу людей похилого віку висвітлено у працях Є. Холостової.

Мета дослідження – розкрити особливості зарубіжного досвіду організації патронажної роботи з людьми похилого віку.

Концептуальні погляди ООН на місце і роль людей були відображені в Принципах ООН щодо людей похилого віку, прийнятих Генеральною Асамблеєю у 1991 р. “ Ці принципи зумовлюють забезпечення людей похилого віку:

- продуктами, житлом, одягом і медичним обслуговуванням; можливістю займатися діяльністю, яка приносить дохід, жити у безпечних умовах із урахуванням особистих нахилів і стану, який змінюється, перебувати якомога більше в домашніх умовах; можливістю брати участь у розробці політики, яка торкається їх благополуччя, і створювати власні рухи та асоціації;
- доглядом і турботою з боку сім’ї і общини, медичним обслуговуванням з метою підтримки чи відновлення оптимального рівня фізичного, психічного й емоційного благополуччя і попередження захворювань; можливістю отримувати соціальні та правові послуги, послуги закладів опіки і піклування; можливістю користуватися у будь-якому соціальному закладі правами людини і основними свободами, включаючи повну повагу гідності, переконань, потреб і особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду та якості життя;
- можливістю всебічної реалізації свого потенціалу, тобто доступу до суспільних цінностей в галузях освіти, культури, духовного життя і відпочинку;
- можливістю вести гідний і безпечний спосіб життя, тобто не зазнаючи експлуатації, фізичного чи психологічного насилля, а також мати право на справедливе поводження незалежно від віку, статі, расової чи етнічної приналежності, інвалідності чи іншого статусу ” [2, с. 328].

Люди похилого віку розглядаються світовим співтовариством як позитивний фактор, а не як тягар. Сучасне розуміння старіння поєднує ідеї повноправної участі престарілих і старих людей в житті суспільства і турботи про них. Коли люди старшого віку відіграють активну, творчу і корисну роль і відчувають турботу про себе, молодші покоління бачать, що їх може очікувати у майбутньому.

На нашу думку, широке включення людей похилого віку у життя суспільства дозволило б молодому поколінню звільнитися від страху перед старістю та бачити в ній природну фазу свого майбутнього життя. Тому на одне із перших місць необхідно поставити вибір нової стратегії догляду за людиною похилого віку [7].

Наявна система соціальної роботи з людьми похилого віку не в змозі в повному обсязі вирішити всі проблеми людей похилого віку. Найбільш гострою проблемою при цьому є обмеження життєдіяльності людей похилого віку.

У вирішенні цієї проблеми першочергового значення набуває в Україні вдосконалення соціальної роботи, зокрема, патронажної роботи як одного із її пріоритетних напрямів та включає соціальну реабілітацію та соціальну допомогу людям похилого віку.

Відомо, що соціальна робота з людьми похилого віку в тій формі, у якій вона склалася в економічно розвинених країнах, в Україні почала розвиватися з початку 90-х років ХХ століття, коли наше суспільство зіткнулося з проблемами становлення нових соціально-економічних відносин.

Ядром системи соціальної роботи є сама особистість, яка розглядається як певна система потреб. Оскільки задовольнити будь-яку потребу людини неможливо без її безпосередньої участі, то вона автоматично стає агентом або учасником процесу соціальної роботи. Звідси, безперечно, “ випливає місце та роль кризової людини у системі соціального забезпечення як джерела її саморуху. Її провідна функція полягає у тому, що він, елемент, індивідуалізує функціонування системи соціальної роботи шляхом здійснення програми особистого індивідуального розвитку ” [1, с. 219].

Система соціальної роботи з людьми похилого віку враховує всі вищезазначені аспекти. Так, науковець Є.Холостова розглядає життєдіяльність людей похилого віку впродовж усього життя, при цьому описує похилий вік як соціальну проблему, аналізує ставлення до даної вікової групи в суспільстві, сім’ї та близькому оточенні. Висвітлює основні проблеми, з якими зіштовхуються особи даної вікової групи [7]. Водночас дослідник В. Шахрай стверджує, що люди похилого віку є соціальною спільнотою, яка має притаманні для неї особливості, переконання та досвід і бере участь у житті суспільства [8]. Зокрема Л. Тюптя аналізує сприйняття людей похилого віку суспільством та стереотипи, які склались відносно них. Розглядає підготовку людини до настання похилого віку та прийняття нею відповідного статусу [5].

У свою чергу І. Звєрєва досліджує рівні, на яких здійснюється соціальна робота з людьми похилого віку та принципи цієї діяльності. Вона стверджує, що головним у роботі з даною віковою групою є залучення їх до «соціальної самодіяльності» з розробкою відповідних програм [5].

Напрями та завдання соціальної роботи з людьми похилого віку, а також проблеми самотності в цей період розглядаються проф. А.Капською, яка, зокрема, аналізує соціальний захист людей похилого віку та напрями його здійснення [3].

Як соціальний феномен ХХ ст. проблему старіння розглядає дослідник І. Зайнишев, він розкриває складові елементи соціальної політики відносно людей похилого віку, описує діяльність і суто роботи закладів соціального обслуговування людей похилого віку [6].

Аналіз праць у галузі філософії, соціології, психології і педагогіки дозволив нам окреслити основні форми соціальної роботи з людьми похилого віку, зокрема, патронажної роботи як одного із провідних напрямів соціальної роботи з людьми похилого віку. Саме патронаж дає можливість мобілізувати людину на подолання проблем в природних умовах і який може продовжуватися достатньо тривалий час.

Патронаж, а з ним і патронажна робота на порозі XXI століття набуває нового відтінку. Сьогодні проблема патронажної роботи актуалізується на всіх рівнях людського буття. Актуальність визначається тим, що в останні роки спостерігається зростання кількості людей похилого віку, які не здатні до самообслуговування. Все це потребує здійснення науково-обгрунтованого прогнозування та використання зарубіжного досвіду організації патронажної роботи з людьми похилого віку.

Зокрема, у західноєвропейських країнах та США служби соціальної допомоги пропонують велику кількість безпосередніх послуг людям похилого віку [9; 10; 11]:

- індивідуальне та сімейне консультування – ця послуга передбачає вивчення потреб людей похилого віку та членів їх сімей у допомозі, пошук джерел задоволення цих потреб, надає можливість підвищення автономії старої людини;

- робота з негативними емоціями – люди похилого віку та члени їх сімей стикаються з втратою соціальних ролей, близьких людей та друзів, фізичного та розумового здоров'я та іншими негативними проявами старості. Як правило, такі події супроводжуються гнівом та озлобленням (розлюченням, злістю);

- патронаж старих людей – структуровані служби, на суспільних засадах, створені спеціально для надання допомоги людям з обмеженими фізичними можливостями.

Люди, які користуються послугами цих служб, залишаються у звичних для них умовах і працівники служб надають послуги вдома, а саме:

- проводять індивідуальне та групове консультування, індивідуальну допомогу та послуги посередника;
- допомога у кризових ситуаціях – старі люди звертаються до таких служб в
- загрозливих небезпечних ситуаціях. Такі служби працюють цілодобово. Їх основне завдання – стабілізація кризових ситуацій та об'єднання старих людей з їх сім'ями. Для людей похилого віку, які почувають себе найбільш беззахисними, ці служби надають телефон з постійним підключенням до сигнально-чергової системи;

- система догляду за дуже старими людьми – старі люди, які приймають участь у таких програмах, потребують допомоги у щоденній домашній діяльності, але не у 24-годинному медичному догляді. Ці служби ведуть також статистичне спостереження за рівнем життя старих людей. Служба надомного обслуговування оформлює договір з клієнтом про забезпечення

необхідними соціальними послугами. За цим договором виплачується державою грошова допомога по догляду, що полегшує можливість отримання допомоги;

- правоохоронні служби для людей похилого віку – соціальні працівники визначають ступінь ризику, під який підпадає той чи інший клієнт (фізичне, психологічне або матеріально погане становище, відсутність турботи з боку опікунів). У такому випадку соціальні працівники повинні запобігти жорстокому ставленню до клієнтів похилого віку і провести консультування клієнта та його сім'ї;

- тимчасові служби – це такі служби, які надають свої послуги, якщо офіційним опікунам (членам сім'ї клієнта) необхідно відлучитися на нетривалий (недовгочасний) термін. У західних країнах розповсюджені будинки тимчасового перебування, де старим людям пропонується тимчасовий притулок, щоб полегшити навантаження тим, хто доглядає за пристарілими родичами. Обслуговуючий персонал цих будинків надає широке коло послуг на додаток до задоволення фізичних потреб мешканців;

- терапевтичні групи – як правило, це інформаційна допомога тим людям, які виходять на пенсію, страждають хронічними, психічними або смертельними захворюваннями та іншими залежностями [9; 10; 11].

Соціально-побутове обслуговування на дому (здійснення патронажної роботи) передбачає такі види послуг: доставка обідів до дому; гігієнічні процедури; транспорт; послугу супровідника; організація розваг; заняття фізкультурою під наглядом інструктора; спостереження за станом здоров'я тощо. Також людям похилого віку надається різноманітна необхідна інформація переважно орієнтовного характеру, у деяких випадках послуги містять ремонт та благоустрій їх квартир. Особлива увага приділяється обладнанню житла з обслуговуванням, а також забезпечується сигнально-черговою системою, яка дозволяє у будь-який час викликати лікаря, швидку допомогу та зменшує випадки крадіжок, пожеж, неуважного ставлення родичів до людини похилого віку. Телефон із постійним підключенням до сигнально-чергової системи – це новий, який набуває швидкої популярності, пристрій для тих людей похилого віку, хто мав би через беззахисність та самотність знаходитись у стаціонарі [9].

У цілому, в зарубіжних країнах визначено три основні мети діяльності, які мають змінити характер турботи про людей похилого віку.

Перша мета — досягти максимально можливої інтеграції людей похилого віку у суспільство, одночасно намагаючись поліпшити умови їхнього життя і якість догляду за ними. Вона зумовлює підвищену турботу про тих, хто проживає самотньо.

Друга мета — визнання навантаження турбот і стресів, які лягають на тих, хто здійснює такий догляд, і розробка програми допомоги цим людям для того, щоб попередити ефект «професійного вигорання». Велика Британія підкреслила, що особам, які здійснюють догляд за престарілими, насамперед потрібна практична підтримка. У Швеції, відповідно до чинного

законодавства, органи місцевого управління повинні прислухатися до вимог осіб, які забезпечують догляд за людьми похилого віку, і надавати їм підтримку. З 1989 р. вона виявляється, зокрема, в наданні оплачуваної відпустки протягом 30 днів, причому ці гроші вважаються страховими виплатами по хворобі. У Великій Британії та Австралії питання відпочинку для людей, які протягом тривалого часу доглядали за престарілими, виноситься на загальнонаціональне обговорення.

Третя мета — підвищення ефективності й рентабельності програм з догляду за людьми похилого віку. На витратах фокусують увагу, головним чином, ті країни, які намагаються скоротити обсяг соціального забезпечення для всіх вікових груп. Тим не менше, це завдання входить до порядку денного і тих країн, які надають великого значення соціальному забезпеченню. У Нідерландах, наприклад, перед комітетом з фінансування охорони здоров'я було поставлене завдання розробки стратегії підвищення обсягу допомоги і зниження витрат за умов старіючого населення. Так само нова австралійська стратегія догляду за людьми похилого віку, які залишилися вдома, зводиться до ефективного і виправданого використання громадських коштів.

Отже, враховуючи зарубіжний досвід, організації патронажної роботи з людьми похилого віку потребує на сьогодні втілення у життя у вітчизняних соціальних установах, як державних, так і недержавних. Завданням патронажної роботи з людьми похилого віку є не тільки організація довготривалого догляду, а й надання цим людям можливостей реалізовувати свої здібності, брати участь у громадській діяльності, сприяння адаптації особистості до нових умов, пошук не задіяних на попередніх етапах життєвого шляху ресурсів тощо. Серед основних напрямів організації патронажної роботи з людьми похилого віку визначають: діагностичний напрям оцінки ефективності спільних дій, напрям кураторства, напрям організації роботи, спрямованої на підтримку та покращення психологічного стану людини похилого віку, напрям залучення до громадської зайнятості та напрям організації дозвіллєвої діяльності з метою соціальної реабілітації та соціальної адаптації.

Перспективи подальших досліджень окресленої нами проблеми може полягати в розробці та використанні на практиці зарубіжного досвіду організації соціальними працівниками патронажної роботи з людьми похилого віку.

Література

1. Адресный социальный патронаж семьи и детей: науч.-метод. пособ. / под. ред. Л.С. Алексеевой. — М.:Гос. НИИ семьи и воспитания, 2000. — 160 с.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968.—340 с.
3. Капська А.Й. Соціальна робота : навч. посіб. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. — 400 с.
4. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.: [Електронний

ресурс]. — Режим доступу: 06.07.2014 <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/11669>. — Мова укр. — Загол. з екрану.
5. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. / І.Д. Звєрєва, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; за заг. ред. І.Д. Звєрєвої, Г.М. Лактіонової. — К.: Наук. світ, 2003. — 233 с.
6. Технологии социальной работы: учеб. пособ. / под ред. И.Г. Зайнышева. — М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2002. — 240 с.
7. Холостова Е.И. Социальная работа с пожилыми людьми : учеб. пособ. — 4-е изд. —М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»», 2006. — 348 с.
8. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.М. Шахрай. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 464 с.
9. Maria E. Zuniga. Aging: Social Work Practice // Encyclopedia of Social Work. XIX editio.
10. Neal S. Bellos, Mary Carmel Ruffolo. Aging: Services // Encyclopedia of Social Work. XIX edition.
11. Ronald W. Toseland. Aging: Direct Practice // Encyclopedia of Social Work. XIX edition.

І.А.Ясточкіна,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 373.5.015.3

СОЦІАЛЬНА ТРИВОГА ЛЮДИНИ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Анотація

У статті проаналізовано феномен соціальної тривоги в реаліях сьогодення. Розглянуто основні причини, ознаки та окреслено наслідки соціальної тривоги для психічного й фізичного здоров'я особистості.

Ключові слова: страх, тривога, соціальна тривога**,** тривожність**,** соціальний тривожний розлад.

Аннотация

В статье проанализирован феномен социальной тревоги в реалиях нынешнего времени. Рассмотрены основные причины, признаки и очерчены последствия социальной тревоги для психического и физического здоровья личности.

Ключевые слова: страх, тревога, социальная тревога**,** тревожность**,** социальное тревожное расстройство.

Annotation

In the article the phenomenon of social alarm is analysed in realities of present time. Principal reasons, signs, are considered and the consequences of social alarm are outlined for the psychical and physical health of personality.

Key words: fear, alarm, anxiety, social anxiety, social anxiety disorder.

Метою статті є: розкрити поняття «соціальна тривога», охарактеризувати основні причини, типові ознаки, прояви та вияв соціальної тривожності на особистісне благополуччя.

На сучасному етапі розвитку науки людина розглядається як біопсихосоціальна система, що існує у складному мінливому середовищі. Українське суспільство характеризується кризовими соціальними та економічними катаклізмами. Людина постійно перебуває у стані напруження, поступово вичерпуючи адаптаційні ресурси свого організму. Це, в свою чергу, негативно впливає на психічне і фізичне благополуччя особистості. Більшість вчених сходяться на думці про те, що сучасна людина є тривожною, недовірливою, охопленою страхами, у неї вичерпано кризу співчуття, вона тотально байдужа та сповнена агресії. Порушення структурних ґрат здоров'я відбувається в усіх його складових: психічній, біологічній, психологічній, соціологічній [3, 9].

Разом з тим, набуває поширення явище соціальної тривоги, що приносить дискомфорт, бо робить буденні ситуації складними й неприємними, обмежує та змінює повсякденне життя. Ця проблема реальна та складна і потребує ретельного вивчення.

З однієї сторони, тривога, тривожні стани – невід'ємна складова існування людини. Більшість людей відчувають тривогу, коли стикаються з небезпекою або якоюсь незнайомою ситуацією. Іспит, співбесіда, ситуація змагання або важлива зустріч у нормі викликає почуття занепокоєння і тривоги, а отже, певний рівень тривожності – природний і обов'язковий особистісний компонент. У кожної людини існує свій оптимальний або бажаний рівень тривожності – це так звана корисна (адаптивна) тривожність. З іншої сторони, неадекватні прояви тривожності призводять до особистісних дисгармоній, внутрішніх протиріч в образі «Я», супроводжуються емоційним дискомфортом, передчуттям небезпеки. Крім того, тривожність – досить суб'єктивний феномен, який має індивідуально значущі, інтроспективні, поведінкові та фізіологічні прояви.

Загалом проблема тривоги та тривожності вже не одне століття лишається актуальною для науки. Її дослідженням займалися: В.М. Астапов, Г.Д. Габдрєєва, Ю.М. Забродін, О.І. Захаров, Н.В. Імедадзе, Л.М. Костіна, Н.Д. Левітов, Г.М. Прихожан, Ю.Л. Ханін, К.Е. Ізард, Р. Мей, І. Рантбут, Ч.Д. Спілбергер, З. Фрейд, Е. Фром, К. Хорні та ін.

Тривожність є достатньо складним і багатошаровим утворенням у структурі особистості. Це – індивідуальна психологічна особливість, що проявляється у схильності людини до частих та інтенсивних переживань станів напруження, занепокоєння, хвилювання, а також у низькому порозі їхнього виникнення [6].

Дослідники зазначають те, що тривога є безоб'єктним переживанням (комплексним чи монолітним), тобто вважається переживанням невизначеної, дифузної, неясної погрози, що не має чітко усвідомлюваного

об’єкта й дуже часто є уявною. Розрізняється нормальна та патологічна (невротична) тривога. Стимули тривоги мають більш загальний, невизначений і абстрактний характер. Тривога – соціально обумовлена форма психічного реагування на загрозу [2; 5; 10].

Ю.Л. Ханін наголошує, що тривога як емоційний стан – це реакція на різні (частіше за все соціально-психологічні) стресори, яка характеризується:

- різною інтенсивністю (величина ситуативної тривожності може коливатися залежно від багатьох факторів);
- мінливістю у часі (емоційний дискомфорт, пов’язаний з конкретною ситуацією);
- наявністю неприємних переживань напруженості, заклопотаності, занепокоєння, побоювання;
- вираженою активацією вегетативної нервової системи (прискорене серцебиття, підвищене потовиділення, розширення зіниць, поява сухості у роті, почастішання сечовипускання, почервоніння шкіри й т.п.) [10].

Суспільні та особистісні дисгармонії породжують ще один із різновидів тривоги – соціальну тривогу.

Соціальна тривога – почуття незручності і дискомфорту в соціальних ситуаціях, що, зазвичай, супроводжується сором’язливістю і соціальною незграбністю. Це – форма страху, який люди відчувають, сумніваючись в тому, що їм вдасться створити бажане враження.

Час від часу кожен почувається соціально тривожним. Більш глибокі, постійні та дискомфортні форми цієї проблеми називають соціальною фобією. Сором'язливість, соціальна тривога і соціальна фобія (соціальний тривожний розлад) – це різні ступені одного явища, які важко чітко розмежувати. Соціальна тривога доволі поширена й однаково часто може проявитися і у чоловіків, і у жінок, незалежно від їх освіти і роду занять [1].

Соціальна тривога проявляється в страху перед різного роду соціальними контактами і ситуаціями, пов'язаними з виступом перед групою людьмей. Це страх бути засудженим або висміяним через неадекватні дії або тривожну симптоматику, яку людина може проявити на очах у інших. Люди можуть відчувати страх перед однією-двома специфічними соціальними ситуаціями, наприклад перед публічними виступами або перед виконанням складних рухів. Люди або уникають соціальних ситуацій, що викликають страх, або, незважаючи на сильну тривогу, можуть свідомо до них прагнути.

Надмірна сором’язливість і деяка загальмованість спостерігаються у багатьох людей. З цієї причини дискомфорт, пов'язаний з соціальним тривожним розладом, часто зменшується. Але це далеко не так. У великої кількості людей, які відчувають соціальну тривогу (більше 10% населення), відносно нескладний процес взаємодії з іншими людьми або встановлення стосунків викликає справжній дискомфорт [2].

Встановлено, що близько 13% людей страждають від страху перед суспільством в певний період їхнього життя, що робить його третім по

масовості психічним розладом. Поширеніші тільки виражені депресії і алкоголізм [4].

Соціальний тривожний розлад продовжує поширюватися. Доведено високу схильність до цього розладу у молодих людей (у віці 15-24 років розповсюдженість склала 14,9%; 25-34 років - 13,8%) у порівнянні з більш старшими віковими групами (вік 35-44 роки - 12,1%; 45-54 роки - 12,2%) [4].

Соціальна тривога в схожих групах представлена виключно страхом публічних виступів. До того ж, у молодих респондентів соціальні страхи різноманітніші. Дослідження показали, що від 80 до 90 відсотків людей відповіли ствердно на питання, чи відчували вони коли-небудь боязкість у своєму житті. 30-40% вважають себе сором'язливими в даний час [7].

Після 30-35 років соціальна тривога може знижуватися за рахунок засвоєного до цього часу досвіду активної взаємодії в різних соціальних ситуаціях, нормального процесу дорослішання, а також поступового зниження вірогідності участі в нових експертних ситуаціях оцінювання з високою вірогідністю критики.

До 30-35 років людина вже має певний соціальний статус і стійкі стратегії того, щоб упоратися зі стресом оцінювання, що дозволяють долати тривогу і нерішучість. Проте може бути і «негативний сценарій» розвитку подій – наявність високої соціальної тривоги, соціофобії після 35 років може трансформуватися у важчі форми прояву (депресія, тривожно-депресивні розлади, залежні стани тощо) [7].

Соціальна тривога часто поєднується з іншими розладами і, як правило, передує їм. Є дані, що 69% осіб із соціальним тривожним розладом страждали супутніми розладами. Найчастіше супутніми діагнозами є проста фобія (59%); агорафобія (45%); алкоголізм (19%) та виражена депресія (17%) [4].

Причини, що лежать в основі розвитку соціальної тривоги, до цих пір залишаються у центрі уваги науковців. Запропоновані різні теорії. Одна з них – теорія імітації дитиною соціофобічної поведінки батьків. Інша полягає в обмеженні розвитку соціальних навичок – якщо людина не знає, як поводити себе в тій чи іншій ситуації, то це може стати причиною тривоги і хвилювання. Також, не останню роль відіграє гіперопіка в дитинстві чи виховання дитини з недоліком любові до неї.

Встановлено, що спадкова схильність до постійно зростаючої напруги може бути важливою у виникненні цього розладу.

Соціальна тривога не пов'язана ні із серйозними психічними розладами, ні з відомими фізичними недугами. Як правило, повсякденні ситуації провокують неприємні відчуття страху та тривоги. Соціально тривожні особи реагують на місця, події чи діяльність, що передбачають контакт з іншими людьми, так, ніби вони несуть реальну небезпеку, а іноді з надмірним страхом чи панікою. Сумніви та страхи, які переживають ці особи, мають тенденцію до розростання і стають настільки розвинутими, що

контакт з іншими людьми чи навіть думки про це автоматично викликають тривогу.

Соціальна тривога здебільшого проявляється у важкий чи напружений період. Задіяними може бути багато чинників, включно з біологічними та генетичними, які визначають реактивність і темперамент людини, а також чинники середовища – життя у сім'ї та дитинство. Багато соціально тривожних людей пережили неприємний чи травматичний досвід: насмішки, відкинутість чи знущання. Хтось мав труднощі упродовж певного періоду життя, наприклад, на початку шкільного віку, протягом підліткового віку, покидаючи батьківський дім чи повернувшись на роботу після перерви з догляду за дитиною [1].

Особи, які страждають на соціальну тривогу чи соціальну фобію, відчувають занепокоєння, коли перебувають серед інших людей чи спілкуються з ними. Вони бояться, що зроблять щось неправильне чи принизливе, або ж інші погано думатимуть про них чи засуджуватимуть. Цей страх негативної оцінки може відображати приховану переконаність у власній неповноцінності, відмінності від інших чи невідповідності загальноприйнятим стандартам і часто супроводжується думкою: «Треба робити речі правильно, щоб мене прийняли». Страх спілкування зазвичай виникає між п'ятнадцятьма і двадцятьма роками.

Первинна соціальна тривога пов'язана зі страхом сорому. Вона запускає, у свою чергу, вегетативну симптоматику, яка викликає посилення тривоги. Вторинна тривога виникає у відповідь на вегетативні симптоми (підвищення артеріального тиску, серцебиття, задишка, пітливість, тремор, заїкання, запаморочення і тому подібне), що вже з'явилися. Ці два типи тривоги посилюють один одного і можуть спровокувати панічну атаку.

Симптоми соціальної тривоги [2; 8]:

- Значний страх чи тривога щодо одного чи кількох видів соціальних ситуацій, в яких особа відчуває на собі підвищену увагу інших. Це ситуації, які передбачають соціальну взаємодію, виконання якихось дій в присутності інших або перебування в центрі уваги (наприклад, публічні виступи). У дітей тривога може проявлятися не лише у стосунках з дорослими, а й з однолітками.
- Можуть спостерігатися уникання або переживання соціальних ситуацій з інтенсивним страхом чи тривогою. Уникання соціальних ситуації до такої міри, що це обмежує діяльність або руйнує життя.
- Особа боїться, що її поведінка чи симптоми тривоги будуть негативно оцінені (тобто, викличуть приниження чи сум'яття, які призведуть до ігнорування іншими чи очікування кривди від них).
- Постійні нав’язливі думки некомпетентно себе поводити.
- У дітей страх чи тривога можуть виражатися плачем, вибухами гніву, завмиранням, «прилипанням» до когось, зіщулюванням чи нездатністю розмовляти у соціальних ситуаціях.

- Страх чи тривога є непропорційними до наявної загрози, яку несе соціальна ситуація чи соціокультурний контекст.
- Інтенсивний неспокій протягом декількох днів, тижнів або навіть місяців до запланованої події. Якщо страх, тривога чи уникання є постійними і зазвичай тривають шість місяців або більше, то говорять про соціальну фобію (соціально тривожний розлад).
- Страх, тривога чи уникання викликають значний дистрес або порушення функціонування у соціальній, професійній та інших важливих сферах.
- Страх, тривога чи уникання не пов'язані з фізіологічним впливом речовин (наприклад, зловживанням наркотиками, медикаментами) чи іншими клінічними станами.
- Можливі фізіологічні прояви: почервоніння обличчя, задишка, розлад шлунку, нудота, тремтіння (в тому числі тремтіння голосу), серцебиття або здавленість у грудях, інтенсивне потовиділення, підвищення температури, запаморочення або втрата свідомості.

Соціальну тривогу підтримують реакції на проблему. Дослідження показали, що люди з соціальною фобією більш самотні, вони рідко відзначають свята, мають менше шансів вступити до шлюбу. Часто виникають проблеми в отриманні освіти, так як страх перед групою і публічними виступами може сильно заважати процесу навчання, аж до його припинення. Також у цих людей виявляється безперспективність в плані кар'єрного зростання. У спробі приборкати тривогу багато хто починає зловживати алкоголем. Крім того, для людей з соціальним тривожним розладом характерними є страждання від повної ізоляції і самотності, вони низько оцінюють якість свого життя [7].

Найпоширеніші ситуації, що викликають таку тривогу, - підтримання розмови, необхідність робити щось перед іншими (наприклад, спілкуватися чи вести записи), спілкування з незнайомими людьми, відвідування заходів, крамниць, кав'ярень чи вечірок. Абсолютна більшість бояться виступати на публіці, оскільки це супроводжується необхідністю контакту з незнайомими людьми. Інші різновиди страху – страх вживання їжі і води у присутності інших людей, страх заповнювати квитанції, чеки і відповідні письмові форми у присутності третіх осіб зустрічаються рідше.

При соціальній тривозі завжди буде понижена самооцінка. Часто можна побачити компенсаторну поведінку, що реалізовується у вигляді захисних масок, гордощів, зарозумілості, прагнення критикувати усіх (при вираженому страху критики себе з боку), бути ідеальною людиною в суспільстві (перфекціонізм), розвивати соціальні ознаки успіху. З'являється бажання вступити в симбіоз з іншою людиною (батько, друг, партнер).

Таким чином, окреслюється патологічне замкнене коло: 1) бажання ідеального «Я»; 2) неможливість досягти цього; 3) злість на себе; 4) вина; 5) збільшення тривоги; 6) зниження самооцінки; 7) ще більше бажання її

компенсувати перфекціоністським прагненням, тобто збільшення бажання мати ідеальне «Я».

Егоцентризм – невід'ємний супутник соціальної тривоги – це внутрішня психологічна конструкція, при якій людина відчуває своє «Я» в центрі системи відносно цінностей і уваги навколишніх людей.

При соціальній тривозі цінності перфекціонізму є провідними, прагнучи до них і досягаючи їх людина упевнена, що «обов'язково» сподобається іншим людям. Цікаво, що в такій особі виникає універсальний невротичний конфлікт, між потужним прагненням сподобатися, через перфекціонізм (і тим самим підняти свою самооцінку), тобто рух до людей і суспільства, і найсильнішим бажанням уникнути суспільства, сховатися від людей, через виражену тривогу, сором, тобто рух від людей [3].

Багато хто відчуває сильну напругу, якщо їм необхідно говорити або щось робити уперше. Зазвичай це проходить під час звикання до ситуації. При соціальній тривозі уникнення такого роду ситуацій перешкоджає нормальному процесу входження в суспільство.

Отже, для тривожної особистості характерним є постійне переживання почуття напруженості, приниження, важкі передчуття, уявлення про свою соціальну неспроможність, підвищена заклопотаність критикою на свою адресу, небажання вступати в соціальні контакти без гарантії сподобатися, ухилення від соціальної або навчальної діяльності, пов’язаної з інтенсивними і значущими соціальними контактами, вирішенням проблемних завдань.

Повністю подолати соціальну тривогу неможливо, але можливо значно знизити її рівень завдяки спеціалізованій допомозі особистості у виробленні соціальної впевненості.

Література

1. Батлер Д. Подолати соціальну тривогу / Джиліан Батлер. – Львів: Видавництво Українського католицького університету: Свічадо, 2014. – 96 с.
2. Герриг Р. Психология и жизнь / Р. Герриг, Ф. Зимбардо. – [16-е изд.]. – СПб: Питер, 2004. – 955 с.
3. Дьюи Дж. Общество и его проблемы / Дж. Дьюи ; [пер. с англ. И.И. Мюрберг, А.Б. Толстова, Е.Н. Косиловой] – Москва: Идея-Пресс, 2002. – 159 с.
4. Клиническое руководство по психическим расстройствам / Под ред. Д. Барлоу. 3-е узд. – СПб.: Питер, 2008. – 912 с.
5. Мэй Р. Проблема тревоги / Ролло Мэй ; [пер с. анг. А.Г. Гладкова]. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001. – 432 с.
6. Психологічний словник [Текст] / за ред. В.І. Войтка. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.
7. Сагалакова О.А. Социальные страхи и социофобии / О.А. Сагалакова, Д.В.Труевцев. – Томск: Изд-во Томский государственный университет, 2007. — 210 с.
8. Синопсис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів дітей та підлітків / перекл. з анг.; упор. та наук. ред. Леся Підлісецька. (Серія «Психологія. Психіатрія. Психотерапія») – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2014. – 112 с.

9. Стрес і людина: медико-психологічна допомога при стресових розладах : метод. посіб. / за ред. І.Я.Пінчук, К.Д. Бабова, А.І. Гоженка. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2014. – 92 с.
10. Тревога и неврозы / Под ред. В.М. Астапова ; [пер. с англ. В.М. Астапов, Ю.М. Кузнецова]. – М.: ПЭРСЭ, 2008. – 142 с.
11. Ханин Ю.Л. Межлиностная и внутригрупповая тревога в условиях значимой совместной деятельности // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 56-64.

А.Ф. Приходько,
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 339.138

МАРКЕТИНГ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Анотація

В статті розкриті специфічні особливості маркетингу соціальних послуг, визначено основні напрями та види маркетингу соціальних послуг, проаналізовано основні складові (7Р) маркетингу соціальних послуг за концепцією МакКарті.

Ключові слова: маркетинг, соціальний маркетинг, маркетинг соціальних послуг, соціальні послуги, маркетинг-мікс.

Аннотация

В статье раскрыты специфические особенности маркетинга социальных услуг, определены основные направления и виды маркетинга социальных услуг, проанализированы основные составляющие (7Р) маркетинга социальных услуг согласно концепции МакКарти.

Ключевые слова: маркетинг, социальный маркетинг, маркетинг социальных услуг, социальные услуги, маркетинг-микс.

Annotation

The article reveals the specific characteristics of social marketing services, defines the main directions and forms of social services marketing, analyzes the main components (7P) of social services marketing according to the McCarthy concept.

Keywords: marketing, social marketing, social marketing services, social services, marketing- mix.

Розвиток соціально-економічних відносин у сучасному суспільстві передбачає реалізацію заходів щодо підвищення ефективності діяльності установ, що надають соціальні послуги, так й пошук найбільш раціональних підходів господарювання, враховуючи соціальні потреби суспільства з метою досягнення соціального добробуту. Маркетинг соціальних послуг пов'язаний насамперед з некомерційними організаціями, основною метою діяльності

яких не є отримання прибутку, вони мають зорієнтовані на досягнення певного соціального ефекту.

Метою статті є розкриття специфічних особливостей маркетингу соціальних послуг, визначення основних напрямів та видів маркетингу соціальних послуг, аналіз основних складових (7Р) маркетингу соціальних послуг за концепцією МакКарті.

Для визначення особливостей маркетингу соціальних послуг необхідно проаналізувати понятійно-категоріальний апарат. Насамперед, це поняття *«маркетинг»*, що є складним, неординарним та динамічним поняттям, що в свою чергу обґрунтовує неможливість дати повну та однозначну його характеристику з урахуванням принципів, цілей, методів та функцій. Так, маркетинг, як вид людської діяльності, що спрямований на задоволення потреб осіб за допомогою обміну (Ф. Котлер); як передбачення, управління і задоволення попиту на товари, послуги, організації, людей, території й ідеї за допомогою обміну (Дж. Р. Евансом і Б. Берманом); як ринкова філософія, стратегія і тактика мислення, а також дії суб'єктів ринкових відносин, й не лише виробників і посередників комерційної діяльності, але й споживачів, а постачальників, практичних економістів, вчених, організацій, урядових органів (А. Панкрухин); як системний підхід до управлінської діяльності з чітко поставленою метою, ретельно розробленою системою заходів щодо досягнення цієї мети і відповідним організаційно-технічним, комерційним і фінансовим механізмам для її здійснення (В. Соловйов). Наступною понятійною категорією є «*соціальний маркетинг*», дослідження методологічних напрямків трактування якого в останні часи набуває особливої актуальності. Так соціальний маркетинг визначається, як донесення товарів, послуг, програм або інформації до громадськості, а його метою є вирішення існуючої соціальної проблеми (О. Холмз); як встановлення потреб і інтересів цільових ринків і забезпечення бажаної задоволеності ефективнішими, ніж у конкурентів, способами з одночасним збереженням і зміцненням благополуччя споживача і суспільства (С. Захарова); «це розуміння людей і таке спілкування з ними, яке веде до засвоєння ними нових поглядів. Зміна їх позиції примушує змінювати власну поведінку, що впливає на вирішення соціальної проблеми» (Ф. Котлер).

На основі теоретичного аналізу різних аспектів маркетингу, ми підійшли до визначення поняття «маркетинг соціальних послуг», що виступає підвидом соціального маркетингу і проявляється у розробці, реалізації та контролі конкретних програм щодо надання соціальних послуг різним групам клієнтів з метою формування нових соціальних установок та досягнення соціального ефекту. Соціальний ефектом при цьому визначається соціальний добробут населення, що проявляється через поліпшення або відтворення їх життєдіяльності. З позиції маркетингу слід розглядати це поняття у взаємозв’язку із соціальними потребами конкретних потенційних отримувачів соціальних послуг. Особливістю соціальної потреби, соціальної послуги та соціального ефекту є їх особлива значимість для суспільства та

розвитку людського ресурсу. Таким чином, в сфері соціальних послуг здійснюється діяльність з метою задоволення соціальних потреб конкретних споживачів (отримувачів) таких послуг. Споживачами (отримувачами) різних видів соціальних послуг виступають окремі особи або групи осіб, які опинились у складних життєвих обставинах.

Ефективний маркетинг соціальних послуг сьогодні впливає на різні аспекти соціального життя, оскільки соціальна гармонія та соціальна активність населення виступають першочерговим пріоритетом в системі соціально-економічної політики держави. Даний вид маркетингу можна ефективно використовувати як засіб просування соціально значущих установок, так як спеціальні маркетингові механізми застосовуються з метою реалізації в суспільстві важливих соціальних ідей та конкретних проектів. Початок досліджень над проблематикою впровадження маркетингу соціальних послуг дозволив виділити основні напрямки застосування такої методології. Так, серед сновних *типів маркетингу сфери соціальних послуг* необхідно виділити:

1. Споживчий маркетинг, де трансакції здійснюються між соціальними установами або волонтерами (надавачами соціальних послуг) та кінцевими споживачами (отримувачами соціальних послуг): фізичними особами чи групами осіб.

2. Діловий маркетинг, де обидві сторони обміну послуг представлено організаціями [3].

Також у сфері маркетингу соціальних послуг використовуються різні види маркетингу в залежності від різних *критеріїв*: за формою власності установ, що надають соціальні послуги (маркетинг державних соціальних послуг, маркетинг недержавних соціальних послуг, маркетинг комунальних соціальних послуг); згідно мети діяльності установ, що надають соціальні послуги (комерційний маркетинг, некомерційний маркетинг); згідно внутрішнього або зовнішнього середовища установи (зовнішній маркетинг, внутрішній маркетинг); згідно видів соціальних послуг (маркетинг соціально-педагогічних послуг, маркетинг соціально-психологічних послуг, маркетинг соціально-економічних послуг, маркетинг соціально-медичних, маркетинг соціально-побутових, маркетинг соціально-правових, маркетинг послуг з працевлаштування, маркетинг інформаційних послуг) [2].

Як бачимо, маркетинг соціальних послуг досить складна, багатостороння система, що вимагає абсолютно нових інструментів, стратегій та організаційних структур для ефективного маркетингового процесу. Слід розглянути концепцію МакКарті (McCarthy) *комплекс маркетингу (marketing-mix)*, що являє собою сукупність змінних чинників маркетингу, що контролюються, які організація використовує в прагненні викликати бажану відповідну реакцію з боку цільового ринку. Функція маркетинг-міксу полягає в тому, щоб сформувати набір (mix), який не лише задовольняє потреби потенційних клієнтів у межах цільових ринків, а й максимізує ефективність організації. Таким чином, концепція маркетинг-міксу за МакКарті

визначається сукупністю основних маркетингових інструментів, що включаються в програму маркетингу: товарна політика (product), збутова політика (place), цінова політика (price), комунікаційна політика або політика просування (promotion). Найбільш успішною (за ознакою поширеності в умах маркетологів і вчених) з «розширених» трактувань комплексу маркетингу зараз можна назвати концепцію «7Р», в якій до «4Р» додаються ще 3Р: люди (people), тобто контингент, який безпосередньо є учасником процесу купівлі-продажу товарів (надання-отримування послуги); процес купівлі товарів (процес надання-отримування послуги) (process) - система відносин, що пов'язана з діяльністю споживачів (отримувачів) щодо вибору товару (послуги); фізичний атрибут (матеріальний доказ) (physical evidence) - матеріальний предмет, який виступає для клієнта підтвердженням факту надання послуги [4].

Спираючись на концепцію проаналізуємо основні характеристики маркетингу соціальних послуг (7Р):

1. *Продукт* (product). В контексті маркетингу соціальних послуг продуктом виступає соціальна послуга, як комплекс заходів з надання допомоги
особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. На відміну від комерційних послуг, як вже зазначалось, такі послуги не мають на меті отримання прибутку, основна метою таких послуг є соціальний ефект.

2. *Процес* (process). Дана складова маркетингу соціальних послуг реалізується через систему соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку окремим особам чи групам населення щодо подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та забезпечення їх повноцінної життєдіяльності. В залежності від конкретного виду соціальних послуг процес буде мати свої специфічні особливості.

3. *Ціна* (price). Соціальні послуги можуть надаватися як за плату, так і безоплатно. Законом України «Про соціальні послуги» [1] чітко визначені категорії осіб, які мають право на безоплатні соціальні послуги в обсягах визначених державними стандартами соціальних послуг (ст.7). також зазначено, що соціальні послуги понад обсяги, визначені державними стандартами, надаються за плату.

4. *Місце* (place). Місцем є конкретна територія, на якій відбувається процес надання соціальних послуг. Така складова буде відноситись до місця розташування підприємств, установ, організації та закладів незалежно від форми власності та господарювання, які задіяні в системі соціального забезпечення населення. А також визначатись самостійно, якщо соціальні послуги надають фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи (волонтери). Таким чином, місцем надання послуг

можуть бути стаціонарні установи або соціальні послуги можуть надаватись за місцем проживання (вдома) особи-отримувача соціальної послуги.

5. *Промоушн* (promotion). Ця складова визначається як різнобічна діяльність соціальних установ з розповсюдження інформації про умови надання, користь та переваги тієї чи іншої соціальної послуги і переконанню цільових клієнтів скористатися такими видами соціальних послуг. Потенційним учасникам іноді досить складно дізнатися один про одного в тому випадку, якщо між ними не існуватиме комунікацій. Найбільший обсяг в системі комунікативної політики належить засобам масової інформації, а найбільш розповсюдженою формою виступає соціальна реклама, яка спрямована на зміну моделей суспільної поведінки і залучення уваги до проблем соціуму. Соціальна реклама є різновидом соціального продукту (у США та Європі для позначення традиційно використовується термін PSA — public service announcement), істотно відрізняється від державної і політичної реклами.

6. *Матеріальний доказ* (physical evidence). Матеріальним доказом виступають відчутні підтвердження, які клієнт отримує в процесі споживання соціальної послуги.

7. *Люди* (people). Це найбільш неконтрольований фактор в системі маркетингу соціальних послуг, який визначається як клієнт, що потребує соціальних послуг суб'єкт, який надає соціальні послуги. Право на отримання соціальних послуг, тобто клієнтами можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах. Кожен вид соціальної послуги буде передбачати свого конкретного клієнта або соціальну групу. З розвитком цільового маркетингу особливо актуальним є фактор персоналу, що особливо відчутним є в контексті надання саме соціальних послуг. Якість надання соціальних послуг набуває все більшої залежності від особистих та професійних якостей надавача послуг.

Отже, як бачимо, значення маркетингу соціальних послуг зростає в умовах реформування соціальної сфери, переходу на нормативно-цільове фінансування, за умови концентрації фінансових ресурсів на задоволенні соціальних потреб конкретних споживачів. Використання концепції маркетингу в управлінні державними, комунальними і недержавними установами соціальної сфери дозволить забезпечити більш повну відповідність їх суспільному призначенню.

Література

1. *Закон України* «Про *соціальні послуги*» //Відомості Верховної Ради *України* (ВВР). - 2003. - N 45 – С. 358.
2. Кухтинова Л. Маркетинг в сфере социальных услуг и формирование информационной экономики // известия вузов. Поволжский регион. Общественные науки . - 2011.- №4. - С.183-190.

3. Полторак В.А.. Маркетинговий підхід до аналізу соціальних змін в українському суспільстві //Вісник ХДАУ. –2008. – №1. - С. 23-28.
4. Borden, N. The concept of the marketing mix // Journal of Advertising Research.1964.- vol.4,June,-P.2-7. [Електроний ресурс].
5. Режим доступу: hbs.eduresearchRePEchbsjournl2008Q4quelch.pdf.

З М І С Т

І. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Капська А.Й.
СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ І ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ……3

Вайнола Р.Х.
ТЕХНОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАГІСТРІВ ЗАСОБАМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ……..11

Сюй Чже
РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ МУЗИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ УНІВЕРСИТЕТУ……...16

Неїжпапа Л.С.
ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА НА ПРОЦЕС ЙОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ……...24

Олійник Г. М.
ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬО-ДОЗВІЛЛЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……..…30

Короткова Р.І.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ……...36

Дябел Л.І.
ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК УМОВА СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ……..43

Сидорчук М.С.
НАПРЯМИ РОБОТИ ЗІ СТАРШИМИ ПІДЛІТКАМИ У ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ……...49

Снітко М.А.
МОДЕЛІ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ……...55

Пидюра І.П.
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ВИХОВАНЦІВ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ……...62

Романова Н.Ф.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБКИ СТАНДАРТУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ……..69

Мирошніченко Н.О.
ІНТЕГРУВАННЯ МОЛОДІ З ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ В СУЧАСНЕ СЕРЕДОВИЩА…….75

Вольнова Л.М.
ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ З ВАЖКОВИХОВУВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ: ІНДИВІДУАЛЬНИЙ, ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ ПІДХОДИ…….84

Костюшко Г. О.
УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ТЕАТРАЛІЗОВАНІ ДІЙСТВА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ І МОЛОДІ…….92

Ковальчук О.В.
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК ОБ'ЄКТА ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ……..97

ІІ. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Карпенко О.Г.
ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОЕСІЙНОЇ ПІДГТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ……104

Соляник М.Г.
ОЦІНКА РІВНЯ ЗНАНЬ, ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ ТА ПРАКТИЧНИХ НАВИЧОК ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ……...110

Кулінченко О.С.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ……118

Сікалюк А.І.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ……...126

Пєша І.В.
НАПРЯМИ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬСЯ ФАХІВЦІЯМИ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ НА РІВНІ ГРОМАДИ…….133

Вакуленко О. В.
СОЦІАЛЬНЕ ЗАМОВЛЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СПІВПРАЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ…….140

Коленіченко Т.І.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В ЗАКЛАДАХ СОЦІАЛЬНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ…….147

Житинська М.О.
ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ……...154

Голубенко Т.О.
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ПАТРОНАЖНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ……...….159

Ясточкіна. І.А.
СОЦІАЛЬНА ТРИВОГА ЛЮДИНИ : ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ……..…166

Приходько А.Ф.
МАРКЕТИНГ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ…….....173

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТТЕЙ

Редакція розглядатиме лише матеріали, зміст яких оформлений **відповідно до Постанови ВАК України № 7-06/1 від 15 січня 2003 р.**

Обсяг статей (разом із рисунками таблицями) не повинен мати менше 10 стор.

Текст статей необхідно подавати на дискетах, сформованих у Word 6.0 або Word 7.0 (основний текст: шрифт **Times New Roman**, розмір **14**, інтервал **1,5**). Текст статті подається роздрукованим в одному примірнику.

Формат аркушів А 4 (210х297 мм).

Відступи: зліва – 3,0 см, справа – 1,5 см, зверху 2,0 см, знизу – 2,0.

У першому рядку зліва вказується УДК;

- наступний рядок –ініціали і прізвище автора і співавторів (розмір шрифту - 14, жирний) по правому краю;
- наступний рядок – назва навчального закладу (розмір шрифту – 14, жирний) по правому краю;
- наступний рядок – назва статті великими літерами (розмір шрифту – 14, жирний) по центру;
- **анотації**, підготовлені українською, російською та англійською мовами обсягом до 400 знаків (3-4 рядки);
- через рядок – основний текст статті. Розмір абзацу – **1,25 см.**

У кінці статті через рядок подається список літератури, в якому необхідно вказати: авторів, видання, назву, місто видання, видавництво, повний обсяг видання; для періодичних видань – вказати номер видання та сторінки, на яких розміщений матеріал.

Таблиці та рисунки подаються на окремих аркушах (файлах). Заготовки таблиць розміщуються по центру (розмір шрифту 14, жирний), а нумерація праворуч таблиці. Розмір шрифту для набору текстів таблиці 12. Підписи під рисунками розміщуються по центру (розмір шрифту 14). Місце таблиць та малюнків вказують на полях надрукованого тексту.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НПУ ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

Серія 11.
Соціальна робота. Соціальна педагогіка.

Випуск 19

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів.

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей.
За достовірність викладених фактів відповідальність несе автор.

Головний редактор **В.П. Андрущенко**

Відповідальний редактор **А.Й. Капська**

Відповідальний секретар **А.І. Годлевська**

Матеріали подані мовою оригіналу

Автори опублікованих матеріалів **несуть повну відповідальність** за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

ВИДАВНИЦТВО
НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Підписано до друку 10.11.2014 р. Формат 60х84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Умов.друк.арк. 21,39. Облік.видав.арк. 11,39
Наклад 300 прим. Зам. № 508
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.